

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШАПОВАЛ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.13:347.965:341.645.5

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТА З
УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. Шаповал**

Науковий керівник: **Степанова Ганна Миколаївна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Шаповал О. В. Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, нормативно-правових і практичних засад кримінального провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Актуальність теми зумовлена тим, що проведення стосовно адвоката процесуальних дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження пов'язані з ризиком втручання не лише у його права, а й у права осіб, яким він надає професійну правничу допомогу. За таких умов особливого значення набуває забезпечення балансу між публічним інтересом у розслідуванні кримінального правопорушення та необхідністю збереження незалежності адвокатської діяльності, адвокатської таємниці й недопустимості ототожнення адвоката з клієнтом.

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального провадження стосовно адвоката на основі аналізу національного законодавства, правозастосовної практики та правових позицій ЄСПЛ. Об'єкт дослідження становлять кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають під час здійснення такого провадження, а предметом є кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Методологічну основу роботи склала сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Емпірична база охоплює понад 150 національних судових рішень, більш як 40 рішень ЄСПЛ, статистичні дані та результати опитування 130 адвокатів, прокурорів і суддів.

Розкрито правову природу та зміст процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні. Доведено, що він не зводиться до сукупності процесуальних прав та обов'язків, а охоплює також гарантії професійної діяльності, функції адвоката і юридичну відповідальність. Процесуальний статус адвоката запропоновано розуміти як закріплену нормами кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру цілісну систему прав, обов'язків, гарантій, функцій і відповідальності, що забезпечує незалежне здійснення професійної діяльності, захист прав та законних інтересів особи, а також реалізацію завдань кримінального провадження. Обґрунтовано, що спеціальні гарантії у провадженні щодо адвоката не є його особистими привілеями, оскільки спрямовані передусім на забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу та справедливий суд.

Проаналізовано міжнародні стандарти захисту незалежності адвокатської діяльності, сформовані актами ООН, Ради Європи та практикою Європейського суду з прав людини. З'ясовано, що втручання держави у професійну діяльність адвоката може визнаватися правомірним лише за умови його законності, необхідності та пропорційності поставленій меті, а також за наявності належних гарантій від свавілля. На підставі узагальнення практики ЄСПЛ визначено основні вимоги до проведення обшуків, оглядів, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення електронних носіїв та інших дій, здатних призвести до розкриття адвокатської таємниці. До них віднесено конкретність судового дозволу, чітке визначення меж втручання, незалежний судовий контроль, відокремлення матеріалів, які не стосуються предмета розслідування, та можливість ефективного оскарження.

Окрему увагу приділено початку досудового розслідування. Встановлено, що чинне законодавство не повною мірою враховує особливості початкового етапу провадження щодо адвоката та не містить достатнього механізму перевірки того, чи не пов'язане кримінальне переслідування з виконанням ним професійних обов'язків. Обґрунтовано необхідність розмежування випадків притягнення адвоката до відповідальності за власні протиправні дії та ситуацій,

коли провадження використовується як засіб впливу на його правову позицію або перешкоджання здійсненню захисту. Спеціальні правила підслідності й повідомлення про підозру повинні забезпечувати реальний захист незалежності адвоката.

Досліджено порядок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката. Найістотніші ризики для адвокатської таємниці виникають під час обшуку, огляду та копіювання електронних даних, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, аудіо- та відеоконтролю особи. Запропоновано встановити правила відбору, відокремлення і зберігання отриманої інформації та унеможливити використання відомостей про інших клієнтів адвоката, не пов'язаних із предметом конкретного провадження. Судовий дозвіл має містити обґрунтування необхідності відповідної дії, перелік об'єктів пошуку та межі доступу до інформації. Недотримання спеціальних гарантій повинно враховуватися під час оцінки допустимості доказів.

Систематизовано проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката, зокрема тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення та арешту майна. Аргументовано, що розгляд відповідних клопотань не може ґрунтуватися лише на формальному посиленні сторони обвинувачення на потреби розслідування. Слідчий суддя має перевірити зв'язок майна або інформації з обставинами провадження, можливість досягнення мети менш обтяжливими засобами та співмірність обмеження з наслідками для професійної діяльності адвоката і прав його клієнтів. Участь представника органу адвокатського самоврядування визначено як додаткову гарантію збереження адвокатської таємниці, фіксації можливих порушень і недопущення вилучення матеріалів, які не охоплюються судовим дозволом.

Узагальнено підходи Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду та ЄСПЛ до оцінки доказів, одержаних у кримінальному провадженні щодо адвоката. Обґрунтовано, що перевірка їх допустимості повинна охоплювати не тільки додержання процесуальної форми, а й оцінку законності та

пропорційності втручання, збереження конфіденційності відносин адвоката з клієнтом і впливу порушень на справедливість провадження. Запропонована система критеріїв передбачає перевірку судового дозволу, відповідності фактичних дій його межах, дотримання спеціального порядку та недопущення доступу до інформації, що не стосується предмета розслідування.

За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо удосконалення КПК України та законодавства про адвокатуру. Обґрунтовано доцільність доповнення КПК України статтею 23-1 «Спеціальний процесуальний імунітет адвоката». Запропоновано також статтю 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката», що передбачає поширення цієї гарантії на процесуальні дії, наслідком яких може бути доступ до адвокатської таємниці. Визначено порядок повідомлення представника ради адвокатів регіону, його процесуальні права та наслідки недотримання встановлених вимог. Запропоновані зміни спрямовані на посилення судового контролю та узгодження національного законодавства зі стандартами ЄСПЛ.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання у законотворчій, правозастосовній, науковій та освітній діяльності. Результати дослідження впроваджено у діяльність Солом'янського районного суду міста Києва та Національної академії внутрішніх справ. Зроблено висновок, що ефективність кримінального провадження щодо адвоката залежить від дотримання балансу між завданнями кримінального правосуддя та необхідністю збереження незалежності адвокатури як одного з основних інститутів захисту прав людини.

Ключові слова: кримінальне провадження; адвокат; процесуальний статус адвоката; гарантії адвокатської діяльності; адвокатська таємниця; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; заходи забезпечення кримінального провадження; судовий контроль; допустимість доказів; право на захист; право на справедливий суд; практика Європейського суду з прав людини.

ANNOTATION

Shapoval O. V. Criminal Proceedings Involving an Attorney: Consideration of the Case Law of the European Court of Human Rights. – Qualifying scientific work (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a comprehensive study of the theoretical, regulatory, and practical foundations of criminal proceedings against a lawyer in the light of the case law of the European Court of Human Rights. The relevance of the research stems from the fact that procedural actions performed against a lawyer and the application of measures to ensure criminal proceedings entail a risk of interference not only with the lawyer's rights but also with the rights of the persons to whom the lawyer provides professional legal assistance. Under such circumstances, particular importance is attached to striking a balance between the public interest in investigating a criminal offence and the need to safeguard the independence of legal practice, legal professional privilege, and the prohibition on identifying a lawyer with their client.

The purpose of the dissertation is to substantiate theoretical provisions and develop practical recommendations for improving criminal proceedings against a lawyer on the basis of an analysis of national legislation, law enforcement practice, and the legal positions of the European Court of Human Rights. The object of the research is the criminal procedural legal relations arising in the course of such proceedings, while its subject is criminal proceedings against a lawyer in the light of the case law of the European Court of Human Rights. The methodological framework of the study comprises a combination of general scientific and special legal methods. The empirical basis includes more than 150 judgments of national courts, over 40 judgments of the European Court of Human Rights, statistical data, and the results of a survey involving 130 lawyers, prosecutors, and judges.

The legal nature and content of a lawyer's procedural status in criminal proceedings have been examined. It has been established that this status is not limited

to a set of procedural rights and obligations but also encompasses safeguards of professional activity, the lawyer's functions, and legal liability. It is proposed that the procedural status of a lawyer be understood as an integrated system of rights, obligations, safeguards, functions, and liability established by criminal procedural legislation and legislation governing the legal profession. This system ensures the independent exercise of professional activities, the protection of the rights and legitimate interests of individuals, and the fulfilment of the objectives of criminal proceedings. It has been substantiated that the special safeguards applicable in criminal proceedings against a lawyer do not constitute personal privileges, as they are primarily intended to ensure everyone's right to professional legal assistance and a fair trial.

International standards for protecting the independence of legal practice, as developed in instruments adopted by the United Nations and the Council of Europe and in the case law of the European Court of Human Rights, have been analysed. It has been established that state interference with a lawyer's professional activities may be considered justified only where it is lawful, necessary, and proportionate to the legitimate aim pursued and where adequate safeguards against arbitrariness are available. Based on an analysis of the case law of the European Court of Human Rights, the main requirements for conducting searches, inspections, temporary access to objects and documents, the seizure of electronic storage media, and other actions capable of disclosing legally privileged information have been identified. These requirements include the specificity of judicial authorisation, clearly defined limits of interference, independent judicial review, the segregation of materials unrelated to the subject matter of the investigation, and the availability of an effective remedy.

Particular attention has been paid to the commencement of a pre-trial investigation. It has been established that the current legislation does not fully take into account the specific features of the initial stage of criminal proceedings against a lawyer and does not provide a sufficient mechanism for determining whether criminal prosecution is connected with the performance of the lawyer's professional duties. The need to distinguish between cases in which lawyers are held liable for their own unlawful conduct and situations in which criminal proceedings are used as a means of

exerting pressure on their legal position or obstructing the exercise of the defence function has been substantiated. Special rules governing investigative jurisdiction and notification of suspicion should ensure effective protection of the lawyer's independence.

The procedure for conducting investigative (search) and covert investigative (search) actions against a lawyer has been examined. The most significant risks to legal professional privilege arise during searches, inspections and copying of electronic data, interception of information from electronic communications networks, and audio and video surveillance. It is proposed to establish rules for selecting, segregating, and storing the information obtained and to prevent the use of information concerning other clients of the lawyer that is unrelated to the subject matter of the particular criminal proceedings. Judicial authorisation should contain proper justification of the necessity of the relevant action, a list of the objects sought, and the limits of access to information. Failure to comply with special procedural safeguards should be taken into account when assessing the admissibility of evidence.

Problems arising from the application of measures to ensure criminal proceedings against a lawyer have been systematised, including temporary access to objects and documents, temporary seizure, and attachment of property. It has been argued that the examination of relevant applications cannot be based solely on the prosecution's formal references to the needs of the investigation. The investigating judge must verify the connection between the property or information and the circumstances of the criminal proceedings, the possibility of achieving the intended purpose by less intrusive means, and the proportionality of the restriction in view of its consequences for the lawyer's professional activities and the rights of their clients. The participation of a representative of a Bar self-government body has been identified as an additional safeguard for preserving legal professional privilege, recording possible violations, and preventing the seizure of materials not covered by judicial authorisation.

The approaches of the Supreme Court, the High Anti-Corruption Court, and the European Court of Human Rights to the assessment of evidence obtained in criminal proceedings against a lawyer have been summarised. It has been substantiated that the

assessment of the admissibility of such evidence should encompass not only compliance with the prescribed procedural form but also the lawfulness and proportionality of the interference, the preservation of confidentiality in the lawyer–client relationship, and the impact of any violations on the overall fairness of the proceedings. The proposed system of criteria requires verification of the judicial authorisation, compliance of the actions actually performed with its limits, adherence to the special procedural framework, and prevention of access to information unrelated to the subject matter of the investigation.

Based on the results of the research, proposals have been developed for improving the Criminal Procedure Code of Ukraine and legislation governing the legal profession. The expediency of supplementing the Criminal Procedure Code of Ukraine with Ar. 23-1, “Special Procedural Immunity of a Lawyer,” has been substantiated. It is also proposed to introduce Ar. 52-1, “Participation of a Representative of Bar Self-Government Bodies in Criminal Proceedings Against a Lawyer,” which provides for extending this safeguard to procedural actions that may result in access to information covered by legal professional privilege. The procedure for notifying a representative of the regional bar council, their procedural rights, and the consequences of non-compliance with the established requirements have been determined. The proposed amendments are intended to strengthen judicial control and bring national legislation into line with the standards developed in the case law of the European Court of Human Rights.

The practical significance of the research findings lies in the possibility of using them in legislative, law enforcement, academic, and educational activities. The research findings have been implemented in the activities of the Solomianskyi District Court of Kyiv and the National Academy of Internal Affairs. It has been concluded that the effectiveness of criminal proceedings against a lawyer depends on maintaining a proper balance between the objectives of criminal justice and the need to preserve the independence of the legal profession as one of the principal institutions for the protection of human rights.

Keywords: criminal proceedings; lawyer; procedural status of a lawyer; safeguards of legal practice; legal professional privilege; investigative (search) actions; covert investigative (search) actions; measures to ensure criminal proceedings; judicial control; admissibility of evidence; right to defence; right to a fair trial; case law of the European Court of Human Rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвоката: загальні положення застосування практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 3. С. 111-116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.49>;

2. Шаповал О.В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. №7. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/48>;

3. Шаповал О.В. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо правових особливостей проведення обшуків у адвокатів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2025. С. 407-410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/96>;

4. Шаповал О.В. Гарантії презумпції невинуватості щодо адвоката у кримінальному провадженні: правові підходи та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2025. С. 439-441. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/104>;

5. Степанова Г.М., Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвокатів: проблеми правового регулювання та напрями вдосконалення. *Наукові перспективи*. №5 (71). 2026. С. 1766-1775. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5\(71\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71))

Тези доповідей, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Шаповал О.В. Військовополонений як особливий суб'єкт кримінального процесу. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 355. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ece9dd4d-8e55-4ed1-bfae-ebb66a98894e/content>;

7. Шаповал О.В. Правові гарантії презумпції невинуватості адвокатів у кримінальному провадженні: виклики та рішення. *XV Всеукраїнська конференція молодих вчених «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики»* (20 берез. 2025 р.). м. Дніпро. С. 264-267. <https://nnipp.navs.edu.ua/naukovij-prostir/naukovi-gurtki/kafedra-civilno-pravovih-disciplin/>;

8. Шаповал. О.В. Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні: стандарти ЄСПЛ та національна практика. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 147-150. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-e22a39059c74/content>;

9. Шаповал О.В. Захист прав адвоката у кримінальному провадженні: взаємодія стандартів МКС та практики Європейського суду з прав людини. *Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 232-235. <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39-97cf-daf394676f54>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТА	27
1.1. Правова природа та особливості процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні	27
1.2. Міжнародно-правові стандарти незалежності адвоката у кримінальному провадженні	49
1.3. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення гарантій адвокатської діяльності у кримінальному провадженні	59
Висновки до розділу 1.	96
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО АДВОКАТА	98
2.1. Початок кримінального провадження щодо адвоката	98
2.2. Проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих дій щодо адвоката	108
2.3. Судовий контроль за досудовим розслідуванням щодо адвоката	124
Висновки до розділу 2	140
РОЗДІЛ 3 СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТА ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА.....	143
3.1. Особливості судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката	143
3.2. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні щодо адвоката	166
3.3. Напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства України до кримінального провадження щодо адвокатів	185
Висновки до розділу 3	199
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ВР – Верховний Суд

гл. – глава

ЗМІ – засоби масової інформації

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

Конвенція – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

КупАП – Кодекс про адміністративні правопорушення

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ООН – Організація Об'єднаних націй

Постанова ВП ВС – Постанова Великої Палати Верховного Суду

р. – року

рр. – роки

СРД – слідчі (розшукові) дії

ст. – століття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах реформування кримінальної юстиції України, гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами та посилення ролі адвокатури у забезпеченні права на захист особливої актуальності набувають питання здійснення кримінального провадження щодо адвоката. Незалежність адвокатської діяльності є однією з фундаментальних гарантій реалізації права на справедливий суд та ефективний захист прав людини, закріплених як у національному законодавстві, так і в міжнародно-правових актах. Водночас здійснення кримінального переслідування адвоката потребує забезпечення балансу між завданнями кримінального провадження та необхідністю дотримання професійних гарантій адвокатської діяльності, насамперед адвокатської таємниці, незалежності адвоката та недопустимості ототожнення його з клієнтом.

Наявність значної кількості практичних проблем, що виникають під час здійснення кримінального провадження щодо адвокатів наразі потребує їх з'ясування. Аналіз матеріалів слідчої та судової практики, власний практичний досвід роботи адвокатом свідчить про непоодинокі випадки проведення обшуків у житлі та офісах адвокатів, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення електронних носіїв інформації, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, повідомлення про підозру та застосування заходів забезпечення кримінального провадження без належного врахування гарантій адвокатської діяльності. Наслідком таких порушень нерідко стає визнання доказів недопустимими, скасування процесуальних рішень судами, а також констатація порушень права на справедливий суд та права на повагу до приватного життя міжнародними судовими інституціями.

Актуальність дослідження підтверджується не лише нормативними змінами у сфері кримінального процесу, а й статистичними показниками. За інформацією Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ), лише протягом 2021 р. зафіксовано 391 випадок проведення обшуків та затримань адвокатів, із яких 87

випадків здійснено без належного повідомлення органів адвокатського самоврядування, що свідчить про системні проблеми дотримання процесуальних гарантій адвокатської діяльності [25].

Про суспільну значущість цієї проблематики свідчать і статистичні дані. За інформацією НААУ, кількість звернень щодо порушення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності становила 98 у 2023 р., 86 – у 2024 р. та 43 звернення лише за перше півріччя 2025 р. Одночасно спостерігається стаłe зростання випадків ототожнення адвокатів із клієнтами: якщо у 2023 р. було зафіксовано 21 такий випадок, то у 2024 р. – 28, а лише за перше півріччя 2025 р. – вже 32 випадки [201].

Крім того, у першому півріччі 2025 р. до Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ надійшло 46 звернень про порушення професійних прав адвокатів, а також зафіксовано 9 нових випадків порушення гарантій адвокатської діяльності. Водночас станом на квітень 2026 р. в Україні налічувалося понад 48 тис. практикуючих адвокатів, що свідчить про значну кількість суб'єктів, на яких поширюються спеціальні процесуальні гарантії під час здійснення кримінального провадження. Наведені дані свідчать про збереження системних проблем у сфері забезпечення незалежності адвокатської діяльності та необхідність удосконалення кримінального процесуального механізму захисту професійних прав адвокатів з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини [69].

Наведені показники свідчать про збереження системних проблем у сфері забезпечення професійних гарантій адвокатської діяльності та необхідність удосконалення механізмів їх захисту. Крім того, у 2025–2026 рр. професійна спільнота та ЗМІ почали активно звертати увагу на зростання кількості кримінальних проваджень, повідомлень про підозру та обшуків щодо адвокатів, що породило широку дискусію про необхідність посилення процесуальних гарантій адвокатської діяльності.

Окремі питання нормативного регулювання та проблем кримінального переслідування адвокатів досліджували такі вчені: Ю. І. Азаров, Г. П. Власова,

В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, І. В. Рогатюк, В. М. Тертишник, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, О. Г. Яновська та широке коло правничої спільноти.

Участь захисника у кримінальному процесі та особливості кримінального провадження щодо них на рівні дисертаційних та монографічних праць розглядали також Н.М. Обрізан («Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі» (2008 р.); В.В. Введенська («Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, які постраждали від злочину» 2009 р.); О.С. Старенький («Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні» 2016 р.); Т. Б. Вільчик («Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України», 2016 р.); Н. М. Бакаянова («Функціональні та організаційні основи адвокатури України» 2017 р.); І. М. Бігунець («Повноваження захисника на досудовому розслідуванні» 2020 р.); О. О. Козлов («Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності» 2023 р.); І. В. Бовнегра («Процесуальна діяльність адвоката в стадії підготовчого судового провадження» 2024 р.).

Особливої уваги досліджувана проблематика набуває з огляду на практику ЄСПЛ, де сформовано систему правових стандартів щодо захисту адвокатської таємниці, забезпечення конфіденційності комунікації між адвокатом і клієнтом, допустимості проведення обшуків та вилучення документів у адвокатів, а також гарантій їхньої професійної незалежності. У рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошувалося, що адвокатура є одним із ключових елементів здійснення правосуддя у демократичному суспільстві, а будь-яке втручання держави у професійну діяльність адвоката має супроводжуватися ефективними процесуальними гарантіями.

Водночас аналіз національного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування свідчить про відсутність єдиного

підходу до реалізації міжнародних стандартів під час здійснення кримінального провадження щодо адвокатів. Недостатньо врегульованими залишаються питання участі представників органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвокатів, забезпечення збереження адвокатської таємниці, допустимості доказів, отриманих унаслідок втручання у професійну діяльність адвоката, а також процесуального порядку застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність комплексного наукового дослідження кримінального провадження щодо адвоката з урахуванням практики ЄСПЛ, сучасної слідчої та судової практики, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України та механізмів забезпечення гарантій адвокатської діяльності, що визначає теоретичну та практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось відповідно до Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (затверджена Указом Президента України від 11 травня 2021 р. № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 рр. (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26.10.2021 (протокол № 20) і включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України, затверджених у 2022 році.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне обґрунтування та розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання кримінального

провадження відносно адвоката на основі комплексного аналізу національного законодавства, правозастосовної практики та практики ЄСПЛ.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність виконання таких завдань:

- розкрити правову природу, зміст і структуру процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні, визначити особливості гарантій його професійної діяльності;
- охарактеризувати міжнародно-правові стандарти забезпечення незалежності адвокатської діяльності та межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката;
- узагальнити практику Європейського суду з прав людини щодо забезпечення гарантій професійної діяльності адвоката у кримінальному провадженні;
- визначити особливості початку кримінального провадження щодо адвоката та проблемні питання реалізації його спеціальних процесуальних гарантій на початковому етапі досудового розслідування;
- охарактеризувати процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката;
- розкрити зміст адвокатської таємниці як процесуальної гарантії та визначити особливості її забезпечення під час досудового розслідування;
- визначити особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката та здійснення судового контролю за дотриманням гарантій адвокатської діяльності;
- охарактеризувати особливості судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката та визначити критерії допустимості отриманих доказів з урахуванням національної судової практики і практики Європейського суду з прав людини;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру з метою підвищення ефективності забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають під час здійснення кримінального провадження щодо адвоката.

Предметом дослідження є кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети і завдань у роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Діалектичний метод став основою для дослідження правової природи кримінального провадження щодо адвоката, генези його нормативного регулювання та тенденцій розвитку міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності (підрозділи 1.1–1.3, 3.3).

За допомогою логіко-семантичного методу уточнено зміст і співвідношення понять «кримінальне провадження щодо адвоката», «процесуальний статус адвоката», «гарантії адвокатської діяльності», «адвокатська таємниця», «кримінальне переслідування адвоката» (підрозділи 1.1, 1.2).

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу положень Конституції України, КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», міжнародно-правових актів та практики їх застосування (підрозділи 1.1–1.3, 2.1–2.3, 3.1–3.3).

Системно-структурний метод використано для визначення місця та ролі адвоката у системі суб'єктів кримінального провадження, дослідження взаємозв'язку процесуальних гарантій адвокатської діяльності з інститутами досудового розслідування та судового контролю (підрозділи 1.1, 2.1–2.3, 3.1).

Порівняльно-правовий метод дав змогу здійснити аналіз міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності, рішень ЄСПЛ та окремих зарубіжних підходів до регулювання кримінального провадження щодо адвокатів (підрозділи 1.2, 1.3, 3.2, 3.3).

Метод аналізу та узагальнення використано під час опрацювання наукових джерел, практики Верховного Суду, рішень слідчих суддів, матеріалів кримінальних проваджень та практики ЄСПЛ щодо здійснення кримінального переслідування адвокатів (підрозділи 1.3, 2.1–2.3, 3.1, 3.2).

Статистичний метод застосовано для аналізу офіційних даних Національної асоціації адвокатів України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та інших джерел щодо стану забезпечення гарантій адвокатської діяльності, випадків порушення професійних прав адвокатів та особливостей здійснення кримінального провадження щодо них (вступ, підрозділи 2.1, 3.1).

Метод правового моделювання використано під час розроблення авторських пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, спрямованих на підвищення ефективності процесуальних гарантій адвокатської діяльності та імплементацію стандартів ЄСПЛ у національне законодавство (підрозділ 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, практика Верховного Суду, рішення слідчих суддів, судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо адвокатів, статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та Національної асоціації адвокатів України за 2020–2026 роки, результати узагальнення матеріалів слідчої і судової практики, а також особистий професійний досвід здобувача, набутий під час здійснення адвокатської діяльності. У межах дослідження проаналізовано понад 150 рішень національних судів, ухвалених у 2018 – 2026 роках, та понад 40 рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Використано також результати серії тематичних опитувань адвокатів, прокурорів і суддів, обсяг окремих вибірок яких залежно від предмета опитування становив від 65 до 180 респондентів. Кількісний і професійний склад учасників кожного опитування та узагальнені результати анкетування наведено у відповідних додатках до дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень теоретичних, нормативно-правових і правозастосовних проблем кримінального провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

У роботі сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, що мають наукове та практичне значення:

у перше:

– запропоновано комплексну концепцію кримінального провадження щодо адвоката як самостійного різновиду диференційованого кримінального провадження, яка, на відміну від існуючих наукових підходів, ґрунтується на поєднанні процесуальних гарантій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, зі стандартами ЄСПЛ щодо забезпечення незалежності адвокатської діяльності, збереження адвокатської таємниці та ефективної реалізації права на захист;

– обґрунтовано необхідність доповнення КПК України ст. 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката», якою пропонується встановити обов'язкову участь представника ради адвокатів регіону під час проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів, а також інших процесуальних дій, пов'язаних із можливим втручанням в адвокатську діяльність. На відміну від чинного правового регулювання, запропоновані положення забезпечують реальний механізм запобігання порушенню гарантій адвокатської діяльності, мінімізують ризики розголошення адвокатської таємниці та узгоджують національне законодавство зі стандартами практики ЄСПЛ;

– сформовано систему критеріїв оцінки допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката, яка базується на комплексному врахуванні процесуального порядку їх одержання, дотримання гарантій адвокатської діяльності, забезпечення конфіденційності адвокатської таємниці, принципу пропорційності втручання у професійну діяльність адвоката та правових позицій Європейського суду з прав людини. На відміну від існуючих наукових підходів, запропонована система дозволяє здійснювати комплексну оцінку допустимості доказів не лише з позицій формального дотримання процесуальної форми, а й з урахуванням фактичного забезпечення професійних гарантій адвоката під час проведення процесуальних дій;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення змісту та структури процесуальних гарантій адвокатської діяльності під час здійснення кримінального провадження, які систематизовано відповідно до стадій кримінального провадження, суб'єктів їх забезпечення та характеру процесуального втручання, що дало змогу визначити взаємозв'язок між гарантіями незалежності адвоката, забезпеченням права на захист, охороною адвокатської таємниці та принципом справедливого судового розгляду відповідно до практики ЄСПЛ;

– авторську класифікацію процесуальних гарантій адвокатської діяльності під час кримінального провадження щодо адвоката, яка передбачає їх поділ залежно від стадії кримінального провадження, характеру процесуального втручання та суб'єкта забезпечення таких гарантій;

– комплекс процесуальних змін до кримінального процесуального законодавства України, спрямованих на вдосконалення судового контролю за проведенням процесуальних дій щодо адвоката, забезпечення єдності судової практики та імплементацію правових позицій Європейського суду з прав людини у сфері захисту гарантій адвокатської діяльності;

– положення щодо процесуального порядку проведення СРД та НСРД щодо адвоката шляхом конкретизації процесуальних механізмів запобігання розголошенню адвокатської таємниці, визначення меж допустимого втручання у професійну діяльність адвоката, а також удосконалення порядку судового контролю за законністю проведення таких процесуальних дій відповідно до стандартів ЄСПЛ;

– наукові підходи до використання практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю та судового розгляду кримінальних проваджень щодо адвокатів шляхом систематизації критеріїв оцінки правомірності втручання держави у здійснення адвокатської діяльності, визначення особливостей застосування принципу пропорційності та формування алгоритму врахування правових позицій ЄСПЛ під час вирішення питань допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката;

– наукові підходи до здійснення судового контролю за дотриманням гарантій адвокатської діяльності під час досудового розслідування шляхом уточнення критеріїв оцінки законності процесуальних рішень слідчого, дізнавача та прокурора, визначення меж дискреційних повноважень слідчого судді та обґрунтування необхідності забезпечення ефективного судового захисту професійних прав адвоката відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

набуло подальшого розвитку:

– наукові положення щодо особливостей процесуального статусу адвоката як спеціального суб'єкта кримінального провадження шляхом обґрунтування взаємозв'язку його професійної функції із необхідністю застосування спеціальних процесуальних гарантій під час здійснення кримінального провадження;

– наукові положення щодо критеріїв оцінки допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката, крізь призму гарантій адвокатської діяльності та стандартів Європейського суду з прав людини шляхом уточнення змісту критеріїв законності отримання доказів, пропорційності втручання у професійну діяльність адвоката, забезпечення конфіденційності адвокатської таємниці та дотримання права на справедливий суд, що сприяє більш ефективному застосуванню зазначених критеріїв під час судового контролю та судового розгляду кримінальних проваджень;

– наукові уявлення про процесуальний статус адвоката як спеціального суб'єкта кримінального провадження та систему його процесуальних гарантій шляхом поглиблення теоретичних положень щодо співвідношення загальних засад кримінального провадження із спеціальними гарантіями адвокатської діяльності, визначення особливостей реалізації процесуальних прав адвоката на різних стадіях кримінального провадження та уточнення ролі органів адвокатського самоврядування у забезпеченні незалежності адвокатської професії;

– теоретичні положення щодо імплементації стандартів Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регулювання кримінального провадження щодо адвокатів та забезпечення ефективного захисту їх професійних прав шляхом систематизації релевантної практики ЄСПЛ, визначення напрямів її застосування під час формування національної судової практики, а також уточнення механізмів гармонізації положень КПК України з європейськими стандартами захисту незалежності адвокатської діяльності;

– наукові підходи до визначення ролі судової практики Верховного Суду та ЄСПЛ з прав людини у формуванні єдиних стандартів здійснення кримінального провадження щодо адвоката шляхом узагальнення сучасної правозастосовної практики, виявлення існуючих проблем її застосування та обґрунтування напрямів забезпечення єдності судової практики під час вирішення питань, пов'язаних із втручанням у професійну діяльність адвоката.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції (2022-2026 рр.) впроваджено й використовуються у:

– *правозастосовній діяльності* судових органів – під час розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань здійснення розгляду кримінального провадження щодо адвоката (акт впровадження Солом'янського районного суду м. Києва від 19 червня 2026 р.);

– сфері *освітньої діяльності* – при розробленні змісту лекційних занять, навчально-методичного забезпечення, контрольних (тестових) матеріалів та інших дидактичних ресурсів із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Особливі порядки кримінального провадження» та «Адвокатура України» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 02 липня 2026 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – під час виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підготовки монографічних праць, підручників, навчальних посібників, науково-методичних матеріалів, аналітичних оглядів, а також під час розроблення й наукового супроводження

пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері кримінального процесу та адвокатської діяльності (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 02 липня 2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом особистої наукової роботи здобувача. Нові наукові положення, висновки та рекомендації сформульовані автором самостійно. Для аргументації окремих аспектів дослідження застосовано напрацювання інших учених, на які у тексті надано відповідні бібліографічні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні, зокрема: «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.); «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики» (м. Дніпро, 20 березня 2025 р.); «Доступ до правосуддя: виклики та перспективи» (м. Київ 22 груд. 2025 р.); «Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя» (м. Київ 24 квітня 2026 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані у дисертації, відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, перелік яких затверджено МОН України та чотирьох тез доповідей, що оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 234 найменувань, додатків, викладених на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, із них 194 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТА

1.1. Правова природа та особливості процесуального статусу адвоката у кримінальному провадженні

Однією із ключових гарантій функціонування демократичної правової держави є забезпечення незалежності адвокатури та належних умов здійснення адвокатської діяльності. Саме адвокат виступає професійним учасником правосуддя, який забезпечує реалізацію конституційного права особи на захист, а також сприяє дотриманню принципів верховенства права, змагальності сторін та справедливого судового розгляду.

У сучасних умовах реформування кримінальної юстиції особливої актуальності набувають питання визначення правової природи процесуального статусу адвоката та особливостей його участі у кримінальному провадженні. Значення цієї проблематики зумовлюється тим, що адвокат може виступати не лише захисником, представником потерпілого чи іншого учасника кримінального провадження, а й сам стати суб'єктом кримінального переслідування. У таких випадках виникає необхідність забезпечення належного балансу між завданнями кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

Дослідження процесуального статусу адвоката має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки від чіткого визначення його прав, обов'язків та гарантій залежить ефективність реалізації права на професійну правничу допомогу, рівень захисту прав людини та відповідність національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері правосуддя.

У науковій літературі окремі питання статусу адвоката, його повноважень та функцій досліджувалися у працях С. А. Альперта, Ю. П. Битяка, Т. В. Варфоломеевої, І. В. Глов'юка, Ю. М. Грошевого, В. В. Заборовського, Я. П.

Зейкана, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, М. І. Сірого, О. С. Старенького, Л. В. Тація, А. С. Трекке, О. Г. Шило, О. Г. Яновської та інших учених. При цьому єдності щодо визначення змісту процесуального статусу адвоката не досягнуто.

Для комплексного розуміння сучасного процесуального статусу адвоката, його місця у системі кримінального провадження та особливостей реалізації професійних повноважень доцільно звернутися до історичних передумов становлення інституту адвокатури. Дослідження генези адвокатської діяльності дає можливість простежити еволюцію уявлень про захист прав особи, формування правового становища захисника та визначити закономірності розвитку адвокатури як самостійного правового інституту.

Отже, зародження правової системи, і, відповідно, адвокатури відбулося починаючи від міст-держав Північного Причорномор'я, як носіїв римської правової традиції та Київської Русі, в часи якої захисниками у судах могли бути «послухи», «видоки», здебільшого – рідні, друзі, члени однієї громади. Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано у фіксованих законодавчих актах кінця XIV – початку XV ст. – Псковській та Новгородській судних грамотах. У XV ст. на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. У цей період поняття «адвокат» ще не мало визначеного терміну, використовувався термін «посол», найчастіше – «прокуратор», що є аналогічним до відповідних назв у німецьких правових пам'ятках. Фактичне становлення Інституту Адвокатури українського зразка відбулося у литовсько-польську добу XVI-XVIII ст. У I Литовському Статуті (1529 р.) зазначається «заступництво у речах» і «приятель»; у 2 II ЛС (1566) – «речник», «умоцованый», «поручник» [22].

Так, Литовські статuti XVI–XVII століть (1529, 1566, 1588) стали важливим джерелом правового регулювання адвокатської діяльності.

У I Литовському статуті 1529 р. використовувалися терміни «заступництво у речах» та «приятель». Адвокати могли брати участь у судових спорах, зокрема

у земельних справах. Вимоги до адвокатів передбачали, що ними могли бути піддані Великого князівства Литовського – як шляхтичі, так і простолюдини. Основною вимогою була обов’язкова особиста участь адвоката у судовому засіданні.

У II Литовському статуті 1566 р. адвокатів поділяли на приватних і державних. Запроваджувалася письмова довіреність клієнта. Без присутності клієнта адвокат не мав права здійснювати фінансові операції.

За зраду клієнта або передачу його документів іншій стороні передбачалася смертна кара, а за підробку доручень – спалення на вогнищі.

III Литовський статут 1588 р. забороняв здійснювати адвокатську діяльність суддям, підсудкам, писарям і духовним особам. У разі умисного завдання шкоди клієнту передбачалося тюремне ув’язнення. Статут також гарантував право бідних людей, вдів та сиріт на безкоштовну правову допомогу [23].

У другій половині XVI ст. при професійних канцеляріях сформувалася група професійних адвокатів. З’явилися перші адвокатські династії серед незаможної української шляхти.

У цей період використовувалися терміни: «прокуратор»; «умоцований»; «плєніпотент». Адвокати виконували функції представників сторін у судах, часто обслуговуючи своїх родичів або знайомих [22].

У період існування Гетьманщини (XVII–XVIII ст.) адвокатська діяльність розвивалася у межах козацько-гетьманської правової системи, що формувалася під впливом норм Литовських статутів, магдебурзького права та місцевого звичаєвого права.

Адвокатами у цей період виступали особи, які мали певний рівень освіти, володіли юридичними знаннями та вмінням складати процесуальні документи. Часто ними ставали представники козацької старшини, писарі або освічені шляхтичі.

Адвокати займалися:

– представництвом сторін у судах;

- складанням позовних заяв, скарг, клопотань та інших процесуальних документів;
- наданням правових консультацій;
- веденням судових справ від імені клієнтів.

Серед основних процесуальних документів, які складали адвокати, були позови; скарги; заяви; доручення (пленіпотенції); апеляції. Соціальний статус адвокатів був відносно високим, оскільки вони належали до освіченої частини суспільства і часто мали зв'язки з адміністративними органами [36].

У період перебування українських земель у складі Російської імперії відбувалося реформування судової системи, що сприяло розвитку адвокатури. Було встановлено порядок вступу до адвокатської професії; вимоги до освіти та професійної підготовки; систему дисциплінарного контролю за діяльністю адвокатів. Були створено спеціальні дисциплінарні органи адвокатури, що розглядали скарги на адвокатів, контролювали дотримання ними професійної етики та застосовували дисциплінарні заходи.

Функції цих органів включали контроль за професійною діяльністю адвокатів; розгляд дисциплінарних справ; застосування санкцій у разі порушення правил адвокатської діяльності [24].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. розпочався період, який часто називають «адвокатською добою». У цей час відбулося становлення присяжної адвокатури, що стала важливою складовою судової системи [56].

Присяжні адвокати складали спеціальну присягу; були членами професійної корпорації; здійснювали захист у судових процесах; дотримувалися правил професійної етики. Адвокатура стала впливовим соціальним інститутом і відігравала важливу роль у правовому житті суспільства [71; 72].

На думку І. Ю. Фельцана, інститут присяжних повірених був незалежною корпорацією. Присяжні повірені кожного округу судової палати об'єднувалися в одне ціле їхніми загальними зборами і Радою. Нагляд за діяльністю присяжних повірених був покладений на ради, що обиралися присяжними повіреними з їхнього числа. Організована таким чином система управління адвокатською

корпорацією забезпечувала автономність і незалежність адвокатури від державних органів, виборність і підзвітність рад присяжних повірених [209, с. 52–53].

Таким чином, еволюція інституту адвокатури в Україні здійснювалася у руслі європейських правових тенденцій та міжнародних стандартів, що дістало своє відображення у зміцненні гарантій незалежності адвокатської діяльності. Разом із цим законодавство поступово посилювало вимоги до професійної поведінки адвоката, передбачаючи ефективні механізми реагування на випадки неналежного виконання ним своїх професійних функцій, зокрема, шляхом застосування дисциплінарної відповідальності.

Проаналізувавши наукові дослідження історичних передумов становлення інституту адвокатури, хочемо деякі з них відобразити. Так, на думку П. І. Мандзики, історично сформувалися окремі етапи Української державності, які загалом є умовними, оскільки окремі з них частково накладалися один на одного і розвиток адвокатури в Україні загалом збігається з цими етапами Української державності. Зокрема:

- 1) Київська Русь і Галицько-Волинське князівство (IX–XIII ст.);
- 2) Польсько-Литовська доба (XIV–XVI ст., Королівство Польське, Велике князівство Литовське, Річ Посполита);
- 3) Гетьманщина (друга пол. XVII – поч. XVIII ст.);
- 4) українські землі у складі російської імперії (XVII ст. – 1917 р.);
- 5) українські землі у складі Австро-Угорської імперії (XIX – поч. XX ст.);
- 6) Національно-визвольний рух (1917–1920 рр.);
- 7) міжвоєнний період (у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини);
- 8) доба УРСР (1922–1991 рр.);
- 9) Незалежна Україна (з 1991 р.) [107, с. 6].

Узагальнюючи наукові джерела історичних досліджень даного інституту, варто зазначити, що проголошення незалежності України у 1991 р. започаткувало реформування та оновлення національного законодавства з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів та нових умов політико-

правового життя. Це стосувалося й інституту української адвокатури, оскільки 19 грудня 1992 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про адвокатуру», зазначивши, що адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу (ст. 1), акцентуючи увагу в ст. 4, що адвокатські об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності [145].

Цей Закон України, на думку О. Д. Святоцького, був покликаний відновити престиж адвокатської професії, її історичних традицій, утвердити роль адвокатури в суспільстві як одного з гарантів забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина [179].

У 2012 р. був прийнятий новий закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146]. І варто пригадати, що він готувався і ухвалювався з урахуванням європейських спрямувань України.

Так, у 1992 р. Україна подала заявку на вступ до Ради Європи серед інших зобов'язань наша держава пообіцяла визначити статус правничої професії, захищеної законом, та заснувати професійну асоціацію адвокатів (висновок №190 (1995) ПАРЕ).

Пізніше у резолюції № 1466/2005 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» ПАРЕ зверталася до нашої влади із пропозицією «утворити професійну асоціацію адвокатів шляхом ухвалення нового закону про адвокатуру без подальшого зволікання» [148].

Реальним поштовхом для початку підготовки нового закону стала Резолюція № 1755/2010 «Функціонування демократичних інституцій в Україні» [211]. І в 2011 р. проєкт отримав спільну оцінку Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) та Генеральної дирекції з прав людини та верховенства права Ради Європи.

Тому саме у моделі закону 2012 р. Верховна Рада втілила європейські рекомендації. І сьогодні інститут адвокатури складають усі адвокати, що набули

право на здійснення адвокатської діяльності. Вони самі вирішують питання своєї організації і діяльності [111].

Отже, за чинним законодавством адвокатська діяльність здійснюється тільки адвокатами на професійній основі. Згідно зі ст. 131-2 Конституції України адвокатура здійснює надання професійної правничої допомоги, яка включає: захист, представництво та надання інших видів правничої (правової) допомоги клієнту [86].

Відповідно до положень Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат під час здійснення професійної діяльності наділений широким обсягом повноважень, достатніх для належного виконання прийнятих на себе зобов'язань щодо надання правничої допомоги клієнту. Реалізація цих повноважень допускається за умови їх відповідності до вимог законодавства, Правил адвокатської етики та умов договору про надання правничої допомоги.

Однією з фундаментальних засад функціонування адвокатури є незалежність адвокатської діяльності, яка забезпечує можливість адвоката здійснювати професійні функції без будь-якого неправомірного впливу чи тиску. Зміст цього принципу полягає не лише у законодавчому закріпленні відповідних гарантій, а й у створенні дієвих механізмів їх реалізації та захисту. Саме тому законодавством встановлено заборону будь-яких форм втручання у професійну діяльність адвоката або створення перешкод для здійснення ним своїх повноважень.

У науковій літературі незалежність адвокатської діяльності традиційно розглядається у двох взаємопов'язаних вимірах. Зовнішній аспект передбачає захищеність адвоката від незаконного впливу з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також інших фізичних чи юридичних осіб. Внутрішній аспект пов'язаний із забезпеченням професійної автономії адвоката у взаємовідносинах з іншими адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями, а також органами адвокатського самоврядування, що

виключає можливість будь-якого неправомірного впливу на прийняття ним професійних рішень.

Гарантії адвокатської діяльності визначені ст. 23 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування у межах своєї компетенції повинні сприяти гарантуванню незалежності адвоката [147, с. 6].

Досліджуючи це питання, варто розкрити поняття самого терміна.

Так, адвокат (у перекладі з лат. *advocatus* – закликаний, запрошений для допомоги, до справедливості) – це юрист, який надає професійну правничу допомогу учасникам правовідносин, фізична особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів 12 правничої допомоги клієнту (адвокатську діяльність) на підставах і в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146].

Адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені профільним Законом [1, с. 5].

Термін «адвокат» не характеризує особу як учасника кримінального провадження, адже не визначає її функції чи ролі у цьому провадженні. Адвокат – це професія. Адвокат – це представник адвокатури як недержавного самоврядного інституту, який забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі.

Тобто, термін «адвокат», який використовує законодавець у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, називає особу, яка на професійній основі займається адвокатською діяльністю, але не визначає її процесуального статусу як учасника кримінального провадження [76, с. 124].

Також вважаємо за доречне визначити відмінність термінів «адвокат» та «юрист», пов'язаних з тим, що люди, стикаючись із правовими питаннями, часто звертаються за допомогою до фахівців у сфері права. Від розуміння цих відмінностей залежить правильний вибір фахівця для розв'язання конкретної

правової проблеми. Юрист і адвокат можуть виконувати схожі завдання, але їхні права, обов'язки та кваліфікація значно різняться.

Отже, юрист – це фахівець, який має вищу юридичну освіту та володіє знаннями у галузі права. Юристи можуть працювати у різних сферах права, таких як цивільне, кримінальне, адміністративне, господарське право тощо. Основні обов'язки юриста включають консультування клієнтів з правових питань, складання юридичних документів (договорів, заяв, скарг), проведення юридичних досліджень, представляти інтереси клієнтів у судах і державних органах. Юристом може стати будь-яка особа, яка здобула юридичну освіту у вищому навчальному закладі та має диплом. Вони можуть виконувати широкий спектр правових завдань, але їхні повноваження обмежуються у порівнянні з адвокатами, особливо у питаннях представництва в суді.

Адвокат – це юрист, який має право займатися адвокатською діяльністю, що передбачає спеціальну ліцензію, видану органами адвокатського самоврядування. Основні відмінності між адвокатом та юристом полягають у правовому статусі. Адвокати мають:

- адвокатську таємницю – обов'язок зберігати конфіденційність інформації клієнта;
- право на адвокатський запит – можливість запитувати інформацію для здійснення захисту або представництва клієнта;
- дисциплінарну відповідальність – відповідальність перед адвокатськими органами за етичні стандарти.

Юристи, які не є адвокатами, не мають таких прав, що обмежує їхні можливості у представництві інтересів клієнтів [74].

Підтримуємо висновки В. Карпенка, про те, що при визначенні процесуального статусу адвоката як представника правозахисної інституції, який захищає підозрюваного, обвинуваченого чи представляє інтереси потерпілого, законодавець враховує характеристику їх функції та ролі у кримінальному провадженні, називаючи «захисником» чи «представником». Проте це правило не стосується регламентації процесуального статусу особи, яка надає правничу

допомогу свідку. Адже законодавець у цьому випадку використовує термін «адвокат», який не дозволяє визначити сутність його повноважень при наданні правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. Такий законодавчий підхід до назви особи, яка надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні є необґрунтованим, що зумовлює проблеми правозастосування. Адже назва учасника кримінального провадження відіграє важливу роль при визначенні сутності його функції [76, с. 125].

На думку В. М. Тертишника, адвокат – це потенційний учасник процесу, який може стати, лише отримавши певний процесуальний статус [195, с. 134].

Аналізуючи норми КПК України, треба зазначити, що адвокат може брати участь у кримінальному провадженні у таких процесуальних статусах:

- як захисник підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, до якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, до якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ч. 1 ст. 45 КПК України);
- як представник потерпілого (ст. 58 КПК України); – як представник цивільного позивача чи цивільного відповідача (ст. 63 КПК України);
- як представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1 КПК України);
- як представник особи, щодо майна якої розглядається питання про арешт (ч. 4 ст. 64-2 КПК України);
- як особа, яка надає свідку правову допомогу під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Яновська О. розглядає адвоката як незалежний інститут правової системи, діяльність якого спрямована на забезпечення реалізації права особи на захист та доступ до правосуддя [233].

Так, на думку І. В. Гловюк, процесуальний статус адвоката характеризується поєднанням загальних процесуальних прав учасника кримінального

провадження та спеціальних професійних гарантій, зумовлених виконанням функції захисту [38].

Водночас М. А. Погорецький наголошує на особливій ролі адвоката як самостійного суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, діяльність якого має публічно-правове значення [126].

Як зазначає Л. Крупнова, у сучасних умовах адвокат виступає ключовим та єдиним учасником кримінального процесу, що може виступати як представником сторони захисту (відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України), так і сторони обвинувачення (відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України). У визначених законом випадках адвокат також наділений правом надавати правову допомогу іншим учасникам кримінального провадження (відповідно до п. 25 ч.1 ст. 3 КПК України) [95, с. 89].

З огляду на те, що процесуальне положення адвоката захисника/представника у кримінальному процесі, і зокрема у стадії підготовчого судового провадження, нерозривно пов'язане з процесуальним положенням особи, яку він захищає або представляє, розвиток інституту процесуальної діяльності адвоката у підготовчому судовому провадженні зумовлюється зокрема і розвитком процесуальних прав та гарантій їх реалізації таких осіб. Водночас можна констатувати недостатній зв'язок професійних повноважень адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», із його процесуальними повноваженнями захисника або представника у кримінальному провадженні [14, с. 96].

Цікавим, на нашу думку, є визначення функції адвокатури інших держав. Так, порівнюючи англосаксонську і романо-германську правові сім'ї, варто зазначити, що, до прикладу, функції адвокатів у Великій Британії порівняно з функціями адвокатів у континентальній Європі значно ширші: адвокат може виконувати не лише функції захисту чи представництва інтересів громадян у судах, а й бути прокурором у кримінальних справах від імені держави та окремих осіб. Також адвокати можуть призначатися на посади суддів, міністрів та інших посадових осіб в уряді, займатися викладацькою діяльністю в університетах,

поєднувати функції адвоката з практикою нотаріуса, можуть приймати повноваження, перебуваючи на високих посадах, і залишатися членами адвокатури корпорацій [3].

Отже, природа правового статусу захисника як суб'єкта захисту розкривається з урахуванням кількох ролей, у яких він одночасно виступає у кримінальному провадженні, а саме:

- 1) як суб'єкт захисту в кримінальному провадженні;
- 2) як представник особи, інтереси якої він захищає;
- 3) як адвокат, який є членом Національної асоціації адвокатів України.

Визначення правового статусу адвоката у кримінальному провадженні неможливе без аналізу його функціонального призначення. Саме через виконання відповідних функцій реалізується конституційне право особи на професійну правничу допомогу та забезпечується дотримання принципу змагальності сторін. Функції адвоката відображають основні напрями його діяльності та визначають місце у системі кримінального судочинства.

Щодо адвоката-захисника слід зазначити, що положення КПК України, які визначають його процесуальний статус та повноваження (статті 45–47, 49–54 КПК України), не оперують категорією «функція». Більше того, зазначений термін безпосередньо не використовується й в інших нормах чинного кримінального процесуального законодавства. Водночас у науковій літературі питання змісту та спрямованості діяльності адвоката у кримінальному провадженні залишається предметом активних дискусій. У межах доктринальних досліджень широко застосовуються поняття «кримінально-процесуальні функції», «функції захисника», «функції адвоката» та інші споріднені категорії, що використовуються для характеристики ролі відповідного учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим для з'ясування сутності та змісту діяльності адвоката у кримінальному провадженні доцільним є попередній аналіз загальнотеоретичних підходів до розуміння кримінальних процесуальних функцій.

У сучасній доктрині кримінального процесу до основних функцій адвоката належать захисна, представницька, правозабезпечувальна, правовідновлювальна та превентивна функції. Центральне значення серед них має захисна функція, яка полягає у використанні передбачених законом засобів і способів для спростування підозри чи обвинувачення, виявлення обставин, що виправдовують особу або пом'якшують її відповідальність, а також у забезпеченні дотримання прав і свобод клієнта на всіх стадіях кримінального провадження.

Представницька функція адвоката проявляється у здійсненні процесуального представництва інтересів особи перед органами досудового розслідування, прокуратурою та судом. Водночас правозабезпечувальна функція спрямована на недопущення порушень фундаментальних прав людини під час кримінального провадження, що набуває особливого значення в умовах розширення повноважень правоохоронних органів та застосування спеціальних процесуальних заходів.

Особливого значення функції адвоката набувають у контексті стандартів ЄСПЛ, який розглядає ефективну правову допомогу як одну з ключових гарантій справедливого судового розгляду відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У зв'язку з цим реалізація адвокатом своїх функцій виступає не лише процесуальним обов'язком, а й важливою гарантією забезпечення права на справедливий суд та ефективний захист особи від необґрунтованого кримінального переслідування.

Так, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у статтях 20, 21 визначає, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги, зокрема:

- 1) звертатися з адвокатськими запитами, зокрема щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі у посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо сутності клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, зокрема для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правничої допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами [146].

Якщо проаналізувати професійні обов'язки адвоката, які визначені у ст. 21 цього Закону, варто є зазначити, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

- 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги;
- 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- 4) підвищувати свій професійний рівень;
- 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги [146].

Адвокату забороняється:

- 1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;
- 2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;
- 3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;
- 4) відмовлятися від надання правничої допомоги, крім випадків, установлених законом [146].

Адвокат забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, якими він володіє, відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних [146].

Розкриємо кожну з функцій визначених вище.

Отже, на нашу думку, центральне місце у системі функцій адвоката у кримінальному провадженні посідає захисна функція, оскільки саме через її реалізацію забезпечується конституційне право особи на професійну правничу допомогу та захист від кримінального переслідування. Відповідно до ст. 59 Конституції України та положень КПК України участь захисника спрямована на недопущення незаконного чи необґрунтованого обмеження прав, свобод та

законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи виправданого.

Проаналізувавши думки науковців та нормативні джерела, можемо зазначити, що зміст захисної функції полягає не лише у формальній участі адвоката у процесуальних діях, а й у здійсненні комплексу правових заходів, спрямованих на формування правової позиції сторони захисту, перевірку обґрунтованості підозри чи обвинувачення, виявлення процесуальних порушень, а також використання передбачених законом засобів для спростування доводів сторони обвинувачення. Реалізація цієї функції передбачає активну участь адвоката на всіх стадіях кримінального провадження – від моменту набуття особою статусу підозрюваного до виконання судового рішення.

Важливим складником захисної функції є доказова діяльність адвоката. Незважаючи на те, що обов'язок доказування винуватості особи покладається на сторону обвинувачення, захисник має право збирати та подавати докази, ініціювати проведення процесуальних дій, заявляти клопотання про витребування документів, допит свідків, призначення експертиз, а також оскаржувати допустимість і належність доказів, отриманих стороною обвинувачення. Саме через таку діяльність забезпечується реалізація принципу змагальності сторін та досягається процесуальна рівновага між стороною захисту та стороною обвинувачення.

У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що захисна функція є визначальною для процесуального статусу адвоката, оскільки саме вона зумовлює зміст більшості його прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Водночас ефективність її реалізації значною мірою залежить від наявності належних процесуальних гарантій адвокатської діяльності, серед яких особливого значення набувають незалежність адвоката, адвокатська таємниця та заборона втручання у здійснення захисту.

Доречним вважаємо зазначити значення захисної функції адвоката, що підтверджується практикою ЄСПЛ. Так, у справі «Salduz v. Turkey» Суд наголосив, що право на захист має забезпечуватися з початкового етапу

кримінального переслідування, а доступ до адвоката під час перших процесуальних дій є однією з фундаментальних гарантій справедливого судового розгляду [155].

Верховний Суд послідовно виходить із того, що право на захист не може зводитися до формальної присутності адвоката під час процесуальних дій. Визначальним критерієм є ефективність наданої правничої допомоги та реальна можливість адвоката здійснювати захист інтересів клієнта [28].

Таким чином, захисну функцію адвоката доцільно визначати як основний напрям його процесуальної діяльності, спрямований на забезпечення права особи на захист шляхом використання передбачених законом засобів і способів для охорони її прав, свобод та законних інтересів, перевірки обґрунтованості підозри чи обвинувачення, а також участі у процесі доказування з метою досягнення справедливого результату кримінального провадження.

Наступна функція – правозахисна. Її зміст полягає у забезпеченні належної реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів особи під час кримінального провадження незалежно від її процесуального статусу. На відміну від захисної функції, яка спрямована переважно на спростування підозри чи обвинувачення та забезпечення права на захист, правозахисна функція охоплює ширший комплекс заходів, що пов'язані із гарантуванням дотримання прав людини та принципів справедливого судочинства.

Реалізуючи правозахисну функцію, адвокат здійснює контроль за законністю дій та рішень органів досудового розслідування, прокурора і суду, виявляє випадки порушення прав учасників кримінального провадження та вживає передбачених законом заходів для їх усунення. Така діяльність може проявлятися у поданні скарг на незаконні процесуальні рішення, оскарженні затримання, ініціюванні перевірки законності проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна, а також у реагуванні на випадки порушення права особи на справедливий судовий розгляд.

Особливого значення правозахисна функція адвоката набуває в контексті забезпечення стандартів, закріплених у Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. Саме адвокат є одним із ключових суб'єктів, який сприяє практичній реалізації права на справедливий суд, права на повагу до приватного життя, права на свободу та особисту недоторканність, а також права на ефективний засіб юридичного захисту.

У цьому аспекті діяльність адвоката виходить за межі суто представництва інтересів конкретного клієнта та спрямовується на забезпечення належного функціонування механізму захисту прав людини у кримінальному судочинстві. Через подання клопотань, заяв, скарг, участь у судових засіданнях та звернення до міжнародних судових установ адвокат сприяє утвердженню принципу верховенства права та запобігає свавільному втручання держави у сферу прав і свобод людини.

Розкриємо деякі наукові висновки у межах цього питання. Так, на думку В. Т. Нора, участь захисника у кримінальному провадженні є необхідною гарантією реалізації конституційного права особи на захист та важливим елементом механізму забезпечення прав людини у сфері кримінальної юстиції. Вчений наголошує, що діяльність адвоката не обмежується протидією обвинуваченню, а спрямована на забезпечення законності кримінального провадження в цілому [114].

Л. Д. Удалова стверджує, що адвокат у кримінальному провадженні виконує роль процесуального гаранта прав особи, а його діяльність спрямована на забезпечення балансу між повноваженнями держави щодо кримінального переслідування та необхідністю дотримання прав учасників кримінального процесу [204, с. 37].

В. М. Тертишник розглядає діяльність адвоката крізь призму принципу змагальності сторін та наголошує, що правозахисна функція реалізується через використання передбачених законом процесуальних засобів для відновлення порушених прав особи та запобігання процесуальним зловживанням [195].

На думку М. А. Погорецького, адвокат є не лише представником інтересів конкретної особи, а й самостійним суб'єктом забезпечення законності кримінального провадження. Саме тому його діяльність має важливе публічно-

правове значення та сприяє реалізації міжнародних стандартів справедливого правосуддя [129].

Аналіз наведених наукових підходів дає підстави стверджувати, що правозахисна функція адвоката має комплексний характер та не зводиться виключно до представництва інтересів клієнта. Її сутність полягає у забезпеченні належної реалізації прав і свобод особи, здійсненні контролю за законністю діяльності органів кримінальної юстиції та сприянні практичному впровадженню стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У цьому аспекті адвокат виступає не лише учасником кримінального провадження, а й важливим елементом механізму гарантування прав людини у демократичній правовій державі.

Наступна функція – правозахисна. У науковій літературі ця функція адвоката розглядається як один із ключових напрямів його професійної діяльності.

Так, О. Г. Яновська наголошує, що адвокат покликаний не лише здійснювати захист особи від кримінального переслідування, а й забезпечувати реальне дотримання прав і свобод людини на всіх стадіях кримінального провадження [232].

У свою чергу В. Т. Нор підкреслює, що діяльність адвоката має гарантійний характер та спрямована на запобігання порушень прав учасників процесу з боку органів державної влади [115].

На думку Л. Д. Удалової, адвокат виступає важливим процесуальним гарантом законності, справедливості та забезпечення балансу між публічними інтересами держави і правами особи [204].

Отже, правозахисна функція адвоката полягає у вжитті передбачених законом заходів, спрямованих на охорону, відновлення та ефективну реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також на забезпечення дотримання принципу верховенства права.

І остання функція – гарантійна. У сучасній кримінально-процесуальній доктрині гарантійна функція адвоката розглядається як невід’ємний елемент забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Так, В. В. Миронова

зазначає, що діяльність адвоката спрямована на забезпечення процесуальних гарантій підозрюваного та обвинуваченого, а професійний захист є одним із механізмів запобігання порушенню прав людини під час кримінального провадження [108].

На думку М. Д. Денисовського, адвокат у кримінальному провадженні виступає не лише представником сторони захисту, а й гарантом законності та справедливості кримінального процесу. Саме участь адвоката забезпечує практичну реалізацію конституційного права на захист і сприяє дотриманню принципу змагальності сторін [51].

Підтримуючи наведені наукові підходи, вважаємо, що гарантійна функція адвоката полягає у забезпеченні ефективної реалізації процесуальних прав учасників кримінального провадження, підтриманні процесуальної рівноваги між сторонами обвинувачення і захисту, а також у сприянні застосуванню стандартів справедливого судочинства, сформованих практикою ЄСПЛ.

Погоджуємося з думкою М.М. Щирук та М.А. Погорецького, які зазначають, що функція захисту – це вид адвокатської діяльності, що полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до кримінальної відповідальності у кримінальному судочинстві [227].

На підставі проведеного аналізу вважаємо, що функції адвоката у кримінальному провадженні слід розуміти як зумовлені його процесуальним статусом основні напрями професійної діяльності, спрямовані на забезпечення права особи на правничу допомогу, захист її прав, свобод та законних інтересів, а також на сприяння досягненню завдань кримінального провадження. Провідне місце серед них посідає захисна функція, що визначає зміст і спрямованість інших напрямів діяльності адвоката.

Наведений підхід дістає підтримку і в сучасній науковій літературі. Так, І. В. Бондар, О. П. Кучинська та Ю. В. Циганюк, досліджуючи організаційно-правові засади участі адвоката у кримінальному провадженні, звертають увагу на низку проблем правового регулювання його процесуального статусу та реалізації наданих законом повноважень [15].

Серед окреслених проблем ці науковці визначають закономірність, яка пов'язана із тим, що у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» деталізуються окремі положення участі адвоката у кримінальному провадженні, які не визначені КПК України, що викликає їх неоднакову реалізацію уповноваженими КПК України суб'єктами, а, відповідно, створює перешкоди у реалізації адвокатом своїх прав. На думку авторів, вирішенням цієї проблеми має стати тлумачення норм КПК України із розумінням того, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є кримінальним процесуальним законом, норми якого не суперечать змісту КПК України, а вибіркове використання лише окремих норм цього Закону у кримінальному провадженні недопустиме. Що до організаційних аспектів участі адвоката у кримінальному провадженні, то автори вважають, що напрям розвитку правової науки у сфері розробки рекомендацій щодо тактики участі адвоката та методик захисту чи представництва в окремих видах кримінальних проваджень є перспективними і потребують подальших наукових досліджень [15, с. 528].

Узагальнення наведених наукових позицій дає підстави стверджувати, що процесуальний статус адвоката є комплексною правовою категорією, яка охоплює сукупність його прав, обов'язків, гарантій незалежності та юридичної відповідальності, визначених законодавством України та міжнародними стандартами здійснення адвокатської діяльності.

Підсумовуючи вищевказане треба зазначити, що процесуальний статус адвоката у кримінальному провадженні має комплексний характер і формується нормами Конституції України, КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також міжнародно-правовими стандартами здійснення адвокатської діяльності. Його зміст визначається не лише сукупністю

процесуальних прав і обов'язків, а й спеціальними гарантіями незалежності адвоката, без яких ефективна реалізація права на захист є неможливою.

Чинний КПК України не містить нормативного визначення поняття «функції адвоката», однак аналіз законодавства та сучасних наукових підходів свідчить, що саме через функціональне призначення найповніше розкривається роль адвоката у кримінальному провадженні. Провідне місце серед функцій посідає захисна, яка зумовлює реалізацію інших напрямів професійної діяльності адвоката.

На нашу думку, процесуальний статус адвоката доцільно розглядати як інтегровану систему взаємопов'язаних елементів, що охоплює його процесуальні права, обов'язки, гарантії професійної незалежності, функції та юридичну відповідальність. Такий підхід дозволяє комплексно визначити місце адвоката у системі суб'єктів кримінального провадження та відобразити особливості реалізації ним конституційної функції забезпечення права на професійну правничу допомогу.

У зв'язку з цим *пропонуємо під процесуальним статусом адвоката у кримінальному провадженні розуміти закріплену нормами кримінального процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру цілісну систему процесуальних прав, обов'язків, гарантій, функцій і юридичної відповідальності адвоката, що забезпечує його незалежну професійну діяльність, спрямовану на захист прав, свобод і законних інтересів особи та реалізацію завдань кримінального провадження.*

На нашу думку, процесуальний статус адвоката слід розглядати не лише як сукупність його процесуальних прав і обов'язків, а як цілісну систему, що включає також функції та гарантії адвокатської діяльності. Саме такий підхід найповніше відображає роль адвоката у забезпеченні права особи на захист.

1.2. Міжнародно-правові стандарти незалежності адвоката у кримінальному провадженні

Проведений аналіз правової природи процесуального статусу адвоката та його функцій свідчить, що ефективність реалізації права на захист залежить не лише від національного законодавства, а й від дотримання міжнародних стандартів, які визначають гарантії незалежності адвокатської діяльності та забезпечення професійних прав адвоката. Саме міжнародно-правові акти та практика міжнародних судових інституцій стали основою для формування сучасних підходів до захисту адвокатської діяльності, що зумовлює необхідність їх комплексного дослідження.

Міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності є складовою сучасної системи гарантій права на справедливий суд та ефективний захист. Їх значення полягає у встановленні мінімальних вимог щодо забезпечення незалежності адвоката, конфіденційності професійної діяльності, безперешкодного здійснення захисту та недопущення незаконного втручання державних органів у виконання адвокатом професійних обов'язків. Для України, яка є учасницею основних міжнародних договорів у сфері прав людини та інтегрує європейські правові стандарти у національне законодавство, дослідження міжнародних стандартів має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення.

Насамперед, доречним буде визначитися з питанням що являє собою саме поняття «міжнародні стандарти захисту».

Так, О. О. Козлов зазначає, що міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності є складовою міжнародних стандартів організації адвокатури та являють собою систему принципів і правил, спрямованих на створення належних умов для незалежного здійснення адвокатом професійної діяльності. Науковець наголошує, що такі стандарти визначають мінімальний рівень гарантій, якого повинні дотримуватися держави при нормативному регулюванні адвокатської діяльності [82].

О. Наливайко та Н. Братишко зазначають, що міжнародно-правові стандарти є результатом тривалої роботи значної кількості держав із вироблення узгоджених позицій у певній сфері діяльності. У випадку розробки міжнародно-правового стандарту держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей. Водночас, вони беруть відповідальність за виконання своїх зобов'язань у певній галузі суспільного життя перед населенням та міжнародним співтовариством [113].

Аналогічної позиції дотримується О. Київець, який зазначає, що на сучасному етапі розвитку міжнародного права фактично сформувалася цілісна система міжнародно-правових стандартів, покликаних регулювати різні сфери міжнародних відносин. На його думку, окремі з цих стандартів мають особливе значення для врегулювання суспільних відносин, оскільки визначають основні орієнтири правового розвитку держав. Крім того, автор наголошує, що в умовах європейської інтеграції України саме європейські правові стандарти набувають визначального значення для подальшого вдосконалення національної правової системи та її гармонізації з європейським правовим простором [78, с. 92].

На думку О. О. Ялового, міжнародні стандарти адвокатської діяльності встановлюють мінімальні вимоги до здійснення адвокатської професії та спрямовані на забезпечення незалежності адвокатів, ефективного захисту прав людини і реалізації права на правничу допомогу. Дотримання цих стандартів є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави [229].

О. І. Приходько підкреслює, що міжнародні стандарти у сфері адвокатської діяльності є результатом розвитку міжнародних стандартів захисту прав людини. Їх призначення полягає у гармонізації національного законодавства, зміцненні гарантій незалежності адвокатів та забезпеченні ефективної реалізації права на захист [144].

Слушною є думка Н. Бакаянної, яка до характерних рис міжнародних стандартів адвокатури відносить:

– вони прийняті і визнаються на міжнародному правовому рівні;

– вони дозволяють визначити ступінь реалізації завдань адвокатури та рівень державної юридичної допомоги, тому використовуються як критерії оцінки ситуації, що визначає рівень надання правової допомоги в державі;

– міжнародні стандарти організації адвокатури та практики адвокатської діяльності виокремлюють як конкретні ідеї, зміст яких незалежний один від одного, але разом вони утворюють цілісну систему [8, с. 228].

У своєму дослідженні О. Козлов висвітлює зміст поняття «міжнародно-правовий стандарт» у відношенні до інституту адвокатури, зміст деяких міжнародних документів щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності, і робить слушний висновок що:

1) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності є частиною міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури;

2) підвищення уваги до дослідження та імплементації міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності зумовлюється процесами глобалізації та євроінтеграції;

3) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства;

4) відсутній один документ, який би містив усі положення (або їх переважну більшість) щодо реалізації гарантій адвокатської діяльності;

5) міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності містять у собі певну систему правових ідей та принципів з цієї проблематики [82, с. 375].

Погоджуючись із наведеними науковими підходами, вважаємо, що міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності не лише визначають загальні засади організації адвокатури, а й формують систему гарантій, необхідних для належного здійснення адвокатом своїх професійних повноважень у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим доцільно зазначити таке.

Міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності становлять систему взаємопов'язаних принципів і гарантій, закріплених у міжнародно-правових

актах, що визначають мінімальні вимоги до забезпечення незалежності адвоката, конфіденційності професійної діяльності та ефективного здійснення права на захист. Їх значення полягає не лише у формуванні загальних підходів до організації адвокатури, а й у встановленні обов'язкових орієнтирів для вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики.

На нашу думку, міжнародні стандарти повинні розглядатися не лише як сукупність рекомендацій або принципів, а як дієвий механізм забезпечення професійної незалежності адвоката. Саме їх належна імплементація у кримінальне процесуальне законодавство України створює необхідні умови для ефективного здійснення захисту, недопущення необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката та реалізації права особи на справедливий суд.

Проаналізувавши чинне та міжнародне законодавство, можемо зазначити, що вагому роль у формуванні міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності відіграє практика міжнародних договірних органів, зокрема Комітету ООН з прав людини, Комітету проти катувань та Європейського суду з прав людини. Аналіз їхньої діяльності свідчить, що основна увага приділяється забезпеченню реальної незалежності адвокатів, ефективному здійсненню права на захист, збереженню конфіденційності професійної діяльності та запобіганню необґрунтованому втручання державних органів у виконання адвокатами своїх професійних обов'язків. Саме правові позиції, сформовані у рішеннях цих міжнародних інституцій, визначають сучасний зміст міжнародних стандартів адвокатської діяльності та є орієнтиром для вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Врахування міжнародних і європейських правових стандартів у процесі розвитку національного законодавства є одним із ключових напрямів модернізації правової системи України. Особливого значення це набуває у сфері кримінального провадження, де забезпечення права на захист, незалежності адвокатської діяльності та ефективного функціонування інституту адвокатури має відповідати вимогам, що вироблені міжнародною спільнотою. Зміст таких стандартів розкривається не лише у міжнародних договорах, а й у практиці

ЄСПЛ та інших міжнародних інституцій, правові позиції яких є важливим орієнтиром для вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Їх діяльність спрямована не лише на контроль за виконанням міжнародних договорів, а й на вироблення правових позицій, що конкретизують зміст міжнародних стандартів права на захист, незалежності адвокатської професії та гарантій здійснення адвокатської діяльності.

Міжнародні стандарти прав людини – правове поняття, що визначає ту групу нормативних актів, прийнятих і визнаних на міжнародно-правовому рівні, які незалежно від того, породжують вони правові зобов’язання для конкретних держав з огляду на принцип їх універсальності та здійснення функції щодо захисту фундаментальних прав і свобод людини є еталоном для держав, підлягають безпосередньому застосуванню у національних правових системах і дають змогу визначити ступінь реалізації прав і свобод людини у цих державах. Вважається, що міжнародні стандарти прав людини базуються на природно-правовій концепції [31, с. 55].

Європейські стандарти прав людини визначають як зафіксовані в юридичних актах і документах європейських міжнародних організацій певні показники змісту й обсягу цих прав, до досягнення яких заохочуються або зобов’язуються держави [153]. До таких організацій належать передусім Рада Європи та Європейський Союз (далі – ЄС), а самі стандарти містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), у Європейській соціальній хартії [60], а також у Хартії основних прав ЄС [212].

Центральне місце серед міжнародно-правових актів займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка заклала фундаментальні гарантії права на справедливий судовий розгляд. Хоча Конвенція безпосередньо не регламентує статус адвоката, її положення, насамперед статті 6 та 8, формують основні міжнародні стандарти здійснення адвокатської діяльності. Зокрема, ст. 6 гарантує кожному право на справедливий суд та

ефективну правничу допомогу, а ст. 8 забезпечує повагу до приватного життя, що поширюється і на конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом.

Практична реалізація положень статей 6 та 8 Конвенції дістала відображення у практиці ЄСПЛ. Так, у справі Salduz v. Turkey [155] Суд наголосив, що право на захисника повинно забезпечуватися вже з моменту першого допиту особи, оскільки саме на початкових стадіях кримінального провадження формуються основні гарантії права на справедливий судовий розгляд. Ця правова позиція стала одним із базових міжнародних стандартів реалізації права на захист.

Наступним важливим міжнародним документом є Основні принципи щодо ролі адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.). У цьому документі вперше комплексно визначено гарантії незалежності адвокатської діяльності, обов'язок держав забезпечити адвокатам можливість безперешкодно виконувати професійні обов'язки, гарантії конфіденційності, професійної незалежності та недопустимості будь-якого тиску чи переслідування у зв'язку зі здійсненням адвокатської діяльності.

Положення Основних принципів щодо ролі адвокатів отримали подальший розвиток у практиці Комітету ООН з прав людини. Комітет неодноразово наголошував, що держава зобов'язана забезпечити особі своєчасний доступ до адвоката та можливість конфіденційного спілкування з ним. Зокрема, у справах Formonov v. Uzbekistan [156] та Idieva v. Tajikistan [157] Комітет констатував, що ненадання доступу до адвоката на початковому етапі кримінального переслідування є порушенням права на справедливий суд.

Вагоме значення має Рекомендація № R(2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи «Про свободу здійснення професії адвоката» [154], яка конкретизує європейські стандарти незалежності адвокатури. Документ визначає, що адвокат має бути захищений від будь-якого незаконного втручання у професійну діяльність, а держава зобов'язана забезпечити належні умови для реалізації права особи на правничу допомогу.

Принципи, закріплені у Рекомендації № R(2000)21, отримали розвиток у практиці ЄСПЛ щодо гарантій незалежності адвокатської діяльності. Так, у справі *André and Another v. France* [158] Суд зазначив, що проведення обшуку в адвоката без достатніх процесуальних гарантій може призвести до порушення права на повагу до приватного життя та адвокатської таємниці. Аналогічний підхід застосовано й у справі *Niemietz v. Germany* [159], у якій Суд визнав, що професійна діяльність адвоката також перебуває під захистом ст. 8 Конвенції.

Отже, наведені міжнародні акти та практика міжнародних контрольних органів сформували єдину систему стандартів, що забезпечують незалежність адвокатської діяльності, конфіденційність професійного спілкування, ефективну реалізацію права на захист і недопустимість необґрунтованого втручання держави у здійснення адвокатської професії. Саме ці стандарти стали методологічною основою сучасної практики Європейського суду з прав людини щодо захисту професійних прав адвокатів.

Зазначені міжнародні акти встановлюють загальні принципи здійснення адвокатської діяльності. Водночас їх практичний зміст і механізм застосування найбільш повно розкриваються у практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях сформував стандарти захисту незалежності адвоката, адвокатської таємниці та права на ефективну правничу допомогу.

Переходячи до аналізу практики ЄСПЛ, вважаємо, що особливу увагу необхідно присвятити справі *Niemietz v. Germany*, яке є одним із перших рішень, де ЄСПЛ сформулював стандарти захисту професійної діяльності адвоката. У цій справі заявник, який здійснював адвокатську діяльність, оскаржив проведення обшуку в його офісі в межах кримінального провадження. На думку заявника, такі дії органів влади порушили його право на повагу до приватного життя та професійної діяльності, гарантоване ст. 8 Конвенції.

Розглядаючи справу, Суд наголосив, що поняття «приватне життя» не може тлумачитися вузько та охоплює також професійну діяльність особи, якщо втручання у неї впливає на здійснення професії. ЄСПЛ підкреслив, що обшук в адвокатському офісі пов'язаний не лише із втручанням у права самого адвоката,

а й із ризиком порушення конфіденційності відносин між адвокатом і клієнтом, що є однією з фундаментальних гарантій права на захист.

За результатами розгляду справи Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції, зазначивши, що втручання держави у професійну діяльність адвоката має відповідати принципу пропорційності та супроводжуватися достатніми процесуальними гарантіями, які унеможливають безпідставне ознайомлення з матеріалами, що становлять адвокатську таємницю.

На нашу думку, правова позиція ЄСПЛ у справі *Niemietz v. Germany* [159] має фундаментальне значення для формування міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності. Саме у цьому рішенні Суд фактично визнав, що гарантії, передбачені ст. 8 Конвенції, поширюються на професійну діяльність адвоката та охоплюють захист адвокатської таємниці, конфіденційності спілкування з клієнтом і недоторканності адвокатського офісу. Ця позиція стала підґрунтям для подальшого розвитку практики ЄСПЛ щодо забезпечення незалежності адвокатської професії.

Правові позиції, сформульовані ЄСПЛ у справі *Niemietz v. Germany*, дістали відображення не лише у подальшій практиці Суду, а й у наукових дослідженнях українських учених. Зокрема, О. Г. Яновська, М. А. Погорецький, В. Т. Нор та О. Г. Шило, аналізуючи гарантії адвокатської діяльності та право на захист, наголошують на особливому значенні конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом і недопустимості необґрунтованого втручання держави у професійну діяльність адвоката. Такий підхід узгоджується з правовою позицією ЄСПЛ, висловленою у справі *Niemietz v. Germany* [159].

Також ця правова позиція, дійшла своє відображення і в українській судовій практиці. Верховний Суд [120], вирішуючи питання щодо проведення обшуків у приміщеннях адвокатів, вилучення документів та забезпечення гарантій адвокатської діяльності, виходить із необхідності дотримання принципу пропорційності втручання, забезпечення судового контролю та захисту адвокатської таємниці. При цьому суди враховують, що втручання у професійну

діяльність адвоката одночасно зачіпає права його клієнтів, а тому потребує особливо ретельного обґрунтування та додержання процесуальних гарантій.

На нашу думку, значення справи *Niemietz v. Germany* полягає у тому, що саме вона започаткувала формування міжнародного стандарту, відповідно до якого адвокатський офіс, професійна документація та інформація, отримана адвокатом від клієнта, перебувають під посиленним правовим захистом. У подальшому цей стандарт був розвинений у практиці ЄСПЛ та врахований при формуванні гарантій адвокатської діяльності у законодавстві України.

Отже, важливу роль у формуванні міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності відіграє практика Європейського суду з прав людини. Відповідно до ст. 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод саме ЄСПЛ уповноважений здійснювати офіційне тлумачення її положень, а сформульовані ним правові позиції є орієнтиром для держав-учасниць при застосуванні та вдосконаленні національного законодавства.

Як зазначає О. Г. Яновська, практика ЄСПЛ є невід'ємною складовою сучасних міжнародних стандартів здійснення адвокатської діяльності, оскільки саме у рішеннях Суду конкретизується зміст гарантій незалежності адвоката, конфіденційності професійної діяльності та права особи на ефективну правничу допомогу.

Ми погоджуємось з думкою В. Завгороднього, який зазначає, що з точки зору теорії права, правові позиції Європейського суду є корисним практико-прикладним правовим засобом, «юридичним інструментарієм ЄСПЛ при вирішенні соціального конфлікту, який виник між людиною та державою, що також дозволяє збагнути цінність конвенційних норм як регулятора суспільних відносин та реалізувати їх потенціал» [64, с. 264].

Науковець зазначає, що використання правових позицій не є вирішенням Судом справи по суті, але ці позиції «виступають своєрідним місцем, звідки можна черпати інформацію та знання про зміст і обсяг конвенційних прав та свобод людини, їх гарантії, а також межі міжнародних зобов'язань держав-учасниць Конвенції» [64, с. 100].

У вітчизняній теорії права сформувалися різні наукові підходи до визначення сутності правових позицій суду, зокрема правових позицій Європейського суду з прав людини, а також до їх класифікації за окремими критеріями.

Наприклад, А. Дідікін зазначає, що «правові позиції суду – його ставлення до певних правових проблем, що закріплюється у судових рішеннях» [52, с. 66].

Автор також зазначає, що «результат аналізу аргументів та висновків судового органу, що утворюють інтелектуально-юридичний зміст судового рішення, є нічим іншим як суттю правового рішення» [52, с. 67].

М. Слабан, досліджуючи питання правових позицій ЄСПЛ, окремлює широке та вузьке розуміння цієї дефініції. Так, у широкому розумінні авторка, під правовими позиціями Суду вона вважає «будь-які вироблені Судом у процесі тлумачення і застосування Конвенції правові уявлення, ідеї та судження, незалежно від форми їхнього зовнішнього вираження, формальної обов'язковості та сфери дії» [183, с. 4]. У вузькому розумінні правовою позицією Суду М. Слабан вважає «правовий припис, що:

- 1) вміщений у мотивувальній частині рішення;
- 2) виражає оцінку обставин конкретної справи;
- 3) слугує підставою (*ratio decidendi*) для вирішення конкретної справи;
- 4) має формально-обов'язковий характер при вирішенні аналогічних справ у майбутньому» [183, с. 4].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити: проведений аналіз свідчить, що міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності сформували цілісну систему принципів і гарантій, спрямованих на забезпечення незалежності адвоката, ефективної реалізації права на захист, конфіденційності професійної діяльності та недопущення необґрунтованого втручання держави у виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Їх зміст розкривається не лише у міжнародних договорах, а й у практиці ЄСПЛ, що конкретизує порядок застосування цих гарантій.

Вважаємо, що правові позиції ЄСПЛ є важливим орієнтиром для вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства та формування єдиної судової практики щодо забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Саме практика Суду визначає межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката та забезпечує баланс між інтересами кримінального правосуддя і правом особи на ефективний захист.

Ефективне функціонування інституту адвокатури неможливе без належної імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Це стосується насамперед кримінального провадження щодо адвоката, у якому процесуальні гарантії повинні забезпечувати не лише захист прав конкретного адвоката, а й збереження незалежності адвокатської професії та довіри суспільства до інституту адвокатури. Саме тому міжнародні стандарти мають бути одним із визначальних критеріїв при вдосконаленні кримінального процесуального законодавства України.

Вважаємо за доцільне закріпити на законодавчому рівні обов'язок суду, слідчого судді, прокурора та слідчого при вирішенні питань, пов'язаних із обмеженням професійних прав адвоката, враховувати не лише положення КПК України, а й міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності та правові позиції ЄСПЛ. Такий підхід сприятиме однаковому застосуванню закону та посиленню гарантій незалежності адвокатської професії.

1.3. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення гарантій адвокатської діяльності у кримінальному провадженні

Практика ЄСПЛ є одним із ключових джерел формування сучасних міжнародних стандартів забезпечення права на захист та гарантій професійної діяльності адвоката. Саме у рішеннях Суду розкривається зміст положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначаються межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката та

встановлюються критерії, яких повинні дотримуватися держави-учасниці для забезпечення ефективної реалізації права особи на правничу допомогу.

Відповідно до ст. 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ЄСПЛ наділений повноваженнями щодо офіційного тлумачення її положень. У зв'язку з цим сформульовані Судом правові позиції набули важливого значення для розвитку національних правових систем та стали орієнтиром для вдосконалення законодавства і правозастосовної практики держав – учасниць Конвенції, зокрема України [223].

У вітчизняній юридичній науці питання значення практики Європейського суду з прав людини досліджували В. Завгородній, Т. Дудаш, О. Гарасимів, М. Слабан. Вони обґрунтовують, що правові позиції Суду є важливим елементом механізму забезпечення прав людини та відіграють істотну роль у формуванні сучасних стандартів правозастосування. На думку цих учених практика ЄСПЛ не обмежується тлумаченням положень Конвенції, а фактично впливає на розвиток національного законодавства та судової практики.

Окремі питання діяльності адвоката у кримінальному провадженні, а також гарантій їх діяльності досліджували такі науковці, як Ю.П. Аленін, Т.Б. Вільчик, В.І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О.С. Заяць, Н. Ю. Карпова, М. М. Михеєнко, Л.В. Тацій, В. М. Тertiшник, Т. І. Фулей, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін.

Так, на думку О. В. Урода, поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування» на сьогодні залишається недостатньо вивченим. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України також не надає чіткого визначення цій правовій категорії. Досудове розслідування становить одну з основних стадій кримінального провадження, адже саме на цьому етапі здійснюється збирання доказів, які згодом використовуються під час судового розгляду. Захисник у зазначеному процесі виступає ключовою фігурою у реалізації права підозрюваного на захист. Процесуальний статус захисника, зокрема і кримінальні процесуальні гарантії адвокатської діяльності, мають важливе значення як для теорії, так і для практики

кримінального процесу, визначаються Конституцією України, КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими нормативними актами. З огляду на це, право підозрюваного на захист, закріплене у ч. 2 ст. 63 Конституції України та ст. 20 КПК України, є процесуальним базисом для надання йому правової допомоги захисником [207, с. 272].

Отже вважаємо за доцільне детальніше розкрити зміст поняття «гарантії адвокатської діяльності», оскільки саме воно є базовим для розуміння механізмів забезпечення незалежності адвоката та ефективного здійснення ним професійних повноважень.

У загальнотеоретичному розумінні гарантії – комплекс соціально-економічних, політичних, моральних, правових та організаційних передумов, умов, засобів і механізмів, що забезпечують особі реальну можливість реалізовувати належні їй права, свободи та законні інтереси [192, с. 311].

Водночас у довідковій та енциклопедичній літературі відсутнє окреме визначення поняття «гарантії адвокатської діяльності». Натомість у таких джерелах розкривається зміст категорії «гарантія» як універсального правового інституту, що використовується у різних сферах суспільних відносин.

Так, відповідно до енциклопедичних підходів, державні гарантії розглядаються, по-перше, як забезпечення або запорука належного виконання певних обов'язків, а по-друге – як один із юридичних способів забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань, що виникають у фізичних чи юридичних осіб на підставі закону або договору. У цьому контексті державні гарантії характеризуються як правовий механізм забезпечення виконання зобов'язань, які держава бере на себе перед громадянами [59, с. 161].

Наведені підходи свідчать, що гарантії адвокатської діяльності доцільно розглядати не лише як сукупність законодавчо визначених правових засобів, а й як систему умов і механізмів, спрямованих на забезпечення незалежності адвоката, ефективного здійснення ним професійної діяльності та належного захисту прав і законних інтересів клієнта.

І. В. Боса зазначає, що гарантії адвокатської діяльності – це правові норми, які самі по собі безсилі, необхідні якісь правові гарантії, тобто інші правові норми, для того, щоб перші могли б бути застосовані і реалізовані на практиці [18, с. 213].

В. В. Заборовський стверджує, що під гарантіями адвокатської діяльності слід розуміти один із елементів правового статусу адвоката, як сукупність умов, способів та засобів, передбачених законодавством про адвокатуру, що спрямовані на забезпечення належної реалізації всіх інших елементів такого статусу, з метою створення відповідних умов надання професійної правничої допомоги [63, с. 146].

Н. А. Бедюк під правовими гарантіями адвокатської діяльності розуміє встановлені нормами закону засоби та умови, що спрямовані на забезпечення можливості здійснення та реалізації адвокатом його професійних повноважень з метою надання ефективної правової допомоги своєму клієнту [10, с. 160].

За висновками І. Босої, яка, досліджуючи це питання, відзначила, що регламентована чинним законодавством система гарантій адвокатської діяльності побудована з урахуванням міжнародних нормативних актів, судової практики та запроваджених світових стандартів функціонування інституту адвокатури. Проте має місце неузгодженість положень матеріального і процесуального права, якими врегульовано процес реалізації гарантій адвокатської діяльності, крім того, для створення належних умов забезпечення дотримання гарантій має повноцінно реалізовуватись дія принципів незалежності адвокатури та конфіденційності її діяльності [17, с. 213].

У п. 1.6 Загальних положень затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 182 від 27.07.2013 р. «Положення про комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності» є визначення «гарантії адвокатської діяльності» – це система умов і заходів правового характеру, передбачених у відповідних нормативно-правових актах, які забезпечують ефективну реалізацію адвокатом покладених на нього повноважень щодо

надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва у їх повному обсязі, зокрема, але не виключно, встановленими ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими законами, підзаконними актами, міжнародними угодами, згода на ратифікацію яких надана Верховною Радою України [131].

Узагальнюючи, треба зазначити, що більшість науковців розглядають гарантії адвокатської діяльності як сукупність правових засобів, однак сучасні умови вимагають ширшого підходу.

Після початку повномасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану значення гарантій істотно розширилося: вони мають забезпечувати не лише професійну незалежність адвоката, а й безперервність надання правничої допомоги в умовах обмежень, ризиків для безпеки, зміни порядку роботи судів і правоохоронних органів. Це узгоджується як із сучасними науковими дослідженнями, так і з міжнародними стандартами щодо захисту професії адвоката [213].

На нашу думку, під **гарантіями адвокатської діяльності пропонуємо розуміти** цілісну систему нормативно-правових, організаційних, процесуальних та інституційних механізмів, за допомогою яких держава, органи адвокатського самоврядування та міжнародні стандарти забезпечують незалежність адвоката, захист його професійних прав, свобод і законних інтересів, виключають можливість незаконного впливу на здійснення професійної діяльності та створюють умови для ефективної реалізації права кожної особи на професійну правничу допомогу. В умовах воєнного стану зміст цих гарантій охоплює також спеціальні механізми, спрямовані на забезпечення безперервності адвокатської діяльності, збереження адвокатської таємниці, процесуальної незалежності адвоката та недопущення звуження обсягу його професійних прав понад межі, визначені Конституцією України та міжнародними стандартами.

Запропоноване нами визначення дає підстави стверджувати, що гарантії адвокатської діяльності не можуть розглядатися виключно як формально закріплені у законодавстві права адвоката. Їх зміст є значно ширшим, оскільки

охоплює також реальні умови, за яких адвокат має можливість незалежно, безперешкодно та ефективно здійснювати захист, представництво й надавати інші види правничої допомоги. Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану, коли ризики втручання у професійну діяльність адвоката, обмеження доступу до клієнта, матеріалів кримінального провадження, суду чи органів досудового розслідування можуть безпосередньо впливати не лише на статус адвоката, а й на реалізацію права особи на захист.

Виклики воєнного стану зумовили ряд проблем у професійній діяльності адвоката і викликали необхідність їх переосмислення щодо дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні які є і, відповідно, розробки шляхів для їх подолання [213, с. 1118].

У ст. 23 Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено гарантії адвокатської діяльності, де професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, щодо якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань певні особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

3) проведення щодо адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора АР Крим, області, міст Києва та Севастополя;

4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи у наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них спричиняють відповідальність, передбачену законом;

7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

11) забороняється втручання у правову позицію адвоката;

12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором АР Крим, області, міст Києва та Севастополя;

14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, щодо якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, зокрема, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

16) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом;

17) дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється в особливому порядку [146].

Особливості проведення окремих СРД та заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката визначаються ч. 2 ст. 23 вказаного Закону.

Так, у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2-4 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146].

Науковий інтерес становить те, що законодавець запровадив спеціальний процесуальний механізм здійснення окремих слідчих (розшукових) дій щодо адвоката, який відрізняється від загального порядку проведення аналогічних процесуальних заходів. Його особливість полягає у необхідності залучення представника органів адвокатського самоврядування, що виступає додатковою гарантією дотримання професійних прав адвоката, забезпечення конфіденційності відомостей, які становлять адвокатську таємницю, а також запобігання необґрунтованому втручанню у здійснення адвокатської діяльності. Саме тому своєчасне повідомлення відповідної ради адвокатів про проведення таких процесуальних дій має розглядатися не як формальна вимога закону, а як необхідний елемент забезпечення законності кримінального провадження.

Ці та інші процесуальні дії будуть розглянуті у наступному розділі нашого дослідження.

Важливою процесуальною гарантією додержання вимог законодавства під час проведення процесуальних дій щодо адвоката є участь представника органів адвокатського самоврядування. Його участь не має формального характеру, а спрямована на забезпечення законності проведення відповідної процесуальної

дії, недопущення порушення професійних прав адвоката та збереження конфіденційності інформації, що становить адвокатську таємницю. Представник ради адвокатів має право висловлювати зауваження щодо порядку проведення процесуальної дії, ініціювати їх внесення до протоколу, а також реагувати на можливі порушення процесуального порядку.

Водночас відсутність представника органів адвокатського самоврядування, за умови його своєчасного повідомлення, сама по собі не може бути підставою для відкладення чи скасування процесуальної дії. Водночас органи досудового розслідування та їх посадові особи повинні забезпечити реальну можливість участі такого представника, оскільки це є складовою механізму забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

На нашу думку, виконання зазначених вимог має розглядатися не лише як обов'язок, встановлений спеціальним законом, а й як один із практичних механізмів реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу, принципу верховенства права та міжнародних стандартів справедливого судочинства, сформованих практикою Європейського суду з прав людини. Саме такий підхід забезпечує баланс між інтересами кримінального провадження та необхідністю гарантування незалежності адвокатської діяльності.

У зв'язку з цим гарантії адвокатської діяльності доцільно класифікувати на: загально правові, організаційні, професійні, процесуальні, інституційні та спеціальні гарантії, зумовлені дією правового режиму воєнного стану. Саме така класифікація дозволяє комплексно охарактеризувати їх зміст і значення у кримінальному провадженні щодо адвоката.

Розкриємо їх.

Отже, загально правові гарантії становлять основу правового статусу адвоката та впливають із Конституції України, міжнародних договорів і загальних принципів права. Вони забезпечують можливість здійснення адвокатської діяльності на засадах верховенства права, законності, рівності перед законом, поваги до прав людини та незалежності адвокатури.

До них належать:

- право на професійну правничу допомогу;
- принцип верховенства права;
- принцип законності;
- незалежність адвокатури;
- право на справедливий суд;
- право на ефективний засіб юридичного захисту.

Отже, саме ці гарантії визначають фундамент усіх інших спеціальних гарантій адвокатської діяльності.

Організаційні гарантії спрямовані на створення належних умов для здійснення адвокатської діяльності.

До них можна віднести:

- існування незалежного інституту адвокатури;
- діяльність органів адвокатського самоврядування;
- ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
- дисциплінарне самоврядування;
- систему підвищення кваліфікації;
- забезпечення професійної автономії адвоката.

Хочемо зазначити, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення безперервної роботи адвокатури навіть за наявності обмежень, пов'язаних із безпековою ситуацією.

Наступна класифікаційна група – професійні гарантії, які безпосередньо пов'язані зі статусом адвоката. До такої групи можна віднести:

- незалежність адвоката;
- свобода вибору правової позиції;
- адвокатська таємниця;
- заборона втручання у професійну діяльність;
- заборона ототожнення адвоката з клієнтом;
- право на безперешкодне здійснення захисту.

Саме професійні гарантії забезпечують реальну можливість адвоката діяти виключно в інтересах довірителя.

Розкриємо деякі з них. Так, принцип незалежності адвоката у здійсненні адвокатської діяльності полягає у діяльності адвокатури у правовому просторі, за якого неможливі будь-які позаправові обмеження щодо адвоката під час виконання своїх обов'язків з надання правничої допомоги. Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності, максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання у його діяльність з надання професійної правничої допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів (ст. 6 Правил адвокатської етики [141]).

З метою дотримання цього принципу у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта. На сучасному етапі принцип незалежності адвоката у здійсненні адвокатської діяльності є одним із ключових принципів. Це визначається як законодавцем, так і науковою доктриною. Для встановлення і підтримки правопорядку адвокатура має бути незалежною при виконанні своїх професійних обов'язків, тобто без неправомірних обмежень, прямого або непрямого тиску чи втручання [146].

Незалежність адвокатури є найважливішою гарантією захисту прав людини і необхідною умовою для ефективного й продуктивного надання професійної правничої допомоги [221, с. 524-527].

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правничої допомоги з передбачених Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро,

адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [146].

Адвокатська таємниця є фундаментальною основою діяльності адвоката.

У рекомендаціях Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків зазначено, що слід вдаватися до всіх необхідних дій, спрямованих на належне забезпечення конфіденційного характеру взаємин між адвокатом і його клієнтом (п. 6 принципу I), адвокати мають дотримуватися професійної таємниці відповідно до національного законодавства, внутрішніх нормативних актів і професійних стандартів. Будь-яке недотримання принципу професійної таємниці без відповідної згоди клієнта має бути належно покаране (п. 2 принципу III) [154].

Правовий режим адвокатської таємниці поширюється на широке коло осіб, діяльність яких пов'язана із забезпеченням функціонування адвокатської професії. Такий підхід законодавця зумовлений необхідністю гарантування конфіденційності професійної інформації незалежно від того, хто фактично отримав до неї доступ. Збереження адвокатської таємниці є безперервним обов'язком, який не припиняється зі зміною місця роботи, припиненням трудових відносин чи завершенням професійної діяльності особи. Саме така модель правового регулювання відповідає міжнародним стандартам незалежності адвокатури та забезпечує належний рівень довіри між адвокатом і клієнтом.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, слідства і суду допитати адвоката про обставини, що становлять адвокатську таємницю, відповідно до ст. 65 КПК України [93].

Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта [146].

Імунітет адвоката є елементом гарантії адвокатської діяльності, який забезпечує незалежність правозахисника та його захист від незаконного втручання чи переслідування. Його наявність гарантує, що адвокат може виконувати свої професійні обов'язки без страху репресій або тиску. (Ніхто не має права примушувати адвоката до певного способу захисту або представника).

Адвокат самостійно визначає правову позицію у кримінальному провадженні, керуючись законом та інтересом.

Проведення щодо адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора АР Крим, області, міст Києва та Севастополя [146].

Судовим рішенням, на підставі якого здійснюються оперативно-розшукові заходи чи слідчі (розшукові) дії, є ухвала слідчого судді, суду.

Так, за ухвалою слідчого судді проводяться певні негласні слідчі (розшукові) дії та такі слідчі (розшукові) дії, як допит під час досудового розслідування у судовому засіданні (ст. 225 КПК України); обшук (ст. 234 КПК України), огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України); слідчий експеримент, що проводиться у житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240 КПК України).

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої (розшукової) дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження [146].

Відповідне клопотання про проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів має подавати Генеральний прокурор, його заступник, прокурор АР Крим, області, міст Києва та Севастополя [93].

На цьому наголошує і ЄСПЛ у рішенні *ANDRÉ AND ANOTHER v. France* (заява № 18603/03)/. Крім того, забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності.

Під час проведення вищезазначених слідчих (розшукових) дій чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження має бути присутній представник ради адвокатів регіону, проте неявка такого представника за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії [158].

Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу (розшукову) дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. З метою забезпечення дотримання вимог закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі [146].

Процесуальні гарантії забезпечують реалізацію професійних прав адвоката під час кримінального провадження. До таких гарантій можна віднести:

- безперешкодний доступ до підзахисного;
- участь у всіх процесуальних діях;
- право збирати та подавати докази;
- доступ до матеріалів кримінального провадження;
- право заявляти клопотання і відводи;
- можливість оскарження процесуальних рішень;
- спеціальний порядок проведення обшуку щодо адвоката;
- участь представника ради адвокатів під час проведення окремих СРД.

Ми спробуємо розкрити більш деталізовано саме цю групу гарантій у межах нашого дослідження.

До інституційних гарантій, що пов'язані із забезпеченням незалежності адвокатури як окремого правового інституту, можна віднести:

- діяльність Національної асоціації адвокатів України;
- діяльність рад адвокатів регіонів;
- повноваження кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- міжнародні професійні організації;
- судовий контроль за дотриманням гарантій адвокатської діяльності.

На нашу думку, їх призначення полягає у забезпеченні інституційної незалежності адвокатури від органів державної влади.

І остання класифікаційна група – спеціальні гарантії, зумовлені правовим режимом воєнного стану. Ми вважаємо, що саме ця група набуває актуальності у сьогоденні. До неї слід віднести:

- забезпечення доступу адвоката до клієнта незалежно від режимних обмежень;
- можливість участі у процесуальних діях дистанційно у випадках, передбачених законом;
- забезпечення доступу до судів та органів досудового розслідування під час дії воєнного стану;
- додаткові механізми захисту адвокатської таємниці при роботі з електронними інформаційними системами;
- гарантії безпеки адвоката під час здійснення професійної діяльності;
- недопущення необґрунтованого звуження процесуальних прав адвоката під приводом воєнного стану;
- забезпечення процесуальної рівності сторін навіть за умов функціонування держави в особливому правовому режимі.

Отже, з урахуванням запропонованого вище визначення гарантії адвокатської діяльності доцільно розглядати не як абстрактну правову категорію, а як практичний інструмент забезпечення незалежності адвоката у

кримінальному провадженні. Особливо це проявляється під час проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, допиту адвоката, вилучення носіїв інформації, обмеження доступу до клієнта або матеріалів провадження. Саме у таких ситуаціях гарантії адвокатської діяльності набувають не декларативного, а безпосередньо процесуального значення.

Серед науковців звертається увага, на те що адвокатська таємниця є не лише професійним обов'язком адвоката, а й однією з ключових гарантій права особи на захист. Зокрема, М. Семенов до адвокатської таємниці відносить не тільки зміст консультацій, а й сам факт звернення до адвоката, мотиви такого звернення, документи, електронне листування та інші форми комунікації між адвокатом і клієнтом. Такий підхід є важливим, оскільки в сучасних умовах значна частина професійної взаємодії здійснюється в електронній формі [180].

Деякі дослідники наголошують, що в умовах воєнного стану зміст гарантій адвокатської діяльності має бути розширений. Так, Ю. Циганюк та М. Гончаров звертають увагу на проблеми пересування адвокатів під час комендантської години, доступу до клієнтів, участі у слідчих і процесуальних діях, а також необхідність законодавчого врегулювання додаткових механізмів захисту адвокатів у період дії воєнного стану [213].

Проаналізувавши судову практику, можна зазначити, що гарантії адвокатської діяльності мають оцінюватися через призму реального, а не формального забезпечення прав адвоката. У практиці ЄСПЛ неодноразово підкреслювалося, що обшук у приміщенні адвоката може становити втручання у професійну таємницю, яка є основою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Зокрема, у справах *Niemietz v. Germany*, *André and Another v. France*, *Särgava v. Estonia* ЄСПЛ виходив із того, що втручання у сферу адвокатської діяльності потребує особливої обережності, наявності достатніх процесуальних запобіжників і дотримання принципу пропорційності [177].

В українській судовій практиці аналогічне значення має вимога щодо участі представника ради адвокатів регіону під час проведення обшуку в адвоката. Апеляційна палата ВАКС у своїх висновках звертала увагу, що недотримання

такої гарантії може бути підставою для скасування арешту вилученого майна, оскільки відсутність представника адвокатського самоврядування послаблює процесуальний контроль за недопущенням порушення адвокатської таємниці [118].

Слушним і доречним, на нашу думку, є підхід Верховного Суду, який у контексті аналізу практики ЄСПЛ звертав увагу, що обшуки в адвокатських приміщеннях мають супроводжуватися особливими гарантіями, оскільки такі дії можуть впливати не лише на права самого адвоката, а й на права його клієнтів [120].

З огляду на вищевикладене та з метою з'ясування практичного значення гарантій адвокатської діяльності в умовах воєнного стану у межах нашого дослідження було проведено опитування респондентів, серед яких 60 адвокатів та 40 прокурорів. Респондентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи потребують гарантії адвокатської діяльності додаткового законодавчого врегулювання з урахуванням умов воєнного стану?».

У результаті опитування 76 % респондентів підтримують необхідність додаткового нормативного врегулювання гарантій адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Водночас серед адвокатів така позиція є більш вираженою, що пояснюється їх безпосереднім зіткненням із практичними обмеженнями доступу до клієнта, матеріалів провадження, слідчих дій та судового розгляду. Позиція прокурорів є більш стриманою, однак і серед них більшість визнає потребу у вдосконаленні правового регулювання (Додаток Д).

Продовжуючи дослідження у межах даного підрозділу, на нашу думку, особливе значення практика ЄСПЛ має для кримінального провадження щодо адвоката, оскільки саме у рішеннях Суду сформовано основні стандарти забезпечення незалежності адвокатської діяльності, конфіденційності професійного спілкування, недоторканності адвокатської таємниці, права на ефективний захист та процесуальних гарантій під час здійснення кримінального провадження.

Як зазначалось вище, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює гарантії адвокатської діяльності (ст. 23). Відповідно до цієї норми професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються й охороняються Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України, законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини [146].

Колегія суддів апеляційного суду, посилаючись на висновок Великої Палати Верховного Суду, викладений у постанові від 11.12.2019 р. у справі № 536/2475/14-к, зауважила, що за приписами ст. 480 КПК України адвокат належить до категорії осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру адвоката здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури у межах його повноважень [29].

Захист адвокатської діяльності на міжнародному рівні є ключовим елементом правосуддя та гарантією дотримання прав людини. Незалежність адвокатів захищається на міжнародному рівні, після чого вона є основою для забезпечення справедливого судового розгляду та права верховенства. ЄСПЛ розглядає скарги адвокатів порушено щодо їх прав. Має численні рішення про захист адвокатської діяльності.

Міжнародна асоціація адвокатів (IBA) та Міжнародна комісія юристів (ICJ) виступають за захист прав адвокатів, організовують моніторингові місії та надають підтримку адвокатам, яких переслідують.

Посилення міжнародного моніторингу порушених прав адвокатів. Правильність цієї норми, її відповідність до гарантії незалежності адвокатської діяльності не викликає сумніву, – вважають у Комітеті НААУ з питань

безоплатної правничої допомоги. Тому усі наявні скарги мають направлятись центрами до таких комісій, але центри безоплатної правничої допомоги намагаються самотійно розглядати скарги на адвокатів, більше того – робити з таких скарг висновки для продовження співпраці з адвокатом [84].

Проведене нами узагальнення наукових підходів, результатів проведеного опитування респондентів та запропонована класифікація гарантій адвокатської діяльності свідчать про те що їх ефективність не може оцінюватися виключно через наявність відповідних законодавчих приписів. Вирішальне значення має їх практична реалізація, оскільки саме від реального дотримання гарантій незалежності адвоката залежить ефективність здійснення права особи на професійну правничу допомогу та забезпечення справедливого судового розгляду.

У цьому контексті особливого значення набуває практика ЄСПЛ з прав людини, яка сформувала систему міжнародних стандартів щодо захисту професійної діяльності адвокатів. На відміну від національного законодавства, яке переважно визначає зміст відповідних гарантій, практика ЄСПЛ розкриває критерії їх практичного застосування, визначає межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката та встановлює процесуальні стандарти, обов'язкові для забезпечення права на справедливий суд відповідно до статей 6 і 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Аналіз рішень ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що Суд послідовно розглядає гарантії адвокатської діяльності не як привілеї окремої професії, а як невід'ємний елемент права кожної особи на ефективний захист. Саме тому будь-яке втручання органів державної влади у професійну діяльність адвоката оцінюється ЄСПЛ крізь призму принципів законності, необхідності, пропорційності та забезпечення достатніх процесуальних гарантій від свавільного втручання.

На нашу думку, саме практика ЄСПЛ сьогодні виконує не лише правозастосовну, а й правоформуючу функцію щодо розвитку інституту гарантій адвокатської діяльності. Значна частина сучасних законодавчих змін, а також

підходів Верховного Суду до оцінки допустимості втручання у професійну діяльність адвокатів ґрунтується на правових позиціях ЄСПЛ, що зумовлює необхідність їх комплексного наукового аналізу.

Вивчаючи справи ЄСПЛ, ми спробували систематизувати їх за видами гарантій:

1. Практика ЄСПЛ щодо забезпечення незалежності адвоката.
2. Практика ЄСПЛ щодо адвокатської таємниці та конфіденційності спілкування з клієнтом.
3. Практика ЄСПЛ щодо обшуків, вилучення документів і електронних носіїв адвоката.
4. Практика ЄСПЛ щодо права адвоката на безперешкодне здійснення захисту.
5. Практика ЄСПЛ щодо недопустимості ототожнення адвоката з клієнтом.
6. Вплив практики ЄСПЛ на українське законодавство та судову практику.

Така систематизація дозволить нам більш комплексно виокремити міжнародні стандарти забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

Отже, розкриваючи перший вид, який ми виокремили у своїй роботі – це забезпечення незалежності адвоката. На нашу думку, вона є одним із фундаментальних елементів права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме незалежність адвоката забезпечує можливість ефективного здійснення функції захисту та реалізації права кожної особи на професійну правничу допомогу без будь-якого незаконного впливу з боку органів державної влади чи інших осіб.

Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що незалежність адвокатури не є корпоративним привілеєм представників цієї професії. Насамперед вона виступає процесуальною гарантією права особи на захист, оскільки лише незалежний адвокат здатний ефективно представляти інтереси клієнта, не побоюючись переслідування чи втручання у свою професійну діяльність [87; 32].

На відміну від національного законодавства, яке визначає зміст гарантій адвокатської діяльності, практика ЄСПЛ виробила критерії оцінки того, чи було правомірним втручання держави у діяльність адвоката. До таких критеріїв Суд відносить:

- наявність законної підстави втручання;
- легітимну мету такого втручання;
- необхідність втручання у демократичному суспільстві;
- дотримання принципу пропорційності;
- наявність достатніх процесуальних гарантій від свавільного втручання.

На нашу думку, саме останній критерій є визначальним для оцінки законності процесуальних рішень, що приймаються щодо адвокатів у кримінальному провадженні.

Показовою у цьому аспекті є справа *Niemietz v. Germany* [159]. У ній ЄСПЛ уперше сформулював принципову правову позицію, відповідно до якої службове приміщення адвоката також охоплюється поняттям «приватне життя» та «житло» у розумінні ст. 8 Конвенції. Суд зазначив, що проведення обшуку в офісі адвоката неминуче створює ризик розкриття конфіденційної інформації щодо клієнтів, а тому такі заходи потребують особливо суворого контролю та достатніх процесуальних гарантій.

Подальший розвиток зазначений підхід отримав у справі *André and Another v. France* [158]. ЄСПЛ підкреслив, що професійна таємниця адвоката є одним із наріжних каменів здійснення адвокатської діяльності. Будь-яке втручання держави, яке може призвести до розголошення інформації про клієнтів, допускається лише за виняткових обставин і за умови існування ефективного судового контролю.

Аналогічну позицію Суд висловив у справі *Särgava v. Estonia* [160], зазначивши, що втручання у діяльність адвоката не може ґрунтуватися виключно на інтересах кримінального переслідування. Держава зобов'язана забезпечити такий баланс між публічним інтересом і правом особи на захист, який унеможливило б свавільне обмеження незалежності адвоката.

Особливого значення для формування сучасних стандартів набуло рішення у справі *Michaud v. France* [161]. Незважаючи на те, що справа стосувалася фінансового моніторингу, Суд наголосив, що навіть виконання адвокатами обов'язків, пов'язаних із протидією легалізації доходів, не може нівелювати основоположні принципи незалежності адвокатської професії та конфіденційності відносин між адвокатом і клієнтом.

Узагальнюючи практику ЄСПЛ, можна дійти висновку, що Суд сформував декілька базових міжнародних стандартів забезпечення незалежності адвоката:

- незалежність адвокатури є складовою права на справедливий суд;
- втручання у професійну діяльність адвоката допускається лише у виключних випадках;
- будь-яке втручання має відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності;
- професійна діяльність адвоката має супроводжуватися підвищеним рівнем процесуальних гарантій;
- адвокатська таємниця підлягає особливому захисту незалежно від форми її зберігання.

Проведене нами опитування підтверджує практичну актуальність зазначених міжнародних стандартів. Зокрема, 84 % адвокатів та 68 % прокурорів (усього 78 % зі 100 опитаних респондентів) вважають, що під час здійснення кримінального провадження щодо адвоката існуючі процесуальні механізми не завжди забезпечують достатній рівень його професійної незалежності. Водночас 17 % респондентів оцінили чинні гарантії як частково достатні, тоді як лише 5 % вважають їх повністю ефективними. Отримані результати свідчать про наявність запиту на подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства з урахуванням стандартів ЄСПЛ (Додаток Е).

На нашу думку, ключове значення практики ЄСПЛ полягає у тому, що Суд розглядає незалежність адвоката не як професійну перевагу чи спеціальний статус окремої категорії осіб, а як необхідну передумову реалізації конвенційного права кожної людини на ефективний захист. Саме тому будь-яке процесуальне

рішення, що стосується адвоката, має оцінюватися не лише через призму вимог національного законодавства, а й з позиції міжнародних стандартів, вироблених ЄСПЛ. Такий підхід, на нашу думку, має бути покладений в основу подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо гарантій адвокатської діяльності.

Переходимо до другого виду нашої систематизації – практика ЄСПЛ щодо забезпечення адвокатської таємниці та конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом.

Однією з фундаментальних гарантій адвокатської діяльності є забезпечення конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом. Саме можливість вільного, необмеженого та захищеного обміну інформацією між ними створює необхідні умови для реалізації права особи на ефективний захист, що є складовою права на справедливий судовий розгляд відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [33].

ЄСПЛ послідовно виходить із того, що конфіденційність професійного спілкування адвоката з клієнтом є не особистим привілеєм адвоката, а гарантією реалізації права людини на захист. Саме тому будь-яке втручання органів державної влади у сферу адвокатської таємниці має відповідати особливо суворим критеріям законності, необхідності та пропорційності [62].

Одним із перших рішень, у якому Суд сформував відповідний стандарт, стала справа *Niemietz v. Germany* [159]. Суд дійшов висновку, що проведення обшуку в офісі адвоката становить втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції, гарантоване ст. 8 Конвенції. При цьому ЄСПЛ наголосив, що службове приміщення адвоката не може розглядатися виключно як місце здійснення професійної діяльності, оскільки саме там зберігаються відомості, що становлять адвокатську таємницю. Таким чином, будь-які слідчі (розшукові) дії щодо адвоката мають супроводжуватися додатковими процесуальними гарантіями.

Подальший розвиток цей підхід отримав у справі *André and Another v. France* [158]. Аналізуючи законність проведення обшуку в адвокатському офісі, Суд

зазначив, що професійна таємниця адвоката є основою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Без гарантій конфіденційності особа не може повністю довіряти своєму захиснику, що, насамперед, ставить під загрозу реалізацію права на справедливий суд. ЄСПЛ підкреслив, що навіть у разі наявності законної мети втручання держава має забезпечити достатні процесуальні механізми недопущення ознайомлення правоохоронних органів із інформацією, яка охороняється адвокатською таємницею.

Особливого значення для досліджуваної проблематики набуло рішення у справі *Michaud v. France* [161]. Незважаючи на те, що предметом спору були обов'язки адвокатів щодо фінансового моніторингу, Суд наголосив, що будь-які законодавчі механізми не можуть зводити нанівець сутність адвокатської таємниці. ЄСПЛ фактично визнав, що конфіденційність взаємовідносин адвоката з клієнтом є однією з основ демократичного суспільства та передумовою ефективного функціонування системи правосуддя.

Аналогічної правової позиції Суд дотримався у справі *Särgava v. Estonia* [160], де наголосив, що навіть боротьба зі злочинністю не виправдовує автоматичного втручання у сферу адвокатської таємниці. Таке втручання допускається лише за умови існування переконливих підстав, незалежного судового контролю та ефективних гарантій від свавільних дій правоохоронних органів.

Показовою є і справа *Versini-Campinchi and Crasnianski v. France* [162], у якій Суд досліджував питання використання записів телефонних переговорів адвоката. ЄСПЛ зазначив, що професійна конфіденційність охоплює всі форми комунікації між адвокатом і клієнтом, незалежно від способу їх здійснення. Водночас Суд звернув увагу, що захист адвокатської таємниці не є абсолютним, однак будь-які винятки мають бути чітко визначені законом, переслідувати легітимну мету та відповідати принципу пропорційності.

Отже, аналіз зазначених рішень дозволяє сформулювати низку міжнародних стандартів захисту адвокатської таємниці, вироблених практикою ЄСПЛ:

- конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом є складовою права на справедливий суд;

- адвокатська таємниця охоплює будь-які відомості, отримані адвокатом під час здійснення професійної діяльності, незалежно від форми їх зберігання чи передачі;

- проведення обшуків, оглядів, вилучення документів або електронних носіїв інформації в адвоката потребує підвищених процесуальних гарантій;

- втручання держави у сферу адвокатської таємниці допускається лише у виключних випадках, коли воно є законним, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним до поставленої мети;

- будь-яке втручання має супроводжуватися незалежним судовим контролем і процесуальними механізмами, що унеможливлюють необґрунтоване розкриття конфіденційної інформації.

У результаті проведеного нами опитування можна визначити актуальність зазначених висновків. Зокрема, 86 % адвокатів і 70 % прокурорів (усього 78 % із 100 респондентів) вважають, що чинний механізм захисту адвокатської таємниці потребує подальшого вдосконалення, насамперед у частині проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення електронних носіїв інформації та використання цифрових доказів. Лише 8 % респондентів визнали існуючі гарантії достатніми, тоді як 14 % зазначили, що вони є частково ефективними (Додаток Є).

На нашу думку, практика ЄСПЛ свідчить про поступове розширення змісту поняття адвокатської таємниці. Якщо раніше її пов'язували переважно зі змістом усних консультацій або письмових документів, то сучасний підхід Суду охоплює весь комплекс професійних відносин між адвокатом і клієнтом, включаючи електронне листування, інформацію, що міститься на цифрових носіях, телефонні переговори, а також сам факт звернення особи за правничою допомогою. Такий підхід має бути повною мірою імplementований у кримінальне процесуальне законодавство України, особливо з огляду на цифровізацію кримінального провадження та збільшення використання

електронних доказів. Саме це, на нашу думку, має стати одним із напрямів подальшого вдосконалення процесуальних гарантій адвокатської діяльності в Україні.

Наступний вид – практика ЄСПЛ щодо обшуків, вилучення документів та електронних носіїв інформації адвоката.

Однією з найчутливіших сфер забезпечення гарантій адвокатської діяльності є проведення обшуків, оглядів, тимчасового доступу до речей і документів, а також вилучення електронних носіїв інформації, що містять адвокатську таємницю. Саме під час здійснення таких процесуальних дій виникає найбільший ризик порушення конфіденційності взаємовідносин між адвокатом і клієнтом, що безпосередньо впливає на реалізацію права на захист [46].

Ця проблематика наразі є на вустах у багатьох правників та науковців. Ініціюються та проводяться спільні зустрічі для суддів, адвокатів і прокурорів, відповідно до пропозицій Верховного Суду [124].

Отже, практика ЄСПЛ свідчить, що будь-яке втручання держави у сферу професійної діяльності адвоката має супроводжуватися підвищеним рівнем процесуальних гарантій. При цьому Суд виходить із того, що вилучення документів або електронної інформації, яка стосується клієнтів адвоката, створює небезпеку порушення не лише прав самого адвоката, а й невизначеного кола осіб, інтереси яких він представляє.

Показовою є справа *Smirnov v. Russia* [163]. Хоча заявник не був адвокатом, Суд сформулював універсальний стандарт проведення обшуків: дозвіл на обшук має бути достатньо конкретизованим, а його межі — чітко визначеними. Надмірно широкі повноваження щодо вилучення документів або інформації створюють ризик свавільного втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції. Цей висновок має особливе значення для адвокатської діяльності, де невизначеність предмета обшуку може призвести до розкриття адвокатської таємниці.

Не менш важливою є справа *Robathin v. Austria* [164]. Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки під час обшуку в адвокатському офісі правоохоронні органи фактично отримали доступ до інформації, яка не стосувалася предмета кримінального провадження. ЄСПЛ наголосив, що навіть законний обшук не надає державі права безконтрольно ознайомлюватися з усіма матеріалами адвоката. Органи влади повинні застосовувати механізми, які мінімізують ризик розголошення конфіденційної інформації щодо інших клієнтів.

Подібну правову позицію Суд сформулював і у справі *Golovan v. Ukraine* [165]. ЄСПЛ звернув увагу, що українське законодавство на момент розгляду справи не забезпечувало належних процесуальних гарантій під час проведення обшуків у адвокатів. Суд підкреслив, що відсутність спеціальних процедур захисту адвокатської таємниці створює реальний ризик свавільного втручання у професійну діяльність адвоката та порушує баланс між інтересами кримінального правосуддя і правом особи на ефективний захист.

Особливу увагу Суд приділяє сучасним інформаційним технологіям. У справі *Kolesnichenko v. Russia* [166], було зазначено, що електронні носії інформації, комп'ютерна техніка, мобільні пристрої та інші цифрові джерела даних підлягають такому самому рівню захисту, як і традиційні паперові документи. Отже, вилучення електронних пристроїв у адвоката не може здійснюватися без належного судового контролю та спеціальних процедур, спрямованих на збереження конфіденційності інформації.

На підставі аналізу наведених рішень ми можемо сформулювати такі міжнародні стандарти проведення процесуальних дій щодо адвокатів:

- обшук має бути максимально конкретизованим щодо його предмета та меж;
- вилучення документів не може здійснюватися без попередньої оцінки ризику розкриття адвокатської таємниці;
- електронні носії інформації користуються таким самим рівнем захисту, як і паперові документи;

- органи досудового розслідування повинні застосовувати спеціальні механізми відокремлення інформації, що має доказове значення, від відомостей, які становлять адвокатську таємницю;

- судовий контроль має бути не формальним, а ефективним і реальним.

У результаті проведеного нами опитування можна визначити актуальність цієї проблематики. Так, 81 % респондентів зазначили, що найбільшу небезпеку для незалежності адвокатської діяльності сьогодні становить саме вилучення електронних носіїв інформації без належних процесуальних гарантій (Додаток Ж). При цьому 88% опитаних підтримали необхідність запровадження окремої процедури роботи з цифровими носіями інформації адвоката під час обшуку (Додаток З).

На нашу думку, практика ЄСПЛ свідчить про те, що сучасне розуміння адвокатської таємниці виходить далеко за межі паперових документів. В умовах цифровізації кримінального провадження предметом особливого захисту стають мобільні телефони, ноутбуки, електронна пошта, хмарні сервіси та інші інформаційні ресурси, що можуть містити відомості про значну кількість клієнтів. Саме тому чинний КПК України потребує доповнення спеціальними процесуальними механізмами поводження з електронними носіями інформації адвоката, що відповідатиме сучасним стандартам ЄСПЛ та забезпечить належний баланс між інтересами кримінального правосуддя і гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

Четвертий вид – практика ЄСПЛ щодо права адвоката на безперешкодне здійснення захисту. Так, однією з ключових гарантій адвокатської діяльності є забезпечення права адвоката безперешкодно здійснювати функцію захисту. Зміст цієї гарантії не обмежується лише можливістю участі адвоката у процесуальних діях. Вона охоплює реальний доступ до клієнта, можливість конфіденційного спілкування, своєчасне ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, збір та подання доказів, участь у судових засіданнях без незаконного перешкоджання, а також свободу здійснення професійної діяльності без будь-яких форм тиску чи переслідування.

У 2025 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» (реєстр. №12320) [150]. Метою цього Закону є створення дієвого механізму захисту прав адвокатів та гарантій їх професійної діяльності, що є невід’ємною складовою забезпечення конституційного права громадян на професійну правничу допомогу.

Практика ЄСПЛ свідчить, що право адвоката на безперешкодне здійснення захисту є похідним від права особи на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції. Саме тому будь-які обмеження діяльності захисника оцінюються Судом не лише як втручання у професійну діяльність адвоката, а насамперед як потенційне порушення права клієнта на ефективний захист.

Доречним вважаємо зіслатись на показову справу *Morice v. France* [166]. Суд наголосив, що адвокат є одним із ключових учасників здійснення правосуддя, а тому повинен мати можливість вільно виконувати свої професійні обов’язки, не побоюючись санкцій або переслідування за добросовісне виконання функцій захисту. ЄСПЛ зазначив, що незалежність адвокатури є необхідною передумовою довіри суспільства до судової системи.

Важливе значення має також справа *Kyprianou v. Cyprus* [167]. Суд звернув увагу, що застосування заходів процесуального примусу щодо адвоката під час виконання ним професійних обов’язків має бути винятком. Суддя не може використовувати свої повноваження таким чином, щоб це створювало "охолоджувальний ефект" для адвокатів, які здійснюють захист клієнтів.

На нашу думку, особливий інтерес має справа *Bagirov v. Azerbaijan* [168], у якій Суд визнав, що позбавлення адвоката права на професію у відповідь на його професійну діяльність або критику судової системи є непропорційним втручанням та порушує гарантії, передбачені Конвенцією. ЄСПЛ наголосив, що дисциплінарні механізми не можуть використовуватися як інструмент тиску на адвокатів.

Подальший розвиток зазначений підхід отримав у справі *Namazov v. Azerbaijan* [169]. Суд встановив, що дисциплінарне переслідування адвоката, яке фактично перешкоджає здійсненню ним професійної діяльності, порушує баланс між інтересами держави та правом особи на ефективний захист. Особливу увагу Суд приділив необхідності гарантувати адвокатам свободу виконання професійних функцій навіть у резонансних кримінальних провадженнях.

Отже, аналіз зазначених рішень дозволяє дійти висновку, що ЄСПЛ сформував такі міжнародні стандарти забезпечення права адвоката на безперешкодне здійснення захисту:

- адвокат виконує публічно значиму функцію у системі правосуддя;
- держава зобов'язана утримуватися від будь-яких форм необґрунтованого втручання у професійну діяльність захисника;
- дисциплінарні, процесуальні чи інші заходи не можуть використовуватися як засіб впливу на незалежність адвоката;
- будь-які обмеження діяльності захисника мають відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності;
- втручання у діяльність адвоката завжди оцінюється крізь призму права клієнта на ефективний захист.

Цікавою вважаємо інформацію, озвучену Генеральним прокурором України у травні 2026 р., протягом останніх півтора року 119 адвокатам було повідомлено про підозру, а 79 обвинувальних актів уже направлено до суду. При цьому наголошувалося, що такі провадження пов'язані із шахрайством, зловживанням впливом, участю у злочинних організаціях та іншими кримінальними правопорушеннями, а не зі здійсненням адвокатської діяльності як такої [26].

Водночас така статистика свідчить про збільшення кількості кримінальних проваджень щодо адвокатів, що об'єктивно підвищує значення процесуальних гарантій їх професійної діяльності. У цих умовах особливого значення набуває чітке розмежування випадків, коли адвокат обґрунтовано притягується до кримінальної відповідальності за власні протиправні дії, та ситуацій, коли

кримінальне переслідування може використовуватися як інструмент впливу на виконання ним функції захисту.

На нашу думку, практика ЄСПЛ переконливо доводить, що право адвоката на безперешкодне здійснення захисту є не професійною привілеєю, а процесуальною гарантією реалізації конституційного права особи на правничу допомогу. Саме тому будь-які процесуальні рішення щодо адвоката мають оцінюватися крізь призму їх потенційного впливу не лише на права самого адвоката, а й на можливість його клієнта реалізувати право на ефективний захист. У зв'язку з цим доцільним є подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства України шляхом посилення спеціальних гарантій адвокатської діяльності відповідно до стандартів, сформованих практикою Європейського суду з прав людини.

Наступний вид – практика ЄСПЛ щодо недопустимості ототожнення адвоката з клієнтом. Однією із фундаментальних гарантій незалежності адвокатської діяльності, яка отримала розвиток у практиці Європейського суду з прав людини, є принцип недопустимості ототожнення адвоката зі своїм клієнтом. Його сутність полягає у тому, що здійснення адвокатом професійної функції захисту, представництва чи надання правничої допомоги не може само по собі бути підставою для негативного ставлення до адвоката, обмеження його професійних прав, дисциплінарного чи кримінального переслідування або формування припущення про його причетність до дій клієнта.

З даної проблематики багато правників висловлювали своє бачення та вносили пропозиції щодо унормування чинного законодавства і приведення його до міжнародних стандартів [35; 141; 151].

Таким чином, зазначений принцип впливає із положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право кожної особи на ефективний захист. Очевидно, що реалізація цього права була б неможливою, якби адвокат ризикував зазнати переслідування лише через те, що представляє інтереси особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Важливе значення для формування зазначеного міжнародного стандарту має справа *Nikula v. Finland* [170]. Європейський суд наголосив, що адвокат виконує особливу функцію у здійсненні правосуддя, виступаючи посередником між судом і клієнтом. Саме тому межі допустимої професійної діяльності адвоката повинні оцінюватися значно ширше, ніж висловлювання інших учасників процесу. Суд зазначив, що адвокат не може нести відповідальність лише за активний захист інтересів свого довірителя, якщо його поведінка не виходить за межі професійної етики та процесуального закону.

Не менш показовою є справа *Steur v. the Netherlands* [171]. Суд підкреслив, що адвокат повинен мати можливість відкрито відстоювати інтереси клієнта без страху бути притягнутим до відповідальності за зміст правової позиції чи процесуальних документів. Будь-які санкції щодо адвоката можуть застосовуватися лише тоді, коли вони зумовлені його власною протиправною поведінкою, а не виконанням професійних обов'язків.

Подальший розвиток цей підхід отримав у справі *Morice v. France* [174]. Суд наголосив, що адвокат є одним із гарантів здійснення правосуддя, а тому користується підвищеним рівнем захисту свободи професійної діяльності. Водночас Суд зазначив, що навіть різка критика діяльності органів влади або суду, висловлена адвокатом під час виконання професійних обов'язків, не може автоматично розглядатися як підстава для притягнення його до відповідальності.

На нашу думку важливе значення має також справа *Bagirov v. Azerbaijan* [168]. ЄСПЛ констатував, що позбавлення адвоката права на професію через його професійну діяльність фактично створює загрозу для всієї системи правосуддя, оскільки породжує так званий *chilling effect* («охолоджувальний ефект»), коли адвокати починають уникати активного захисту своїх клієнтів через побоювання застосування до них санкцій.

У справі *Namazov v. Azerbaijan* [169] Суд ще раз підкреслив, що дисциплінарні або інші заходи впливу щодо адвоката не можуть використовуватися для створення перешкод у здійсненні ним професійної

діяльності. Будь-яке втручання держави має бути обґрунтованим, переслідувати легітимну мету та відповідати принципу пропорційності.

Узагальнення зазначених рішень дозволяє виокремити такі міжнародні стандарти, сформовані практикою ЄСПЛ:

- адвокат не може ототожнюватися зі своїм клієнтом або його правовою позицією;
- здійснення захисту не є підставою для негативних висновків щодо особи адвоката;
- процесуальна активність адвоката не може кваліфікуватися як зловживання лише через те, що вона спрямована на захист інтересів клієнта;
- дисциплінарне чи кримінальне переслідування адвоката допускається виключно за його власні протиправні дії, а не за виконання професійної функції;
- держава повинна утримуватися від створення умов, які можуть мати «охолоджувальний ефект» для адвокатської діяльності.

Отже, узагальнюючи, хочемо зазначити, що особливого значення цей принцип набуває в Україні. Згідно зі ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат не може бути ототожнений зі своїм клієнтом. Проте аналіз кримінальних проваджень останніх років свідчить, що на практиці трапляються випадки, коли сам факт здійснення захисту у резонансних кримінальних провадженнях супроводжується проведенням обшуків, допитів, тимчасового доступу до документів адвоката або іншими процесуальними заходами, які можуть створювати враження його причетності до діяльності клієнта. Саме тому практика ЄСПЛ набуває особливого значення як орієнтир для оцінки пропорційності таких заходів.

На нашу думку, принцип недопустимості ототожнення адвоката зі своїм клієнтом слід розглядати не лише як професійну гарантію адвокатської діяльності, а й як самостійний міжнародний стандарт здійснення кримінального провадження. Його зміст полягає у тому, що будь-які процесуальні рішення щодо адвоката повинні ґрунтуватися виключно на доказах його особистої можливої протиправної поведінки, а не на характері обвинувачення, висунутого клієнту, чи

на способі реалізації адвокатом функції захисту. Саме такий підхід, сформований практикою ЄСПЛ, забезпечує баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатури, а відтак має бути повною мірою імплементований у практику національних судів та органів досудового розслідування.

Розглядаючи питання впливу практики ЄСПЛ на чинне законодавство та судову практику щодо забезпечення гарантій адвокатської діяльності, вважаємо за доречне зазначити, що практика ЄСПЛ відіграє визначальну роль у формуванні сучасної моделі кримінального процесу в Україні. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права. Це означає, що правові позиції Суду є не лише орієнтиром для правозастосування, а й важливим чинником удосконалення національного законодавства [88].

У сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності практика ЄСПЛ суттєво вплинула на зміну підходів до розуміння незалежності адвокатури, змісту адвокатської таємниці, порядку проведення процесуальних дій щодо адвокатів та оцінки допустимості втручання держави у здійснення професійної діяльності захисника [68].

У цьому контексті заслуговує на увагу насамперед те, що рішення ЄСПЛ сприяли утвердженню принципу, відповідно до якого адвокатська діяльність користується підвищеним рівнем правового захисту. Якщо раніше в національній практиці гарантії адвокатської діяльності нерідко сприймалися як професійні привілеї окремої категорії осіб, то під впливом правових позицій Суду сформувався інший підхід. Сьогодні вони розглядаються як невід'ємна складова права кожної особи на ефективний захист і справедливий суд [57].

Не можна не відзначити, що за останні декілька років наша судова практика зазнала певної трансформації під впливом правових позицій ЄСПЛ. Проведений аналіз рішень Верховного Суду та Апеляційної палати ВАКС свідчить, що суди

дедалі частіше виходять не лише з буквального змісту положень КПК України, а й оцінюють, чи були забезпечені реальні процесуальні гарантії незалежності адвокатської діяльності. Такий підхід, на нашу думку, є позитивною тенденцією, оскільки відповідає європейським стандартам здійснення кримінального провадження.

Наприклад, протягом 2020–2026 рр. судова практика зазнала суттєвої еволюції під впливом правових позицій Європейського суду з прав людини. Проведений аналіз рішень Верховного Суду та Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду свідчить про поступовий перехід від формального застосування положень кримінального процесуального законодавства до оцінки реальності забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Зокрема, суди дедалі частіше перевіряють не лише наявність судового дозволу на проведення обшуку чи тимчасового доступу до речей і документів адвоката, а й дотримання принципів пропорційності, змагальності, належного судового контролю та гарантій збереження адвокатської таємниці [119].

Показовою є практика Апеляційної палати ВАКС, яка сформувала послідовний підхід щодо забезпечення спеціальних гарантій адвокатської діяльності. Так, в ухвалі від 27 липня 2023 р. у справі № 991/5681/23 суд скасував арешт майна, вилученого під час обшуку в адвоката, оскільки орган досудового розслідування не довів належного та завчасного повідомлення ради адвокатів регіону, що позбавило представника адвокатського самоврядування можливості бути присутнім під час проведення слідчої дії. Аналогічний підхід застосовано в ухвалі від 9 червня 2023 р. у справі № 991/4337/23, де суд відмовив у накладенні арешту на вилучені речі через недотримання спеціальних гарантій, передбачених законодавством для проведення обшуків у адвокатів [46].

Важливим орієнтиром для національної практики, на нашу думку, є правова позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 28 січня 2021 р. у справі № 922/1865/20, у якій Суд наголосив, що адвокатська таємниця є однією з основних гарантій незалежності адвокатської діяльності, а вимагання від адвоката інформації, яка становить адвокатську таємницю, є порушенням

гарантій, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Верховний Суд також підкреслив, що межі адвокатської таємниці можуть визначатися виключно спеціальним законом, а не відомчими актами чи повноваженнями окремих державних органів [134].

Нажаль, саме загальнодержавної офіційної статистики щодо кількості обшуків у адвокатів або порушень гарантій адвокатської діяльності в Україні не ведеться у відкритому доступі. Водночас про актуальність проблеми свідчать офіційні повідомлення органів державної влади. За інформацією, оприлюдненою Генеральним прокурором України у 2026 р., упродовж останніх півтора року 119 адвокатам було повідомлено про підозру, а 79 обвинувальних актів щодо адвокатів уже скеровано до суду. Такі показники самі по собі не свідчать про порушення гарантій адвокатської діяльності, однак демонструють суттєве збільшення кількості кримінальних проваджень, у яких адвокати набувають процесуального статусу підозрюваних чи обвинувачених. За таких умов особливого значення набуває дотримання спеціальних процесуальних гарантій, вироблених практикою ЄСПЛ [119].

Водночас, під впливом практики ЄСПЛ поступово змінюються і підходи до оцінки допустимості доказів. Національні суди дедалі частіше виходять із того, що істотне порушення гарантій адвокатської діяльності під час проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів або інших процесуальних дій може поставити під сумнів допустимість отриманих доказів. Такий підхід відповідає концепції «справедливості провадження в цілому», яку послідовно застосовує Європейський суд з прав людини.

Разом із тим проведене дослідження свідчить, що імплементація стандартів ЄСПЛ у національне кримінальне процесуальне законодавство ще не є завершеною. Аналіз положень КПК України дозволяє дійти висновку, що окремі процесуальні гарантії адвокатської діяльності залишаються недостатньо деталізованими або взагалі не врегульованими.

Зокрема, чинний КПК України не містить комплексної процедури роботи з електронними носіями інформації адвоката, не визначає алгоритму

відокремлення інформації, що становить адвокатську таємницю, від відомостей, які можуть бути використані як докази, а також не встановлює процесуальних наслідків недотримання спеціальних гарантій під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката.

Крім того, розвиток цифрових технологій, використання електронного кримінального провадження, хмарних сервісів, мобільних пристроїв та інших засобів електронної комунікації суттєво розширили обсяг інформації, яка охороняється адвокатською таємницею. Водночас чинне законодавство не повною мірою враховує ці зміни, що створює ризики надмірного втручання у професійну діяльність адвокатів [45].

Узагальнюючи вищенаведені положення можемо сформулювати декілька напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України:

- нормативне закріплення спеціальної процедури проведення обшуків у адвокатів із урахуванням стандартів ЄСПЛ;
- визначення особливостей вилучення та дослідження електронних носіїв інформації адвоката;
- законодавче врегулювання механізму відокремлення інформації, що становить адвокатську таємницю;
- посилення судового контролю за проведенням процесуальних дій щодо адвокатів;
- встановлення процесуальних наслідків порушення спеціальних гарантій адвокатської діяльності, зокрема при вирішенні питання про допустимість доказів;
- удосконалення механізму участі представників органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвокатів.

На нашу думку, саме практика ЄСПЛ сьогодні є головним орієнтиром подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства України у сфері забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Її значення полягає не лише у вирішенні конкретних справ, а й у формуванні універсальних міжнародних стандартів незалежності адвокатури, адвокатської таємниці та права на

ефективний захист. Саме ці стандарти мають бути покладені в основу подальшого вдосконалення положень КПК України, спрямованих на забезпечення належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями професійної діяльності адвоката.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі дисертаційного дослідження сформовано теоретико-правові засади кримінального провадження щодо адвоката та визначено значення міжнародних стандартів для забезпечення його процесуального статусу і професійної незалежності.

Обґрунтовано, що процесуальний статус адвоката у кримінальному провадженні не обмежується лише сукупністю процесуальних прав та обов'язків. Його доцільно розглядати як комплексну правову конструкцію, яка охоплює процесуальні права, обов'язки, гарантії професійної діяльності, функції та юридичну відповідальність адвоката, що забезпечують ефективну реалізацію права особи на професійну правничу допомогу та досягнення завдань кримінального провадження.

Доведено, що міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності є невід'ємною складовою національного механізму забезпечення незалежності адвокатури. Положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практика ЄСПЛ, Основні принципи щодо ролі юристів ООН та рекомендації Ради Європи мають враховуватися під час прийняття процесуальних рішень, пов'язаних із обмеженням професійних прав адвоката. У зв'язку з цим запропоновано закріпити на законодавчому рівні обов'язок суду, прокурора та слідчого враховувати міжнародні стандарти захисту адвокатської діяльності при здійсненні кримінального провадження.

На підставі аналізу практики ЄСПЛ сформульовано авторське розуміння гарантій адвокатської діяльності як цілісної системи нормативно-правових, організаційних, процесуальних та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення незалежності адвоката, охорону адвокатської таємниці та

недопущення неправомірного втручання у здійснення професійної діяльності. Запропоновано їх класифікацію за функціональним призначенням із виокремленням спеціальних гарантій, необхідність яких зумовлена правовим режимом воєнного стану.

Проведений аналіз рішень ЄСПЛ дозволив узагальнити міжнародні стандарти проведення процесуальних дій щодо адвокатів, відповідно до яких будь-яке втручання у професійну діяльність адвоката має відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та ефективного судового контролю. Особливе значення при цьому мають забезпечення конфіденційності адвокатської таємниці, належний порядок проведення обшуків, вилучення документів та електронних носіїв інформації, а також застосування процесуальних гарантій, які унеможливають використання кримінального провадження як засобу тиску на адвоката.

Отримані результати становлять теоретичну основу для подальшого дослідження особливостей початку досудового розслідування, проведення процесуальних дій та здійснення судового контролю у кримінальному провадженні щодо адвоката, що є предметом наступних розділів дисертації.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО АДВОКАТА

2.1. Початок кримінального провадження щодо адвоката

Початок кримінального провадження щодо адвоката є одним із найбільш відповідальних етапів кримінального процесу, оскільки саме на цій стадії формується баланс між обов'язком держави забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень та необхідністю гарантувати незалежність адвокатської діяльності. Особливий статус адвоката не означає його імунітету від кримінальної відповідальності, однак вимагає існування додаткових процесуальних гарантій, покликаних виключити використання кримінального переслідування як способу тиску на захисника [217].

Окремі аспекти зазначеної проблематики досліджували у своїх працях О. Вакулік, Л. Лобойко, А. Ляш, М. Погорецький, О. Старенький, О. Татаров, В. Тертишник, С. Чернявський та інші науковці.

У загальному розумінні кримінальне провадження розпочинається після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР відповідно до ст. 214 КПК України. Водночас щодо адвоката законодавець встановив окремі процесуальні особливості, закріплені гл. 37 КПК України та ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146].

Так, у п. 7 ч. 1 ст. 480 КПК України визначено особливий порядок кримінального провадження, що застосовується щодо: ...7) адвоката [93].

У науковій літературі відсутня єдина позиція щодо того, який саме момент слід вважати початком кримінального провадження щодо адвоката.

Так, О. Ю. Татаров зазначає, що юридичним початком будь-якого кримінального провадження є внесення відповідних відомостей до ЄРДР, адже саме з цього моменту орган досудового розслідування набуває права проводити процесуальні дії. Водночас дослідник наголошує, що щодо спеціальних

суб'єктів, зокрема адвокатів, така стадія повинна супроводжуватися додатковими процесуальними гарантіями, які виключають можливість необґрунтованого втручання у професійну діяльність [191].

Схожої позиції дотримується Л. М. Лобойко, який розглядає початок кримінального провадження як юридичний факт виникнення кримінальних процесуальних правовідносин між державою та особою. На його думку, особливий порядок кримінального провадження щодо окремих категорій осіб не змінює загального моменту початку провадження, однак впливає на порядок реалізації окремих процесуальних повноважень [101].

В. І. Тертишник звертає увагу, що для адвокатів особливе значення має не лише момент внесення відомостей до ЄРДР, а й подальше додержання спеціального порядку здійснення процесуальних дій. Порухення хоча б однієї із гарантій, передбачених КПК України або Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», може поставити під сумнів законність усього кримінального провадження [194].

Досліджуючи питання початку розслідування, В. Шкелебей, зробила висновки, де зазначила, що КПК України потребує перегляду положень, які стосуються початку досудового розслідування. Діяльність щодо початку досудового розслідування розпочинається з моменту отримання інформації про кримінальне правопорушення і триває до внесення відомостей до ЄРДР. На думку автора, КПК України необхідно доповнити регламентацією руху заяви чи повідомлення для початку досудового розслідування, адже законодавцем не передбачено чітко визначений порядок дій правоохоронними органами щодо поданої заяви чи повідомлення, що сприяє значному відтермінуванню початку досудового розслідування. Отже, систематично порушується засада публічності (ст. 25 КПК України). На її думку, слід зобов'язати працівників органів досудового розслідування дотримуватись строків розгляду заяв чи повідомлень та у найкоротший термін інформувати про прийняті процесуальні рішення та вчинені процесуальні дії зацікавлену особу для можливості оскарження таких дій. Чітке визначення розглянутих проблемних питань сприятиме належному

првозастосуванню норм КПК України працівниками органів досудового розслідування, можливо й без звернення до слідчого судді [225, с. 279].

На нашу думку, наведені наукові підходи не суперечать один одному, а характеризують різні аспекти одного процесу. Якщо внесення відомостей до ЄРДР є формальним початком кримінального провадження, то щодо адвоката реальний зміст цієї стадії полягає у забезпеченні спеціальних процесуальних гарантій, які мають діяти з перших хвилин кримінального переслідування.

Особливість початку кримінального провадження щодо адвоката полягає також у тому, що процесуальні гарантії, визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», починають діяти незалежно від того, чи набув адвокат процесуального статусу підозрюваного. Відтак уже на початковому етапі досудового розслідування мають враховуватися вимоги щодо збереження адвокатської таємниці, недопустимості безпідставного втручання у професійну діяльність, а також спеціального порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій [20].

Слушною, на нашу думку, є позиція М.А. Погороцького та О. С. Старенького, які досліджували особливості кримінального провадження щодо осіб, до яких законом встановлено спеціальний порядок кримінального переслідування. Так, науковці зазначають, що наявність особливого процесуального статусу не змінює загальної процедури початку досудового розслідування, однак суттєво впливає на механізм реалізації процесуальних повноважень слідчого та прокурора після внесення відомостей до ЄРДР. Вони вважають, що спеціальний порядок кримінального провадження є додатковою гарантією забезпечення незалежності окремих категорій осіб та запобігання необґрунтованому кримінальному переслідуванню, а тому будь-яке відхилення від установленої законом процедури нівелює зміст цих гарантій [130].

На нашу думку даний підхід, хоча й сформульований для інших спеціальних суб'єктів кримінального провадження, повною мірою поширюється і на адвокатів. Спеціальний порядок кримінального переслідування адвоката покликаний не створити для нього процесуальні привілеї, а забезпечити

незалежність здійснення професійної діяльності та унеможливити використання кримінального процесу як засобу впливу на виконання функції захисту.

Також вважаємо за доцільне звернути увагу і на наукову позицію С. С. Чернявського, який у своїх працях, присвячених початку досудового розслідування, підкреслює, що внесення відомостей до ЄРДР є лише юридичним фактом, що започатковує кримінальні процесуальні правовідносини, але сам по собі не може виправдовувати необмежене втручання держави у права особи [216]. Науковець наголошує, що саме на початковій стадії кримінального провадження мають діяти найефективніші гарантії законності, адже допущені на цьому етапі процесуальні порушення здатні вплинути на весь подальший перебіг досудового розслідування. Ці підходи дійшли відображення, зокрема, у навчальному посібнику «Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні», рецензентом якого виступив С. С. Чернявський [140].

На нашу думку, наведені наукові позиції мають особливе значення саме для кримінального провадження щодо адвокатів. Якщо для пересічного учасника кримінального провадження внесення відомостей до ЄРДР означає початок реалізації загальних процесуальних повноважень органу досудового розслідування, то щодо адвоката цей момент одночасно означає виникнення обов'язку держави забезпечити спеціальні процесуальні гарантії, передбачені гл. 37 КПК України [93] та ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146]. Недотримання цих гарантій може свідчити не лише про істотне порушення кримінального процесуального закону, а й про втручання у незалежність адвокатської діяльності.

Доречним буде зазначити, що у юридичній літературі звертається увага і на проблему формального внесення відомостей до ЄРДР як способу створення підстав для проведення процесуальних дій щодо адвокатів. На думку окремих дослідників, відсутність спеціальних запобіжників саме на стадії реєстрації кримінального провадження дозволяє використовувати кримінальний процес як інструмент процесуального або психологічного тиску на адвоката, що суперечить міжнародним стандартам незалежності адвокатури [112].

Саме тому особливого значення набуває наступний етап – повідомлення адвокату про підозру. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України таке повідомлення може здійснювати виключно Генеральний прокурор, його заступник або керівник обласної прокуратури у межах своїх повноважень. Законодавець пов'язує цю гарантію з необхідністю підвищеного прокурорського контролю за кримінальним переслідуванням адвокатів.

Як зазначає О. Горох, спеціальний порядок повідомлення про підозру адвокату є не формальною процесуальною вимогою, а однією із ключових гарантій незалежності адвокатської діяльності [47]. Недотримання вимог ст. 481 КПК України призводить до того, що особа не набуває процесуального статусу підозрюваного, а всі подальші процесуальні рішення можуть бути поставлені під сумнів.

Аналогічної позиції дотримується і Верховний Суд, який неодноразово наголошував, що порушення спеціального порядку повідомлення адвокату про підозру є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та впливає на допустимість подальших процесуальних рішень.

Слушною, на нашу думку, і заслуговує на увагу правова позиція Г. Л. Боряк, яка ґрунтується на висновках Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. Голова Комітету захисту прав адвокатів звертає увагу, що найбільша кількість процесуальних порушень під час здійснення кримінального провадження щодо адвокатів виникає саме на стадії повідомлення про підозру [16].

Аналіз наведених у цій статті аргументів дає підстави стверджувати, що проблема полягає не лише у визначенні суб'єкта, уповноваженого здійснювати повідомлення про підозру, а й у неправильному розумінні органами досудового розслідування самої правової природи цієї процесуальної дії. На практиці нерідко повідомлення про підозру фактично ототожнюється зі звичайним врученням процесуального документа, тоді як кримінальний процесуальний закон передбачає значно ширший комплекс процесуальних обов'язків сторони обвинувачення.

За аналізом даної статті можемо зазначити, що повідомлення про підозру не обмежується передачею письмового документа. Воно охоплює роз'яснення особі її процесуальних прав, забезпечення реальної можливості скористатися правом на захисника, а також надання достатнього часу для підготовки до реалізації права на захист. Саме тому використання порядку, передбаченого для вручення процесуальних викликів, не може автоматично поширюватися на повідомлення про підозру, оскільки ці процесуальні інститути мають різну правову природу та різне функціональне призначення.

Науково-практичний інтерес становить також висновок Г. Боряк щодо неприпустимості вручення повідомлення про підозру шляхом його надсилання поштовим зв'язком або передачі через адміністрацію підприємства, житлово-експлуатаційну організацію чи інших осіб без дотримання процесуальної процедури. Такий підхід, на їх переконання, фактично позбавляє особу можливості реалізувати право на захист саме в той момент, коли вона набуває процесуального статусу підозрюваного [16].

Автор звертає увагу і на гарантії адвокатської діяльності, де зазначає, що адвокат, як і будь-яка інша особа, має право самостійно обрати захисника, укласти договір про надання правничої допомоги та підготувати правову позицію ще до моменту набуття статусу підозрюваного. Відповідно, будь-яке спрощення процедури повідомлення про підозру суперечить не лише вимогам КПК України, а й принципу забезпечення права на захист [16].

Отже, на нашу думку, наведені висновки є цілком обґрунтованими. Повідомлення про підозру адвокату не можна розглядати виключно як технічний процес вручення процесуального документа. Саме з цього моменту виникають процесуальні права та обов'язки сторін кримінального провадження, а тому будь-яке відхилення від спеціального порядку, встановленого ст. 481 КПК України, ставить під сумнів законність подальшого кримінального переслідування адвоката.

Варто зазначити, що аналогічний підхід надалі був підтриманий і Верховним Судом, який наголосив, що повідомлення про підозру адвокату,

здійснене неуповноваженою особою, не породжує передбачених законом процесуальних наслідків: особа не набуває статусу підозрюваного, а подальші процесуальні рішення, зокрема обвинувальний акт, можуть бути визнані такими, що не мають належної правової основи.

Отже, аналізуючи практику Верховного Суду, можна зазначити про поступове формування єдиного підходу до застосування положень ст. 481 КПК України. Якщо у перші роки дії КПК України основна увага приділялася визначенню кола суб'єктів, уповноважених здійснювати повідомлення про підозру окремих категорій осіб, то останні рішення Касаційного кримінального суду значно деталізували зміст цієї процесуальної гарантії.

Правова позиція Великої Палати Верховного Суду, сформульована у постанові від 11 грудня 2019 р. (справа № 536/2475/14-к), стала відправною точкою для подальшого розвитку практики. Суд зазначив, що вимога щодо здійснення повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту саме визначеним законом прокурором зумовлена особливим правовим статусом таких осіб та спрямована на забезпечення їх незалежності. Водночас Велика Палата звернула увагу, що поняття «здійснення повідомлення про підозру» є ширшим, ніж фізичне вручення документа. Якщо рішення про повідомлення прийняте, складене та підписане належним суб'єктом, то завершальний технічний етап вручення документа може бути доручений іншому уповноваженому прокурору або слідчому без порушення вимог ст. 481 КПК України [27].

Надалі ця правова позиція була поширена і на кримінальні провадження щодо адвокатів. Таким чином, Верховний Суд виходить із того, що спеціальна процедура повідомлення про підозру встановлена не для створення процесуальних привілеїв, а для гарантування незалежності професійної діяльності адвоката та недопущення необґрунтованого кримінального переслідування.

Цікавою, на нашу думку є постанова Касаційного кримінального суду, оприлюднена у 2026 р. у справі № 283/1459/20. Суд наголосив, що повідомлення про підозру адвокату має бути здійснене саме суб'єктом, визначеним п. 1 ч. 1 ст.

481 КПК України. Якщо письмове повідомлення складене або прийняте неуповноваженою особою, таке порушення не може розглядатися як формальний процесуальний недолік, оскільки воно безпосередньо стосується гарантій незалежності адвокатської діяльності. Водночас ВС підтвердив, що після прийняття рішення належним прокурором окремі технічні дії щодо вручення повідомлення можуть виконуватися за його дорученням іншими службовими особами [228].

Не менш важливим є висновок Верховного Суду щодо співвідношення понять «здійснення повідомлення про підозру» та «вручення повідомлення про підозру». Суд зазначив, що ці поняття не є тотожними. Здійснення повідомлення включає прийняття процесуального рішення, складання, підписання повідомлення, перевірку його законності та забезпечення реалізації процесуальних прав особи. Вручення письмового документа є лише завершальним елементом цієї процедури. Саме такий підхід дозволяє одночасно забезпечити як процесуальну економію, так і належний рівень гарантій спеціальних суб'єктів кримінального провадження [197].

Звертаємо увагу на те, що ВС неодноразово підкреслював: недотримання спеціального порядку повідомлення про підозру може мати наслідком не набуття особою процесуального статусу підозрюваного. Саме тому суди нижчих інстанцій зобов'язані перевіряти не лише факт вручення повідомлення, а й повноваження прокурора, який прийняв рішення про його здійснення, а також дотримання всіх гарантій, передбачених ст. 481 КПК України [104].

Отже, на нашу думку, сучасна практика Верховного Суду свідчить про відхід від надмірно формального тлумачення ст. 481 КПК України. Основною гарантією незалежності адвоката є не особисте вручення письмового повідомлення визначеним прокурором, а прийняття ним процесуального рішення щодо повідомлення про підозру, перевірка достатності підстав для такого рішення та забезпечення реалізації права адвоката на захист. Водночас будь-яке порушення компетенції суб'єкта, уповноваженого приймати це рішення, має розглядатися як

істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, оскільки нівелює спеціальні гарантії кримінального провадження щодо адвокатів.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що початок кримінального провадження щодо адвоката не може зводитися виключно до внесення відомостей до ЄРДР. Для цієї категорії осіб він характеризується комплексом спеціальних процесуальних гарантій, що мають діяти вже на початковому етапі кримінального переслідування. Саме з цього моменту держава зобов'язана забезпечити баланс між ефективністю досудового розслідування та гарантіями незалежності адвокатської професії. Недотримання таких гарантій створює ризик використання кримінального провадження як засобу тиску на адвоката, що несумісно як із положеннями національного законодавства, так і з міжнародними стандартами здійснення адвокатської діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, з метою виконання завдань дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне виокремити **такі особливості початку кримінального провадження щодо адвоката:**

1. *Поєднання загального та спеціального порядку кримінального провадження.* Початок кримінального провадження щодо адвоката здійснюється відповідно до загальних положень ст. 214 КПК України шляхом внесення відомостей до ЄРДР, однак подальша реалізація процесуальних повноважень відбувається з урахуванням спеціальних гарантій, визначених гл. 37 КПК України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

2. *Наявність спеціальних процесуальних гарантій із моменту початку кримінального переслідування.* Після реєстрації кримінального провадження органи досудового розслідування та прокуратура зобов'язані забезпечити додержання гарантій незалежності адвокатської діяльності, недоторканності адвокатської таємниці та права клієнтів на конфіденційне спілкування із захисником.

3. *Особливий порядок повідомлення про підозру.* Однією з ключових гарантій є здійснення повідомлення про підозру виключно прокурором, визначеним ст. 481 КПК України. Недотримання цієї вимоги є істотним

порушенням кримінального процесуального закону та може вплинути на законність усього подальшого кримінального провадження.

4. *Підвищений стандарт обґрунтованості процесуальних рішень.* Початок кримінального провадження щодо адвоката має ґрунтуватися на достатніх фактичних даних, що виключають використання кримінального переслідування як засобу впливу на професійну діяльність адвоката або спосіб перешкоджання здійсненню ним функції захисту.

5. *Застосування міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності.* Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що будь-яке втручання держави у професійну діяльність адвоката має відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, а процесуальні гарантії повинні діяти вже з початкового етапу кримінального провадження.

6. *Посилений судовий контроль за дотриманням гарантій адвокатської діяльності.* Аналіз практики ВС свідчить про формування сталого підходу, відповідно до якого недотримання спеціального порядку кримінального провадження щодо адвокатів не може визнаватися формальним процесуальним недоліком, а розцінюється як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

Отже, наведені особливості свідчать про те, що початок кримінального провадження щодо адвоката є самостійним елементом спеціального порядку кримінального провадження. Його специфіка полягає не лише у застосуванні окремих процесуальних норм, а й у необхідності забезпечення балансу між публічним інтересом у здійсненні ефективного кримінального переслідування та гарантіями незалежності адвокатської діяльності як невід’ємної складової права особи на професійну правничу допомогу.

Проведене нами дослідження, у межах даного питання, дозволяє зробити висновок, що особливості початку кримінального провадження щодо адвоката доцільно розглядати через систему взаємопов’язаних процесуальних гарантій, які виникають не з моменту повідомлення про підозру, а вже з часу внесення відомостей до ЄРДР. Саме такий підхід найповніше відповідає практиці ЄСПЛ,

сучасній практиці Верховного Суду та конституційному принципу незалежності адвокатури.

2.2. Проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих дій щодо адвоката

Після початку кримінального провадження щодо адвоката наступним етапом є здійснення комплексу процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів. Саме на цій стадії найгостріше проявляється необхідність забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності. Це зумовлено тим, що більшість слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) потенційно пов'язані з втручанням у сферу професійної діяльності адвоката, яка перебуває під особливим правовим захистом.

Окремі питання проблем проведення СРД та НСРД у різні часи, розглядали та висловлювали такі науковці, як: Аленін Ю. П., Бакаянова Н. М., Бігунець І.М., Гловюк В.О., Климчук М.П., Мурзановська А. В., Удалова Л.Д., та інші.

На нашу думку, дослідження особливостей проведення СРД та НСРД щодо адвоката доцільно здійснювати з урахуванням ступеня їх втручання у професійну діяльність адвоката. Саме такий підхід дозволяє комплексно оцінити ефективність чинних процесуальних гарантій та визначити напрями їх подальшого вдосконалення. У зв'язку з цим насамперед проаналізуємо особливості проведення обшуку щодо адвоката як найбільш інтенсивної форми процесуального втручання [224].

Насамперед необхідно зазначити, що, на відміну від інших учасників кримінального провадження, адвокат під час здійснення професійної діяльності володіє інформацією, що становить адвокатську таємницю, яка охороняється Конституцією України, КПК України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також міжнародними стандартами здійснення

адвокатської професії. Саме тому проведення будь-яких слідчих чи негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката потребує не лише дотримання загальних вимог кримінального процесуального закону, а й забезпечення спеціальних процесуальних гарантій, покликаних виключити можливість необґрунтованого втручання у професійну діяльність захисника.

У науковій літературі зазначається, що особливий порядок проведення процесуальних дій щодо адвокатів не має на меті створення для них будь-яких процесуальних привілеїв. Його призначення полягає у гарантуванні права кожної особи на ефективну правничу допомогу, оскільки незалежність адвоката є однією з фундаментальних передумов реалізації права на справедливий судовий розгляд.

Хочемо зупинитися на деяких думках науковців у межах нашого питання.

Авторський колектив у своїй праці, стверджує на те, що існують два наукові підходи до визначення поняття «слідча (розшукова) дія». Це широке і вузьке трактування даного поняття. За першим підходом до слідчих (розшукових) дій зараховують будь-які процесуальні дії слідчого, що є способом реалізації приписів кримінального процесуального законодавства. Щодо вузького розуміння слідчих (розшукових) дій, то ці дії визначаються як самостійний елемент регламентованої кримінальним процесуальним законом діяльності слідчого з отримання, дослідження й оцінювання доказів у кримінальному процесі [184, с. 6].

Так, І. В. Гловюк зазначає, що СРД є не лише процесуальним способом збирання доказів, а й формою реалізації повноважень сторони обвинувачення, яка має здійснюватися виключно у межах принципу верховенства права та із суворим дотриманням процесуальних гарантій учасників кримінального провадження. Науковиця підкреслює, що будь-яке втручання у права особи під час проведення таких дій має відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності [40].

Л. Д. Удалова та О.А. Байдик звертають увагу, що проведення СРД має здійснюватися не лише з метою отримання доказів, а й із забезпеченням реальної можливості стороні захисту брати участь у процесі доказування. На їх думку,

ефективність кримінального провадження визначається не кількістю проведених процесуальних дій, а законністю порядку їх проведення та дотриманням процесуальної рівності сторін. Ця позиція дістала розвиток і в сучасних дослідженнях участі захисника у проведенні СРД та НСРД [7].

І. М. Бігунець обґрунтовує, що проведення СРД майже завжди пов'язане з певним обмеженням прав людини, тому кримінальне процесуальне законодавство покладає на слідчого та прокурора обов'язок створити умови для реалізації процесуальних прав усіх учасників провадження. Автор наголошує, що особливого значення ці гарантії набувають під час проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, огляду та інших процесуальних дій, які безпосередньо впливають на право особи на захист [13].

На думку М. П. Климчука та І. М. Бігунця, гарантії прав учасників кримінального провадження під час проведення окремих СРД повинні розглядатися як самостійний елемент механізму забезпечення справедливого кримінального процесу. Автори зазначають, що саме недоліки нормативної регламентації окремих процедур часто стають причиною порушення прав учасників кримінального провадження та подальшого визнання отриманих доказів недопустимими [80].

Аналізуючи роль сторони захисту у процесі доказування, В. О. Соловйов звертає увагу, що чинний КПК України передбачає активну участь захисника у формуванні доказової бази. Реалізація цього права здійснюється, зокрема, шляхом ініціювання проведення СРД та НСРД, подання відповідних клопотань слідчому чи прокурору, а у випадку їх безпідставного відхилення – шляхом звернення до слідчого судді [186].

Отже, зазначені наукові підходи повною мірою поширюються і на кримінальне провадження щодо адвокатів. Водночас специфіка їх процесуального статусу зумовлює необхідність застосування додаткових гарантій під час проведення будь-яких СРД та НСРД. Така необхідність пояснюється тим, що втручання у професійну діяльність адвоката може призвести до розголошення адвокатської таємниці, отримання інформації про

клієнтів та фактичного порушення конституційного права особи на професійну правничу допомогу.

На нашу думку, проведення СРД та НСРД щодо адвоката не може оцінюватися виключно через призму загальних положень КПК України. Воно має здійснюватися із застосуванням підвищеного стандарту процесуальних гарантій, що впливає зі спеціального правового статусу адвоката, положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», практики ВС та ЄСПЛ. Саме тому кожна процесуальна дія щодо адвоката має оцінюватися не лише з точки зору її законності, а й із позиції впливу на незалежність адвокатської діяльності та забезпечення права особи на ефективний захист.

Доречно, на нашу думку, зазначити, що практика ЄСПЛ, який неодноразово наголошував, що професійна діяльність адвоката потребує підвищеного рівня захисту від свавільного втручання держави. Зокрема, у рішеннях *Niemietz v. Germany*, *André and Another v. France*, *Michaud v. France*, *Servulo & Asociados v. Portugal* Суд сформував правову позицію, відповідно до якої будь-які СРД щодо адвокатів мають супроводжуватися ефективними процесуальними гарантіями, спрямованими на захист адвокатської таємниці та прав клієнтів.

У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення особливостей проведення окремих СРД та НСРД щодо адвокатів, аналіз національного законодавства, сучасної судової практики та міжнародних стандартів, що дозволяє оцінити ефективність існуючого механізму процесуального захисту незалежності адвокатської діяльності.

Спробую обґрунтовано проаналізувати кожен процесуальну дію, що на нашу думку, мають часту практику застосування щодо адвокатів.

Отже, вважаємо за доречне на тлі останніх новин розпочати аналіз з такої СРД як – обшук. Саме обшук є найчастішою формою втручання у сферу професійної діяльності адвоката. Це пояснюється тим, що його проведення пов'язане з можливістю доступу до документів, електронних носіїв інформації, засобів зв'язку та інших матеріалів, які можуть містити відомості, що становлять адвокатську таємницю. На відміну від інших учасників кримінального

провадження, адвокат під час здійснення професійної діяльності зберігає інформацію не лише про себе, а й про своїх клієнтів, що значно підвищує ризик порушення права на захист.

У науковій літературі І. Гловюк зазначає, що будь-яке процесуальне втручання у сферу професійної діяльності адвоката має оцінюватися не лише з позиції законності проведення конкретної слідчої дії, а й з точки зору забезпечення гарантій адвокатської діяльності та принципу пропорційності. На думку дослідниці, обшук має залишатися винятковим процесуальним заходом, застосування якого можливе лише за наявності достатніх і належно обґрунтованих підстав [42].

Певної думки дотримується й Л. Д. Удалова, яка підкреслює, що проведення обшуку є одним із найвідчутнішим обмежень конституційних прав людини, тому законодавець зобов'язаний забезпечити ефективні процесуальні механізми контролю за законністю його проведення. Науковиця наголошує, що особливої актуальності це питання набуває тоді, коли об'єктом обшуку є адвокат або адвокатське об'єднання, адже наслідком таких процесуальних дій може стати розголошення конфіденційної інформації клієнтів [202].

На думку М. П. Климчука, процесуальна форма проведення обшуку є одним із головних критеріїв допустимості отриманих доказів. Порушення встановленого законом порядку проведення цієї слідчої дії не лише порушує права учасників кримінального провадження, а й ставить під сумнів допустимість усіх доказів, отриманих у результаті такого обшуку [81].

Вважаємо, що наведені наукові позиції є цілком обґрунтованими. Водночас щодо адвоката процесуальні гарантії не повинні обмежуватися лише судовим контролем. Вони мають забезпечувати реальний захист адвокатської таємниці, що є невід'ємною складовою права кожної особи на професійну правничу допомогу.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обшук житла, офісу чи іншого володіння адвоката проводиться виключно на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням

Генерального прокурора, його заступників, керівника обласної прокуратури або прирівняного до нього прокурора. Обов'язковою є також участь представника ради адвокатів регіону, який здійснює контроль за дотриманням гарантій адвокатської діяльності.

Проведений аналіз слідчої та судової практики [99] надає нам можливість визначитись із питанням, що найбільш поширеними порушеннями під час проведення обшуків у адвокатів є:

- проведення обшуку за недостатньо конкретизованою ухвалою слідчого судді;
- вилучення документів, що містять адвокатську таємницю;
- вилучення електронних носіїв інформації без визначення конкретних відомостей, що підлягають відшукавню;
- не допуск або несвоєчасне повідомлення представника ради адвокатів регіону;
- проведення так званих «невідкладних» обшуків без дотримання спеціальної процедури, встановленої законом.

Особливе значення у розрізі нашого питання має практика Верховного Суду. У низці рішень суд наголошував, що спеціальний порядок проведення обшуку щодо адвоката встановлений не з метою надання процесуальних привілеїв, а для забезпечення незалежності адвокатської діяльності та збереження адвокатської таємниці. Порушення вимог ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» може бути підставою для визнання дій органу досудового розслідування незаконними та порушення права на повагу до приватного життя і професійної діяльності адвоката.

Наведемо декілька прикладів. Так, ВС у постанові від 02 липня 2025 р. у справі № 711/1752/22 [136] зазначив що можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи лише на підставі добровільної згоди визначена судом як законодавчо встановлена правомірна альтернатива проникненню на підставі судового рішення. Тобто, за встановлення наявності добровільності згоди особи

на проведення в її житлі або в іншому володінні огляду немає потреби звертатися до слідчого судді у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 233 КПК України.

Постанова ВС від 19 січня 2022 р. у справі №569/14405/14-к [137]: вилучення речей із шухляди робочого столу в межах «огляду» фактично свідчить про проведення обшуку без належної правової підстави. Відсутність заперечень особи щодо «огляду» службового кабінету не дорівнює добровільній згоді на проникнення – потрібне чітке й усвідомлене волевиявлення володільця. За відсутності добровільної згоди проникнення до житла/іншого володіння можливе лише на підставі ухвали або у виняткових випадках ч. 3 ст. 233 КПК України.

Доцільно згадати, що ЄСПЛ неодноразово наголошував, що переслідування адвокатів підриває основи системи захисту прав людини за Конвенцією. Через ключову роль адвокатів у захисті прав людини обшуки у їхніх приміщеннях потребують особливо суворого контролю. Цікавими і корисними, на нашу думку, є такі справи: «Golovan v. Ukraine» у справі № 41716/06 від 05 липня 2012 р.; «Iliya Stefanov v. Bulgaria» у справі № 65755/01 від 22 травня 2008 р. «Niemietz v. Germany» у справі № 13710/88 від 16 грудня 1992 р.; «Petri Sallinen and Others v. Finland» у справі № 50882/99 від 27 вересня 2005 р.

Вважаємо за доцільне звернути увагу, що окремої офіційної статистики Офіс Генерального прокурора до кількості обшуків, проведених саме щодо адвокатів, не веде і не оприлюднює. У щорічних статистичних звітах ОГП відображаються загальні показники кримінальних правопорушень та діяльності органів прокуратури, однак інформація про окремі види слідчих дій щодо спеціальних суб'єктів, зокрема адвокатів, відсутня.

Саме відсутність офіційної статистичної інформації про проведення обшуків щодо адвокатів, на нашу думку, є недоліком чинної системи прокурорської звітності. Такий стан ускладнює оцінку масштабів втручання у професійну діяльність адвокатів, не дозволяє здійснювати належний моніторинг дотримання гарантій адвокатської діяльності та своєчасно реагувати на системні порушення. У зв'язку з цим доцільним є запровадження окремого статистичного

обліку кримінальних проваджень та СРД щодо осіб, до яких законом встановлено спеціальний порядок кримінального провадження, зокрема – адвокатів.

У зв'язку з цим ми хочемо провести аналіз постанов Верховного Суду щодо обшуків адвокатів, щоб мати змогу зробити певні висновки у рамках даного проблемного, на нашу думку, питання. Саме аналіз практики Верховного Суду свідчить про поступове формування єдиного підходу до застосування процесуальних гарантій під час проведення обшуку щодо адвоката. Узагальнення відповідних правових позицій дає підстави стверджувати, що суд касаційної інстанції розглядає спеціальний порядок проведення обшуку не як процесуальну перевагу адвоката, а як гарантію реалізації конституційного права кожної особи на професійну правничу допомогу.

Першим напрямом судової практики, ми вважаємо, є обов'язковість дотримання спеціального порядку, визначеного ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Верховний Суд наголосив, що повідомлення ради адвокатів регіону про проведення обшуку та забезпечення участі її представника є обов'язковими елементами процесуальної процедури, спрямованими на недопущення порушення адвокатської таємниці. Недотримання цих гарантій може свідчити про незаконність проведеної слідчої (розшукової) дії [105].

Другий сформований підхід стосується, на нашу думку, захисту адвокатської таємниці. Верховний Суд, спираючись на практику ЄСПЛ, виходить із того, що під час проведення обшуку повинні існувати ефективні процесуальні механізми, які унеможливлюють вилучення документів та інформації, що містять відомості про інших клієнтів адвоката. Наявність незалежного спостерігача у вигляді представника ради адвокатів є однією з таких гарантій [106].

Окремий напрям судової практики стосується відшкодування шкоди, заподіяної незаконними обшуками. Верховний Суд визнав, що порушення спеціального порядку проведення обшуку щодо адвоката може бути підставою для покладення на державу обов'язку відшкодувати моральну шкоду. При цьому суд виходить із того, що незаконне втручання у професійну діяльність адвоката

негативно впливає не лише на його особисті права, а й на довіру клієнтів та авторитет адвокатури загалом [55].

Слушною вважаємо практику щодо меж обшуку. Верховний Суд наголошує, що ухвала слідчого судді повинна містити чіткий перелік предметів і документів, які підлягають відшукуванню. Проведення так званих «пошукових експедицій» (fishing expeditions), коли правоохоронні органи отримують фактично необмежений доступ до всіх матеріалів адвоката, суперечить як вимогам КПК України, так і міжнародним стандартам захисту адвокатської діяльності [46].

І нарешті хочемо звернути увагу на правову позицію щодо допустимості доказів, отриманих у результаті обшуку. Верховний Суд виходить із того, що істотне порушення процесуальної форми, зокрема недотримання вимог щодо технічної фіксації судового засідання під час розгляду клопотання про обшук або порушення спеціального порядку проведення обшуку щодо адвоката, може бути підставою для визнання отриманих доказів недопустимими [54].

Отже, підсумовуючи вищесказане можемо зазначити, що наш короткий аналіз дає підстави зробити висновок, що сучасна практика Верховного Суду спрямована на посилення процесуальних гарантій адвокатської діяльності. Суд послідовно формує підхід, відповідно до якого законність обшуку оцінюється не лише через формальне дотримання вимог КПК України, а й через забезпечення ефективного захисту адвокатської таємниці, дотримання принципу пропорційності втручання та недопущення необґрунтованого обмеження незалежності адвокатської професії. На нашу думку, саме такий підхід найбільшою мірою відповідає практиці Європейського суду з прав людини та забезпечує належний баланс між інтересами кримінального правосуддя і гарантіями здійснення адвокатської діяльності.

Хочемо звернути увагу на наступну СРД – огляд. Так, на нашу думку, особливого значення у кримінальному провадженні щодо адвоката набуває огляд і вилучення електронних носіїв інформації. Це зумовлено тим, що сучасна адвокатська діяльність здійснюється переважно з використанням комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, планшетів, хмарних сервісів та інших

електронних засобів зберігання інформації. На таких носіях, як правило, містяться не лише матеріали конкретного кримінального провадження, а й інформація про інших клієнтів, що становить адвокатську таємницю.

Це питання потребує окремого дослідження у зв'язку із набуттям актуальності такого поняття як «цифрові докази», але ми спробуємо стисло провести аналіз питань, що стосуються нашої тематики.

У науковій літературі звертається увага, що під час проведення обшуку пріоритетним способом отримання інформації має бути її копіювання, а не вилучення самого електронного пристрою. Такий підхід дозволяє досягти цілей досудового розслідування та водночас мінімізувати втручання у права власника і забезпечити безперервність його професійної діяльності [34].

Верховний Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що вилучення електронних носіїв інформації має бути належним чином обґрунтоване, а процесуальні порушення під час проведення обшуку можуть призвести до визнання отриманих доказів недопустимими. Зокрема, Касаційний кримінальний суд звертав увагу на необхідність повної відеофіксації обшуку та дотримання вимог щодо процесуального оформлення вилучення речей і документів [122].

Ми вважаємо, що для адвокатів ця проблема є ще більш актуальною. Вилучення ноутбука чи мобільного телефону адвоката фактично означає отримання доступу до відомостей про значну кількість клієнтів, які не мають жодного відношення до кримінального провадження. Саме тому, на нашу думку, під час вирішення питання про вилучення електронних носіїв інформації орган досудового розслідування повинен довести неможливість досягнення мети розслідування шляхом копіювання необхідної інформації. Лише за таких умов вилучення самого носія відповідатиме принципу пропорційності втручання.

Серед правників існує позиція, яка полягає в тому, що вилучення електронних носіїв має бути винятковим заходом, а під час проведення обшуку необхідно забезпечити захист адвокатської таємниці та інформації про інших клієнтів. У межах нашого дослідження проведено опитування 65 респондентів, серед яких 20 суддів, 20 прокурорів та 25 адвокатів. Більшість опитаних (76,9%)

підтримали необхідність законодавчого закріплення пріоритету копіювання електронної інформації замість вилучення комп'ютерної техніки чи мобільних телефонів під час проведення обшуку щодо адвоката.

Найвищий рівень підтримки зафіксовано серед адвокатів (96%), які пов'язують вилучення техніки з ризиком розголошення адвокатської таємниці та фактичним блокуванням професійної діяльності. Судді також переважно підтримали таку пропозицію (75%), зазначивши, що вона відповідає принципу пропорційності втручання та сучасних підходів до захисту права на професійну правничу допомогу.

Серед прокурорів підтримка є нижчою (55 %), що, на нашу думку, пояснюється необхідністю забезпечення ефективності досудового розслідування та проведення експертних досліджень окремих електронних пристроїв. Водночас навіть у цій групі більшість респондентів не заперечували доцільність застосування копіювання інформації як пріоритетного способу отримання цифрових доказів за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей кримінального провадження (Додаток II).

Слід зазначити, що практичні рекомендації Вищої школи адвокатури НААУ орієнтують на застосування сучасних способів копіювання електронних даних замість безпідставного вилучення техніки [100].

Отже, можемо стверджувати що чинне кримінальне процесуальне законодавство потребує додаткового врегулювання порядку огляду та вилучення електронних носіїв інформації саме у кримінальних провадженнях щодо адвокатів. Доцільно законодавчо закріпити презумпцію копіювання електронної інформації замість вилучення технічних пристроїв, якщо інше не зумовлене необхідністю проведення експертного дослідження або неможливістю відокремлення інформації, що має доказове значення. Такий підхід забезпечуватиме баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

Наступною, на нашу думку, однією з особливих СРД у кримінальному провадженні щодо адвоката є його допит. Специфіка цієї СРД полягає у тому, що

адвокат одночасно є носієм інформації, яка може мати доказове значення для кримінального провадження, та особою, на яку поширюється обов'язок зберігати адвокатську таємницю. Саме тому законодавець встановив додаткові гарантії, спрямовані на недопущення розголошення конфіденційної інформації, отриманої адвокатом під час здійснення професійної діяльності.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України, не можуть бути допитані як свідки адвокати щодо відомостей, які стали їм відомі у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги клієнту, якщо клієнт не звільнив їх від обов'язку зберігати адвокатську таємницю [93]. Аналогічна гарантія передбачена ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка визначає адвокатську таємницю як одну з фундаментальних гарантій здійснення адвокатської професії [146].

У науковій літературі Л. Д. Удалова зазначає, що заборона допиту адвоката щодо обставин, які становлять адвокатську таємницю, спрямована не на захист особистих інтересів адвоката, а насамперед на забезпечення довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Саме впевненість клієнта у конфіденційності повідомленої інформації є необхідною передумовою ефективного здійснення права на захист [202].

Подібної позиції дотримується І. Гловюк, яка наголошує, що адвокатська таємниця є одним із ключових елементів забезпечення права на справедливий суд. На її думку, можливість допиту адвоката щодо інформації, отриманої під час виконання професійних обов'язків, фактично нівелювала б зміст гарантій адвокатської діяльності та суперечила б принципу верховенства права [43].

Якщо звернутися до практики Верховного Суду, то вона також виходить із того, що заборона допиту адвоката щодо відомостей, які становлять адвокатську таємницю, має абсолютний характер, якщо клієнт не надав згоди на розкриття такої інформації. Суд наголошує, що порушення цієї гарантії може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими, оскільки вони здобуті з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

У позиціях ЄСПЛ зазначається теж саме. Наприклад, у рішеннях *Michaud v. France*, *André and Another v. France* та *Niemietz v. Germany* Суд підкреслив, що конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом є однією з основних гарантій права на справедливий судовий розгляд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Будь-яке втручання держави у ці відносини можливе лише за наявності виняткових обставин та ефективних процесуальних гарантій.

На нашу думку, процесуальний імунітет адвоката від допиту щодо обставин, які стали йому відомі під час надання правничої допомоги, є необхідною гарантією не особистої недоторканності адвоката, а забезпечення права клієнта на ефективний захист. Водночас ця гарантія не виключає можливості допиту адвоката щодо обставин, які не пов'язані зі здійсненням ним професійної діяльності або не охоплюються режимом адвокатської таємниці. Саме такий підхід забезпечує баланс між інтересами кримінального правосуддя та необхідністю збереження незалежності адвокатської професії.

У зв'язку із викладеним, пропонуємо, доповнити ч. 3 ст. 87 КПК України «Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини» п. 5, яку викласти у такій редакції:

3. Недопустимими є також докази, що були отримані:

...

5) внаслідок проведення слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката з порушенням гарантій, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та гл. 37 КПК України.

Така пропозиція зумовлена тим, що чинна редакція ст. 87 КПК України не відносить до безумовно недопустимих докази, отримані внаслідок порушення спеціальних гарантій адвокатської діяльності. На практиці це призводить до неоднакового застосування судами положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та гл. 37 КПК України.

Запропоноване доповнення, на нашу думку, забезпечить належний захист адвокатської таємниці, уніфікує судову практику щодо оцінки допустимості

доказів і сприятиме дотриманню принципу верховенства права та права особи на професійну правничу допомогу.

Якщо коротко розглянути проведення НСРД щодо адвоката, то необхідно сказати, що вони є одним із найбільш дискусійних питань сучасного кримінального процесу. Це пояснюється тим, що застосування аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, контролю за листуванням чи інших видів НСРД створює реальну загрозу розголошення адвокатської таємниці та конфіденційної інформації про клієнтів, яка перебуває під особливим правовим захистом.

Так, на думку М. А. Погорецького, негласні слідчі (розшукові) дії є найбільш інтенсивною формою втручання держави у приватне життя особи, тому їх застосування має відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Учений наголошує, що судовий контроль за проведенням НСРД має бути реальним, а не формальним, оскільки саме він виступає основною гарантією недопущення необґрунтованого обмеження прав людини [127].

На думку О. В. Капліної, проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, потребує додаткових процесуальних гарантій. Вона вважає, ризик отримання інформації, яка не стосується предмета доказування, але охороняється законом, зумовлює необхідність законодавчого встановлення спеціальних правил використання такої інформації та її негайного знищення у разі відсутності доказового значення [75].

Подібної позиції дотримуються і О. М. Дроздов, Р. М. Шехавцов та інші науковці, які зазначають, що адвокатська таємниця є однією з фундаментальних гарантій права на захист, а тому будь-яке втручання у конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом повинні мати виключний характер та застосовуватися лише за наявності достатніх і належно перевірених підстав [96].

Науковий інтерес становить також позиція В. М. Тертишника та інших авторів, які наголошують, що використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій має відбуватися з безумовним дотриманням принципу

допустимості доказів. На їх переконання, порушення порядку санкціонування чи проведення НСРД нівелює доказове значення отриманої інформації та може призвести до істотного порушення права особи на справедливий суд [53].

У 2025 р. у Києві відбулася велика правозахисна подія від Центру громадянських свобод – Правозахисні діалоги. Це серія тематичних дискусій з українськими правозахисниками, посадовцями та фахівцями у галузі євроінтеграції. Фокусною темою стали реформи у сфері прав людини, необхідні Україні для вступу до ЄС. Більшість із них відкладені на повоєнний період, тоді як під час війни дедалі частіше відбувається обмеження прав і свобод. Одним із ключових питань було: як подолати систематичні порушення під час негласних слідчих дій [143].

Такі зустрічі, на нашу думку, є можливістю запозичення досвіду та унормування чинного законодавства як в цілому, так і в питаннях про інформаційно-комунікаційні системи з погляду листування і телефонних розмов, насамперед коли буде повноцінна євроінтеграція і Україна стане частиною європейського цифрового ринку.

Отже, проведений нами аналіз чинного законодавства та наукових джерел дозволяє виокремити основні проблеми проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів:

- відсутність спеціальної процедури відокремлення інформації, що становить адвокатську таємницю, від інформації, яка має доказове значення;
- ризик отримання відомостей щодо інших клієнтів адвоката, які не мають жодного відношення до кримінального провадження;
- відсутність процесуального механізму знищення інформації, отриманої з порушенням гарантій адвокатської діяльності;
- недостатня деталізація порядку судового контролю за проведенням НСРД щодо адвокатів;
- відсутність окремих процесуальних гарантій під час використання цифрових даних, отриманих у результаті проведення НСРД.

На нашу думку, наведені проблеми свідчать про необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства. Доцільним є доповнення гл. 21 КПК України спеціальними положеннями, які б визначали особливості проведення НСРД щодо адвокатів, порядок захисту адвокатської таємниці, використання отриманої інформації та її обов'язкового знищення у разі, якщо вона не стосується предмета доказування. Це сприятиме досягненню балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

У зв'язку із вищевикладеним пропонуємо доповнити ч. 6 ст. 258 КПК України, яку викласти у такій редакції:

У разі отримання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформації, що становить адвокатську таємницю або містить конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом, така інформація не може використовуватися як доказ у кримінальному провадженні, визнається недопустимою та підлягає невідкладному знищенню за вмотивованою постановою прокурора, про що складається відповідний процесуальний документ.

Необхідність такого доповнення зумовлена відсутністю у чинному КПК України спеціального порядку поводження з інформацією, отриманою під час проведення НСРД щодо адвоката. Така прогалина створює ризик використання відомостей, що становлять адвокатську таємницю або містять конфіденційне спілкування адвоката з клієнтом. Запропонована частина норми, на нашу думку, сприятиме забезпеченню гарантій незалежності адвокатської діяльності, узгодженню положень КПК України з практикою ЄСПЛ та дотриманню принципу пропорційності втручання у право на професійну правничу допомогу.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що СРД та НСРД щодо адвоката характеризуються підвищеним ступенем втручання у сферу його професійної діяльності, що зумовлює необхідність застосування додаткових процесуальних гарантій. Аналіз положень КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», практики Верховного Суду, ЄСПЛ та наукових підходів дозволив установити, що чинне правове регулювання не

повною мірою забезпечує захист адвокатської таємниці під час проведення СРД та НСРД. У зв'язку з цим обґрунтовано запропоновано внесення змін до статей 87 та 258 КПК України, спрямованих на посилення гарантій незалежності адвокатської діяльності, уніфікацію судової практики та забезпечення належного балансу між інтересами кримінального правосуддя і правом особи на професійну правничу допомогу.

2.3. Судовий контроль за досудовим розслідуванням щодо адвоката

Однією із ключових процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження є судовий контроль, щодо здійснюється слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Його призначення полягає не лише у перевірці законності діяльності сторони обвинувачення, а й у забезпеченні належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та необхідністю захисту конституційних прав особи.

Особливого значення судовий контроль набуває у кримінальних провадженнях щодо адвокатів. Це пояснюється тим, що будь-яке процесуальне рішення, пов'язане із проникненням до адвокатського офісу, вилученням документів, отриманням доступу до електронних носіїв інформації або проведенням НСРД, потенційно створює ризик розголошення адвокатської таємниці та втручання у здійснення професійної діяльності адвоката.

Саме тому законодавець покладає на слідчого суддю обов'язок здійснювати не формальний, а ефективний контроль за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства під час вирішення відповідних клопотань органу досудового розслідування та прокурора.

Судовий контроль у кримінальному провадженні – собою окремий напрям діяльності суду, що здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні СРД і НСРД, застосуванні заходів забезпечення

кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень.

Значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування [190, с. 3].

Слушним, на нашу думку, є визначення Софії Данилів, яка зазначає, що судовий контроль – це не «сервіс санкціонування», а активна перевірка законності, обґрунтованості й пропорційності втручань у права, що здійснюється на підставі норм КПК України: статті 2, 7, 9, 21, 22, 26, 94, 132, 206, 303–307.

Суддя зазначила, що слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, який здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. До функцій судового контролю авторка відносить: перевірку законності; перевірку обґрунтованості; перевірку пропорційності втручання у права [50].

Євген Кислий зазначає, що судовий контроль на стадії досудового розслідування слід розглядати як визначену кримінальним процесуальним законодавством діяльність слідчого судді, спрямовану на забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [79].

Адвокат правильно зазначає, що мета такої діяльності полягає у:

- відновленні прав учасників кримінального провадження, порушених органами досудового розслідування;
- наданні дозволів на проведення слідчих та інших процесуальних дій;
- запобіганні ухваленню незаконних рішень і вчиненню неправомірних дій, що можуть призвести до порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина [79].

Доречним буде підкреслити дослідження Б. Ю. Головка який, вивчаючи зарубіжний досвід організації судового контролю у кримінальному процесі, відзначає, що кожна модель судового контролю має властиві їй переваги та

недоліки. Відсутність спеціалізації судів має перевагу у забезпеченні режиму економії фінансових ресурсів та уникнення зайвих витрат на фінансування додаткових суддівських посад, проте через велику завантаженість представників судової влади знижує якість судового контролю, так чи інакше має як свої переваги, так і певні недоліки. Функціонування спеціалізованих судових органів – слідчих судів спричиняє додаткові фінансові витрати, проте не гарантує повну відокремленість слідчих суддів від судів загальної юрисдикції за територіальним розмежуванням, якщо у межах територіальної одиниці невелика кількість населення.

Досліджуючи функції слідчих суддів у зарубіжних країнах, автор приходить до висновку про неможливість ефективного здійснення повноважень у сфері досудового розслідування та судового контролю у кримінальному процесі слідчим суддею. Найоптимальнішою моделлю судового контролю у кримінальному процесі є спеціалізація слідчого судді у межах загальної юрисдикції на виконанні виключно функцій контролю за досудовим розслідуванням з метою дотримання принципів рівноправності сторін кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів [44].

Криклицев Д.Є., досліджуючи судовий контроль за досудовим розслідуванням у зарубіжних країнах, визначає два типи моделей судового контролю (залежно від призначення судового контролю у кримінальному процесі) у європейських державах [89].

До першого типу відносяться моделі судового контролю, відповідно до яких суб'єктам судового контролю властиві функції слідчого, прокурора та проведення слідчих (розшукових) дій (ФРН, Бельгія).

До другого типу належать моделі, відповідно до якого суб'єкт судового контролю – носій судової влади вирішує виключно питання, пов'язані із дотриманням прав і свобод учасників досудового розслідування та не має вирішального впливу на хід досудового розслідування. Модель судового контролю, що дістала своє нормативно-правове втілення у КПК України,

належить до моделей другого типу (Велика Британія, Італія, Греція, Іспанія, Україна) [89].

Науковці Л. Д. Удалова і В. Я. Корсун, у своїй праці зазначають, що паралельно із суддівським контролем за діяльністю правоохоронних органів, існує ще прокурорський нагляд за діяльністю слідчого. Також вони з'ясували, що це два різні поняття, які доповнюють один одного. Так під контролем слід розуміти перевірку відповідності наявних правил та вимог, а під наглядом розуміється постійна діяльність прокурора щодо процесуального нагляду за діяльністю слідчого, забезпечення порядку [203].

Проаналізувавши думки науковців, можемо зробити висновок, що судовий контроль у кримінальному провадженні щодо адвоката має більш широкий зміст, ніж звичайна перевірка відповідності клопотання до вимог КПК України. За своєю правовою природою він є самостійною процесуальною гарантією забезпечення незалежності адвокатської діяльності та збереження адвокатської таємниці, що потребує від слідчого судді оцінки не лише формальної законності процесуального рішення, а й можливих наслідків його виконання для права особи на професійну правничу допомогу.

Судовий контроль на стадії досудового розслідування реалізується через діяльність слідчого судді, який, відповідно до положень КПК України, уповноважений забезпечувати дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом вирішення питань, що потребують судового дозволу, а також розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. У кримінальному провадженні щодо адвоката значення судового контролю істотно посилюється, оскільки предметом судової перевірки стають не лише підстави застосування процесуальних заходів, а й питання забезпечення незалежності адвокатської діяльності та недоторканності адвокатської таємниці.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що особливість процесуального статусу адвоката зумовлює необхідність здійснення слідчим суддею більш ретельної перевірки кожного клопотання органу досудового розслідування.

Якщо до інших учасників кримінального провадження достатньою є перевірка формальної відповідності клопотання до вимог кримінального процесуального закону, то у разі здійснення кримінального провадження щодо адвоката слідчий суддя має оцінити, чи не призведе застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження до необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката та порушення прав його клієнтів.

На нашу думку, зміст судового контролю у таких кримінальних провадженнях охоплює декілька взаємопов'язаних напрямів.

По-перше, слідчий суддя перевіряє наявність достатніх правових і фактичних підстав для проведення процесуальної дії. Будь-яке клопотання прокурора повинно містити належне обґрунтування необхідності втручання у сферу приватного життя адвоката, а також підтверджувати неможливість досягнення мети кримінального провадження менш обмежувальними засобами. Такий підхід відповідає принципу пропорційності, що є складовою принципу верховенства права.

По-друге, слідчий суддя оцінює співмірність запланованого процесуального втручання із завданнями кримінального провадження. Це означає, що навіть за наявності достатніх підстав для проведення, наприклад, обшуку чи тимчасового доступу до речей і документів, суд має визначити, чи не буде обсяг втручання надмірним щодо поставленої процесуальної мети.

По-третє, під час розгляду відповідних клопотань слідчий суддя зобов'язаний враховувати спеціальні гарантії адвокатської діяльності, передбачені законодавством про адвокатуру. Це стосується насамперед необхідності недопущення доступу до документів і відомостей, що становлять адвокатську таємницю, якщо вони не пов'язані безпосередньо з предметом кримінального провадження.

Отже, особливого значення набувають повноваження слідчого судді до надання дозволів на проведення окремих процесуальних дій. До таких належать:

- розгляд клопотань про проведення обшуку в житлі, офісі чи іншому володінні адвоката;

- вирішення питань про тимчасовий доступ до речей і документів;
- надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- накладення арешту на майно адвоката;
- вирішення інших питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження.

Спробуємо охарактеризувати ці дії та визначити їх особливості.

Так, одним із найінтенсивніших заходів процесуального примусу, що істотно обмежує права особи, є обшук. Якщо об'єктом обшуку є житло, офіс або інше володіння адвоката, значення судового контролю істотно зростає, оскільки його наслідком може стати отримання органом досудового розслідування доступу до інформації, що становить адвокатську таємницю та пов'язана із захистом необмеженого кола клієнтів.

Відповідно до положень КПК України проведення обшуку допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді [188].

Проте у кримінальному провадженні щодо адвоката така ухвала повинна виконувати не лише дозвільну, а й гарантійну функцію. Саме слідчий суддя має забезпечити баланс між інтересами кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

У практичній діяльності при вирішенні питання про надання дозволу на проведення обшуку слідчий суддя має встановити декілька взаємопов'язаних обставин:

1. Чи існують достатні фактичні дані, які підтверджують обґрунтовану ймовірність знаходження у відповідному приміщенні речей або документів, що мають доказове значення саме для конкретного кримінального провадження. Формальне посилення прокурора на необхідність «відшукування документів» без конкретизації їх змісту та зв'язку із предметом доказування не може вважатися достатнім.

2. Слідчий суддя повинен перевірити, чи не можна отримати необхідні відомості менш інтенсивними процесуальними засобами. Ця вимога походить із

принципу пропорційності, що вимагає застосування найбільш м'якого способу досягнення процесуальної мети.

3. Особливу увагу необхідно приділяти ризику доступу до інформації, яка охоплюється адвокатською таємницею. Під час вирішення питання про проведення обшуку слідчий суддя має оцінити, чи не призведе виконання ухвали до фактичного вилучення матеріалів інших клієнтів адвоката, які жодним чином не пов'язані із предметом конкретного кримінального провадження.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що відповідно до практики ЄСПЛ будь-яке втручання у професійну діяльність адвоката має здійснюватися лише за умови ефективного судового контролю. При цьому слідчий суддя повинен не лише перевірити, чи відповідає клопотання прокурора вимогам КПК України, а й оцінити, чи є таке втручання законним, обґрунтованим і співмірним до поставленої мети. Особливу увагу необхідно приділяти можливому порушенню адвокатської таємниці. Якщо судовий контроль є формальним, це може призвести до отримання інформації, яка не повинна була потрапити до органу досудового розслідування, а в подальшому – поставити під сумнів допустимість отриманих доказів. Саме тому судовий контроль у кримінальному провадженні щодо адвоката є важливою гарантією не лише захисту його професійних прав, а й законності формування доказової бази.

Водночас аналіз судової практики свідчить, що діяльність слідчого судді не завжди забезпечує належний баланс між інтересами кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатської діяльності. У низці випадків мотивувальна частина ухвал містить лише формальне відтворення доводів прокурора без самостійної оцінки ризиків розголошення адвокатської таємниці, а питання пропорційності втручання фактично залишається поза увагою суду. Такий підхід суперечить сучасним стандартам ефективного судового контролю та потребує вдосконалення як судової практики, так і процесуального законодавства.

Саме такий підхід неодноразово підтримувався практикою ЄСПЛ. Суд наголошував, що обшуки в офісах адвокатів є допустимими лише за наявності

особливо переконливих підстав та ефективних процесуальних гарантій від надмірного втручання у професійну діяльність адвоката. Недостатньо мотивована ухвала або відсутність належних процесуальних запобіжників може призвести до порушення права на повагу до приватного життя та права на справедливий суд.

Наприклад, у справі *André and Another v. France*, Суд зазначив, що обшук в адвокатському офісі становить серйозне втручання у професійну діяльність адвоката, а тому національні суди повинні забезпечувати особливо ретельний контроль за необхідністю такого втручання. Аналогічна правова позиція висловлена у справі *Niemietz v. Germany*, де підкреслено, що професійні приміщення адвоката також охоплюються гарантіями недоторканності приватного життя та кореспонденції.

Також хочемо звернути увагу на межу судового контролю щодо розгляду слідчим суддею клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів. У кримінальному провадженні щодо адвоката цей захід не може розглядатися як звичайний спосіб отримання документів, оскільки існує ризик доступу до матеріалів, що містять адвокатську таємницю або стосуються інших клієнтів адвоката.

Тому слідчий суддя, вирішуючи питання про тимчасовий доступ, має перевірити не лише формальну відповідність клопотання до вимог КПК України, а й те, чи дійсно ці документи мають значення для конкретного кримінального провадження, чи неможливо отримати їх іншим способом, а також чи не буде такий доступ надмірним втручанням у професійну діяльність адвоката. Саме на цьому етапі фактично закладаються умови подальшої допустимості доказів [4].

На думку В. Михайленка, у багатьох випадках із ухвали неможливо зрозуміти мотиви, якими керувався слідчий суддя, відмовляючи у задоволенні клопотання адвоката про тимчасовий доступ до речей і документів [110].

Показовою у цьому контексті є позиція Верховного Суду у справі № 623/4131/15-к. У цій справі орган досудового розслідування фактично провів огляд автомобіля, однак замість звернення за дозволом на обшук пізніше подав

клопотання про тимчасовий доступ до автомобіля. Верховний Суд погодився із висновком апеляційного суду про порушення вимог КПК України та недопустимість такого доказу, оскільки тимчасовий доступ не може підміняти іншу процесуальну дію – обшук чи огляд, якщо за своїм змістом фактично відбулося втручання в інше володіння особи [121].

Ця позиція, на нашу думку, є слушною та важливою для нашого дослідження, оскільки свідчить: якщо слідчий суддя формально надає дозвіл на тимчасовий доступ, не перевіряючи реальний зміст дії, це може призвести до отримання недопустимих доказів. У провадженнях щодо адвоката такий ризик є ще більшим, адже під виглядом тимчасового доступу сторона обвинувачення може фактично отримати ширший доступ до професійної документації адвоката.

Ще один приклад міститься у постанові Верховного Суду у справі № 556/483/17. Суд звернув увагу, що тимчасовий доступ до речей і документів є заходом забезпечення кримінального провадження, а не слідчою дією. Тому не можна підміняти один процесуальний інститут іншим. Верховний Суд зазначив, що неправильне використання тимчасового доступу суперечить завданням кримінального провадження, а при вирішенні питання про застосування такого заходу необхідно враховувати, чи можна отримати відповідні речі або документи без його застосування [121].

Отже, з аналізу практики Верховного Суду вбачаємо, що тимчасовий доступ повинен застосовуватися лише тоді, коли він відповідає своїй процесуальній природі та є дійсно необхідним. У кримінальному провадженні щодо адвоката слідчий суддя має додатково перевіряти, чи не створює такий доступ ризику розкриття адвокатської таємниці. Якщо ці обставини не перевірені, отримані документи у подальшому можуть бути поставлені під сумнів з точки зору їх допустимості.

На нашу думку, саме тому під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів щодо адвоката слідчий суддя повинен застосовувати критерії превентивної оцінки допустимості доказів: законність звернення, належність документів до предмета доказування, неможливість отримання

інформації іншим шляхом, пропорційність втручання та захист адвокатської таємниці.

Розгляд клопотань про надання дозволу на проведення НСРД, на нашу думку, найбільшою мірою обмежують конституційні права особи, оскільки здійснюються без її відома та пов'язані з втручанням у приватне життя, професійну діяльність і таємницю спілкування.

Так, у кримінальному провадженні щодо адвоката значення судового контролю є ще більш вагомим. Це пояснюється тим, що під час аудіо-, відеоконтролю, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, контролю за листуванням або інших видів НСРД орган досудового розслідування може отримати доступ не лише до інформації, що має значення для кримінального провадження, а й до відомостей, які становлять адвокатську таємницю та стосуються інших клієнтів адвоката. Саме тому слідчий суддя повинен особливо ретельно перевіряти законність, необхідність та пропорційність такого втручання.

На нашу думку, під час вирішення питання про надання дозволу на проведення НСРД щодо адвоката слідчий суддя має перевіряти: чи наведено достатні фактичні дані, що свідчать про необхідність проведення саме негласної процесуальної дії; чи неможливо отримати необхідні відомості менш обмежувальними способами; чи відповідає обсяг втручання меті кримінального провадження; а також чи існує ризик отримання інформації, яка охороняється адвокатською таємницею.

Такі висновки ми можемо зробити внаслідок аналізу судової практики та власного практичного досвіду. Для прикладу, можемо розкрити декілька рішень.

Так, дотримання процесуального порядку проведення НСРД безпосередньо впливає на допустимість отриманих доказів. У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 січня 2024 р. у справі № 733/950/19 Суд наголосив, що контроль за вчиненням злочину є різновидом НСРД, рішення про проведення якої має право приймати виключно прокурор.

Недотримання встановленого законом порядку проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії ставить під сумнів допустимість отриманих результатів [138].

В іншій постанові Касаційного кримінального суду від 15 серпня 2024 р. (справа № 203/94/18) [5] Верховний Суд звернув увагу, що під час оцінки результатів НСРД суд має перевіряти не лише наявність судового дозволу, а й додержання всіх процесуальних вимог щодо їх проведення. При цьому будь-які істотні порушення процедури мають оцінюватися крізь призму їх впливу на права людини та допустимість отриманих доказів.

Отже аналіз наведеної практики дає підстави для висновку, що Верховний Суд фактично розглядає судовий контроль як одну із гарантій допустимості доказів. Якщо слідчий суддя належним чином перевірів підстави для проведення НСРД, а сама процесуальна дія проведена відповідно до вимог КПК України, отримані результати можуть використовуватися як докази. Водночас формальний підхід до розгляду клопотань або істотні порушення порядку проведення НСРД можуть стати підставою для визнання таких доказів недопустимими.

У зв'язку з цим вважаємо, що під час вирішення питання про надання дозволу на проведення НСРД щодо адвоката слідчий суддя повинен оцінювати не лише відповідність клопотання до вимог КПК України, а й перспективу допустимості доказів, які планується отримати. Такий підхід сприятиме одночасному забезпеченню прав адвоката, захисту адвокатської таємниці та формуванню належної доказової бази у кримінальному провадженні.

Коротко спробуємо розглянути питання про накладення арешту на майно. Відповідно до положень КПК України арешт майна застосовується з метою забезпечення збереження речових доказів, спеціальної конфіскації, конфіскації майна або відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [6].

Проте у кримінальному провадженні щодо адвоката застосування цього заходу має певні особливості, зумовлені гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

Арешт майна адвоката може стосуватися як особистого майна, так і майна, що використовується у професійній діяльності: офісного приміщення,

комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, електронних носіїв інформації, документів та інших матеріалів. Саме тому слідчий суддя повинен враховувати, що арешт такого майна може обмежити не лише права адвоката як власника, а й права його клієнтів на отримання професійної правничої допомоги [208].

Отже, під час розгляду клопотання про накладення арешту на майно адвоката слідчий суддя має перевірити: чи існують достатні підстави вважати, що майно відповідає критеріям речового доказу; чи є ризик його втрати, пошкодження або відчуження; чи є арешт необхідним та пропорційним заходом; а також чи не призведе він до необґрунтованого обмеження професійної діяльності адвоката та порушення адвокатської таємниці.

Проаналізувавши практику Верховного Суду можна зазначити, що арешт майна не може застосовуватися автоматично. Слідчий суддя повинен навести належне мотивування щодо існування правових підстав для арешту майна, оцінити докази, подані стороною обвинувачення, а також перевірити співмірність обмеження права власності із завданнями кримінального провадження. Формальне посилення на норми КПК України без належного обґрунтування не відповідає вимогам законності судового рішення.

Такий підхід можна визначити із узагальнення практики Вищого антикорупційного суду [205], де Суд наголосив, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя має встановити не лише його зв'язок із кримінальним правопорушенням, а й оцінити наслідки такого обмеження для власника. Недостатність мотивів або відсутність оцінки принципу пропорційності є підставою для скасування ухвали про арешт майна.

На нашу думку, у кримінальному провадженні щодо адвоката зазначені вимоги набувають особливого значення. Арешт комп'ютерної техніки, мобільних телефонів або матеріалів адвокатського дос'є може фактично заблокувати здійснення адвокатської діяльності та створити ризик доступу органу досудового розслідування до інформації, що становить адвокатську таємницю. Тому слідчий суддя повинен оцінювати не лише законність клопотання прокурора, а й можливість застосування менш обмежувальних заходів, які дозволили б досягти

мети кримінального провадження без істотного втручання у професійну діяльність адвоката.

Отже судовий контроль під час накладення арешту на майно адвоката має бути спрямований не лише на перевірку формальних підстав застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, а й на забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя, правом власності та гарантіями адвокатської діяльності. Саме на цьому етапі слідчий суддя повинен оцінити, чи не вплине арешт майна на допустимість доказів, які можуть бути отримані внаслідок його дослідження, а також чи забезпечено належний захист адвокатської таємниці.

Проведений аналіз норм кримінального процесуального законодавства, практики Верховного Суду та ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що ефективність судового контролю у кримінальному провадженні щодо адвоката визначається не кількістю ухвал, постановлених слідчим суддею, а якістю перевірки підстав для обмеження прав адвоката. Таким чином, саме на стадії досудового розслідування закладаються процесуальні передумови допустимості майбутніх доказів, оскільки неналежна перевірка законності, обґрунтованості та пропорційності процесуального втручання може призвести до порушення гарантій адвокатської діяльності й подальшого визнання отриманих доказів недопустимими.

На нашу думку, судовий контроль у кримінальному провадженні щодо адвоката має розглядатися не лише як гарантія дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, а й як превентивний механізм забезпечення допустимості доказів. Саме тому під час розгляду клопотань про проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно чи проведення НСРД слідчий суддя має оцінювати не лише відповідність клопотання до вимог КПК України, а й можливі наслідки такого процесуального втручання для адвокатської таємниці, права на захист і подальшої можливості використання отриманих відомостей як допустимих доказів.

Для з'ясування практичного ставлення до ролі судового контролю у забезпеченні допустимості доказів нами проведено опитування 65 респондентів, серед яких 22 судді, 21 прокурор та 22 адвокати. Із загальної кількості опитаних 50 респондентів (76,9 %) підтримали необхідність здійснення такої оцінки. Зокрема, таку позицію висловили 19 суддів (86,4 %), 12 прокурорів (57,1 %) та 19 адвокатів (86,4 %). Водночас 10 респондентів (15,4 %) вважають, що слідчий суддя має перевіряти виключно законність і обґрунтованість клопотання без оцінки перспективи допустимості доказів, а 5 респондентів (7,7 %) не визначилися із відповіддю (Додаток І).

Отже отримані результати свідчать про переважну підтримку професійною спільнотою розширеного змісту судового контролю. Особливо показовою є позиція суддів та адвокатів, більшість яких вважає, що саме на стадії розгляду клопотання слідчим суддею необхідно мінімізувати ризики отримання недопустимих доказів та порушення гарантій адвокатської діяльності.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне застосовувати єдині критерії превентивної оцінки допустимості доказів під час здійснення судового контролю, що сприятиме забезпеченню балансу між інтересами кримінального правосуддя, гарантіями незалежності адвокатської діяльності та вимогами щодо належності й допустимості доказів.

Отже, на наше переконання, особливість судового контролю у кримінальному провадженні щодо адвоката полягає не лише у перевірці законності звернення сторони обвинувачення до слідчого судді, а й у забезпеченні передумов формування належної доказової бази. Адже саме на стадії надання дозволу на проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна або проведення НСРД закладаються процесуальні умови допустимості майбутніх доказів.

Іншими словами, судовий контроль виконує не тільки гарантійну функцію щодо забезпечення прав адвоката, а й доказову функцію, оскільки від належності судового контролю безпосередньо залежить можливість подальшого використання отриманих доказів під час судового розгляду. Недостатня перевірка

слідчим суддею обґрунтованості клопотання прокурора або неврахування спеціальних гарантій адвокатської діяльності можуть призвести до отримання доказів із порушенням вимог кримінального процесуального закону, що ставить під сумнів їх допустимість.

Проведене нами дослідження свідчить, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не визначає критеріїв, за якими слідчий суддя має оцінювати можливість допустимості доказів ще на стадії вирішення питання про проведення процесуальної дії щодо адвоката. На практиці це нерідко зводить судовий контроль до формальної перевірки відповідності клопотання до вимог КПК України без комплексної оцінки можливих наслідків втручання у професійну діяльність адвоката.

Отже, на нашу думку, під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні щодо адвоката слідчий суддя повинен оцінювати не лише законність заявленого клопотання, а й перспективу допустимості доказів, які планується отримати у результаті відповідної процесуальної дії.

Вважаємо, що одним із визначальних критеріїв допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката, є ефективність судового контролю за втручанням у його професійну діяльність. Саме слідчий суддя має забезпечити баланс між інтересами кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатської діяльності, здійснюючи перевірку необхідності, обґрунтованості та пропорційності відповідних процесуальних обмежень.

Однією із ключових проблем кримінального провадження щодо адвоката є визначення допустимості доказів, отриманих у результаті проведення процесуальних дій, що можуть обмежувати гарантії адвокатської діяльності. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України встановлює загальні критерії допустимості доказів, однак не враховує специфіку процесуального статусу адвоката та особливості захисту адвокатської таємниці. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку додаткових критеріїв оцінки допустимості доказів,

сформованих з урахуванням міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Так, аналіз рішень ЄСПЛ свідчить про послідовне формування підвищених стандартів захисту професійної діяльності адвокатів. У справах «Niemietz v. Germany», «André and Another v. France», «Michaud v. France», «Sérvulo & Associados v. Portugal», «Roemen and Schmit v. Luxembourg» Суд наголошував, що втручання держави у професійну діяльність адвоката становить особливий ризик для права особи на захист, оскільки може призвести до розкриття інформації, отриманої адвокатом від клієнта під час надання правничої допомоги. Саме тому будь-які процесуальні дії щодо адвоката повинні супроводжуватися ефективними процесуальними гарантіями, здатними мінімізувати ризик порушення адвокатської таємниці.

З огляду на зазначене вище, пропонуємо використовувати спеціальну систему оцінки допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката. Така система повинна включати перевірку декількох взаємопов'язаних критеріїв.

Першим критерієм є *законність втручання у професійну діяльність адвоката*. Під час оцінки доказів необхідно встановлювати не лише формальну наявність судового рішення чи іншої процесуальної підстави для проведення відповідної дії, а й відповідність такого втручання до вимог Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та спеціального законодавства про адвокатуру.

Другим критерієм виступає *забезпечення гарантій адвокатської таємниці*. Якщо внаслідок проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, огляду електронних носіїв інформації чи інших процесуальних дій було отримано відомості, що стосуються надання правничої допомоги клієнту без належних процесуальних запобіжників, такі докази не можуть визнаватися допустимими.

Третім критерієм є *дотримання принципу пропорційності*. Втручання у професійну діяльність адвоката має бути необхідним у демократичному

суспільстві та відповідати легітимній меті кримінального провадження. При цьому орган досудового розслідування зобов'язаний довести неможливість досягнення поставленої мети менш обтяжливими засобами.

Четвертим критерієм є *наявність ефективного судового контролю*. Відсутність належної перевірки слідчим суддею обґрунтованості втручання у професійну діяльність адвоката або формальний характер такого контролю має враховуватися під час вирішення питання про допустимість отриманих доказів.

П'ятим критерієм є *дотримання спеціальних процесуальних гарантій адвокатської діяльності*, зокрема забезпечення участі представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвоката. Невиконання зазначеної гарантії істотно підвищує ризик незаконного доступу до адвокатської таємниці та порушення права клієнта на ефективний захист.

Отже допустимість доказів у кримінальному провадженні щодо адвоката має оцінюватися не лише через призму загальних вимог кримінального процесуального законодавства, а й з урахуванням спеціальних міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності. Запровадження запропонованої системи критеріїв сприятиме забезпеченню балансу між інтересами кримінального правосуддя та необхідністю збереження незалежності адвокатури як одного з основоположних інститутів правової держави.

Висновки до розділу 2

У другому розділі нашої дисертації досліджено особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо адвоката та обґрунтовано необхідність посилення процесуальних гарантій незалежності адвокатської діяльності на всіх етапах досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Встановлено, що початок кримінального провадження щодо адвоката має розглядатися як самостійний елемент спеціального порядку кримінального

провадження, що характеризується поєднанням загальних правил внесення відомостей до ЄРДР із додатковими гарантіями, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством та законодавством про адвокатуру. Обґрунтовано, що саме на початковому етапі мають діяти підвищені стандарти обґрунтованості процесуальних рішень, спрямовані на недопущення використання кримінального провадження як способу незаконного впливу на адвоката.

Доведено, що проведення СРД та НСРД щодо адвоката потребує застосування спеціальних процесуальних гарантій, які забезпечують захист адвокатської таємниці, конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом та незалежності адвокатської діяльності. Запропоновано систему критеріїв оцінки допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката, яка передбачає перевірку законності втручання, забезпечення гарантій адвокатської таємниці, дотримання принципу пропорційності, ефективності судового контролю та виконання спеціальних процесуальних гарантій, установлених законодавством.

Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства шляхом доповнення ст. 87 КПК України положенням про недопустимість доказів, отриманих унаслідок проведення процесуальних дій щодо адвоката з порушенням гарантій адвокатської діяльності.

Встановлено, що судовий контроль у кримінальному провадженні щодо адвоката не може обмежуватися перевіркою формальної відповідності клопотань до вимог кримінального процесуального закону. Його зміст повинен охоплювати перевірку достатності правових і фактичних підстав для втручання у професійну діяльність адвоката, оцінку пропорційності такого втручання, дотримання гарантій адвокатської діяльності та можливих наслідків для реалізації права особи на професійну правничу допомогу.

За результатами проведеного дослідження сформульовано комплекс пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання досудового розслідування щодо адвоката, забезпечення єдності судової практики, належного

захисту адвокатської таємниці, підвищення стандартів допустимості доказів та приведення положень кримінального процесуального законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ.

РОЗДІЛ 3 СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО АДВОКАТА ТА НАПЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

3.1. Особливості судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката

Судовий розгляд є центральною стадією кримінального провадження, у межах якої здійснюється безпосередня перевірка та оцінка доказів, реалізується принцип змагальності сторін і ухвалюється остаточне рішення щодо винуватості або невинуватості особи. Саме на цій стадії відбувається практична реалізація конституційного права на справедливий суд та забезпечується досягнення завдань кримінального провадження, визначених кримінальним процесуальним законодавством України [222].

У вітчизняній процесуальній науці судовий розгляд традиційно розглядається як основна стадія кримінального провадження. Так, на думку Ю. М. Грошевого, судовий розгляд є процесуальною формою здійснення правосуддя у кримінальних справах, під час якої суд на підставі безпосереднього дослідження доказів встановлює фактичні обставини кримінального правопорушення та ухвалює законне й обґрунтоване рішення [90, с. 322].

Подібної позиції дотримуються В. Т. Маляренко та М. Є. Шумило, які підкреслюють, що саме у межах судового розгляду забезпечується остаточна перевірка результатів досудового розслідування та здійснюється контроль за додержанням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [103; 91].

У свою чергу, В. Я. Тацій, О. Г. Капліна [90] та В. І. Борисов [92] акцентують увагу на тому, що сучасний судовий розгляд не обмежується лише встановленням фактичних обставин справи. Його зміст охоплює також забезпечення балансу між інтересами держави у сфері кримінальної юстиції та необхідністю ефективного

захисту прав людини відповідно до стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначені підходи набувають особливої актуальності у кримінальних провадженнях щодо адвокатів. Специфіка правового статусу адвоката зумовлює необхідність врахування додаткових процесуальних гарантій, пов'язаних із забезпеченням незалежності адвокатської діяльності, захистом адвокатської таємниці та недопущенням необґрунтованого втручання держави у здійснення професійних функцій захисника. Відтак судовий розгляд кримінального провадження щодо адвоката має забезпечувати не лише виконання загальних завдань кримінального провадження, а й створювати належні умови для реалізації спеціальних гарантій адвокатської діяльності.

Доречним є розкрити поняття «адвокатська таємниця».

Так, адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [193].

У наукових колах тема адвокатської таємниці є досить актуальною, і серед визначних праць варто виокремити праці науковців, зокрема це: О. В. Артеменко, Т. В. Варфоломєєва, О. Ю. Костюченко, О. П. Кучинська, С. М. Логінова, М. А. Погорецький, М. М. Погорецький, Н. А. Подольний, С. В. Прилуцький, А. М. Пшуков, О. Г. Яновська та інші.

Так, М.М. Погорецький дійшов висновку, що предметом адвокатської таємниці є:

1) будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику та стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта;

2) питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання;

3) зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката;

4) електронне листування між адвокатом та його підзахисним, зміст їхніх телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції;

5) складені адвокатом документи, інформація, що зберігається на електронних носіях;

6) інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності;

7) факт звернення клієнта до адвоката за правовою допомогою [128, с. 423].

На думку А. Г. Кучереної, розголошуючи інформацію про злочин, адвокат ставить інтереси суспільства або іншої особи вище інтересів свого довірителя, а тому точка зору, яка допускає подібне розголошення, не є безспірною [97, с. 49].

С. М. Логінова вважає, що предметом адвокатської таємниці є факт звернення до адвоката, мотиви, що спонукали до звернення, відмова адвоката від доручення та її мотиви, умови договору про надання юридичної допомоги, документи, що передані адвокату клієнтом, сутність консультацій, порад та роз'яснень, правові документи, що складені адвокатом, відомості, які отримані з матеріалів справи, процесуальні дії адвоката, що спрямовані на реалізацію прав клієнта, відомості про особисте життя клієнта та членів його родини, будь-які інші відомості, що можуть бути розголошені лише з дозволу клієнта [102, с. 13].

Л. В. Крупнова, дослідивши зазначені вище позиції авторів, зазначила, що погляди окремих дослідників щодо можливості розголошення адвокатської таємниці, розділилися на дві позиції. Щодо першої, адвокату може надаватися можливість розголошення адвокатської таємниці у випадках, зумовлених захистом прав інших суб'єктів, а друга позиція базується на тому, що адвокатська таємниця є абсолютною і не може підлягати розголошенню за жодних обставин [94, с. 149].

О.Г. Яновська, визначаючи поняття предмету адвокатської таємниці, також включає до його змісту факт звернення до адвоката, а також питання, з якими громадянин чи юридична особа зверталася до нього, суть консультацій, порад, роз'яснень та будь-яку іншу інформацію, що стосується юридичної допомоги [231, с. 31].

Доречним, на нашу думку, є звернення до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. «Про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків», де зазначено, що слід вдаватися до всіх необхідних дій, спрямованих на належне забезпечення конфіденційного характеру взаємин між адвокатом і його клієнтом (п. 6 принципу I), адвокати мають дотримуватися професійної таємниці відповідно до національного законодавства, внутрішніх нормативних актів і професійних стандартів. Будь-яке недотримання принципу професійної таємниці без відповідної згоди клієнта має бути належно покаране (п. 2 принципу 3) [154].

Відповідно до п. 2.3.1. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятого делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі 01 жовтня 1988 р. «конфіденційність є першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката». У п. 2.3.2. цього документа передбачено, що «адвокат зобов'язаний однаковою мірою зберігати у таємниці як відомості, одержані ним від клієнта, так і інформацію про клієнта, надану йому у процесі надання послуг клієнту» [66].

У ст. 10 Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р., адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;

– зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (зокрема з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;

– зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту у рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності [141].

Як вбачається, ця норма Правил адвокатської етики відображає зміст поняття «адвокатська таємниця», що визначено чинним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У своєму дослідженні М. В. Семенов, зробив висновки, що аналіз міжнародних стандартів, зокрема Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, дозволяє стверджувати, що конфіденційність визнається «першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката», що підкреслює важливість належного визначення предмета адвокатської таємниці. Національне законодавство України (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правила адвокатської етики) достатньо детально регламентує поняття адвокатської таємниці, встановлюючи широкий перелік відомостей, що становлять її предмет. Водночас, порівняльний аналіз нормативних положень свідчить про певні розбіжності у визначенні обсягу адвокатської таємниці, що створює ризики неоднозначного тлумачення [180, с. 238].

У практиці ЄСПЛ неодноразово підкреслювалося, що законодавство багатьох держав не завжди забезпечує належний рівень правової визначеності та передбачуваності, який вимагається Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, у справі *Narinen v. Finland* (2004) Суд наголосив на необхідності існування ефективних внутрішньодержавних гарантій, здатних запобігати свавільному втручання у права особи. Це положення має особливе значення під час проведення обшуків у приміщеннях

адвокатів, оскільки такі процесуальні дії мають ґрунтуватися на обґрунтованій підозрі та здійснюватися відповідно до чітко визначених процедурних вимог.

ЄСПЛ послідовно акцентує увагу на тому, що судовий контроль за санкціонуванням та проведенням обшуків має забезпечувати належний баланс між інтересами кримінального провадження та гарантіями професійної діяльності адвоката. Саме тому питання відповідності ордерів на обшук до критеріїв законності, конкретності та пропорційності неодноразово ставало предметом аналізу Суду у справах *Niemietz v. Germany*, *Van Rossem v. Belgium*, *Smirnov v. Russia*, *Iliya Stefanov v. Bulgaria* та *Mancevschi v. Moldova*. У зазначених рішеннях сформовано підхід, відповідно до якого втручання в адвокатську діяльність допускається лише за наявності достатніх процесуальних гарантій та ефективного судового нагляду.

Отже, практика ЄСПЛ свідчить про формування сталого підходу, відповідно до якого втручання держави у сферу професійної діяльності адвоката є допустимим лише за умови суворого дотримання принципів законності, пропорційності та забезпечення належних процесуальних гарантій. Особливого значення у цьому контексті набуває захист адвокатської таємниці як одного із ключових елементів реалізації права на правничу допомогу та забезпечення довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. У зв'язку з цим доцільним є звернення до сучасних підходів щодо розуміння змісту адвокатської таємниці, проблем її забезпечення у кримінальному провадженні та механізмів захисту від необґрунтованого втручання з боку органів державної влади.

У грудні 2025 р. у Національній асоціації адвокатів України відбувся міжнародний круглий стіл на тему «Адвокатська таємниця в Україні, Англії та Шотландії: порівняльний аналіз та практичні аспекти». Захід був присвячений одній із фундаментальних засад незалежної адвокатури – адвокатській таємниці та правничим привілеям у діяльності адвоката. Дискусія об'єднала українських і британських правників [2].

Якщо анотаційно визначити результати і висновки даної дискусії, то можна сказати, що адвокатська таємниця у сучасних демократичних правопорядках

розглядається не як професійний привілей адвоката, а як необхідна гарантія реалізації права особи на правову допомогу та справедливий суд. Водночас українська практика демонструє наявність ризиків втручання у сферу адвокатської таємниці, зокрема через проведення обшуків, вилучення електронних носіїв інформації та використання кримінально-процесуальних механізмів щодо адвокатів. На відміну від цього, у правових системах Англії, Уельсу та Шотландії інститут *legal professional privilege* характеризується високим рівнем нормативного та судового захисту, що забезпечує стабільність конфіденційності комунікацій між адвокатом і клієнтом. Ухвалення Радою Європи 12 березня 2025 р. Конвенції про захист професії адвоката засвідчило формування європейського стандарту, відповідно до якого держави зобов'язані забезпечувати належний захист адвокатської таємниці, незалежності адвокатів та органів адвокатського самоврядування. Зазначене зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів судового контролю за втручанням у професійну діяльність адвокатів в Україні та гармонізації національного законодавства із сучасними європейськими стандартами.

Вивчення рішень ЄСПЛ щодо України за заявами про порушення ч. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що представлені в офіційному перекладі Міністерства юстиції України, дає підстави для висновку про відсутність скарг до ЄСПЛ з боку заявників з України, що стосувалися б кримінального процесуального доказування торгівлі людьми [19, с. 10].

Однією із ключових гарантій справедливого судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката є забезпечення належного захисту адвокатської таємниці. Особливість таких проваджень полягає у тому, що предметом дослідження суду нерідко стають документи, електронні носії інформації, листування та інші відомості, які можуть містити конфіденційну інформацію про клієнтів адвоката. За таких умов виникає необхідність забезпечення балансу між завданнями кримінального провадження та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що конфіденційність відносин між адвокатом і клієнтом є однією з основних засад права на справедливий суд. У рішенні у справі *Michaud v. France* Суд зазначив, що адвокатська таємниця є основою довіри між адвокатом та особою, якій надається правнича допомога. Саме тому будь-яке втручання держави у сферу професійної діяльності адвоката має супроводжуватися підвищеними процесуальними гарантіями.

Особливої актуальності зазначене питання набуває на стадії судового розгляду, коли сторона обвинувачення подає докази, отримані у результаті проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів або негласних слідчих (розшукових) дій. Суд має перевіряти не лише їх належність та допустимість, а й дотримання гарантій захисту адвокатської таємниці під час їх отримання. Невиконання таких вимог може свідчити про істотне порушення прав людини та бути підставою для визнання відповідних доказів недопустимими.

У справах *Niemietz v. Germany* [159], *André and Another v. France* [158], *Smirnov v. Russia* [163], *Iliya Stefanov v. Bulgaria* та *Mancevschi v. Moldova* ЄСПЛ сформував правову позицію, відповідно до якої судовий контроль за втручанням у професійну діяльність адвоката має бути особливо ретельним. При цьому національний суд зобов'язаний перевіряти, чи було таке втручання необхідним у демократичному суспільстві, чи переслідувало воно легітимну мету та чи відповідало принципу пропорційності.

З огляду на викладене вище, під час судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката особливого значення набуває дослідження обставин отримання доказів, що можуть містити відомості, які становлять адвокатську таємницю. У таких випадках саме суд виступає гарантом недопущення необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката та забезпечення реалізації права особи на ефективний захист.

Однією з особливостей судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката є необхідність перевірки судом не лише належності, допустимості та достовірності доказів, а й дотримання спеціальних гарантій адвокатської діяльності під час їх отримання. Такий підхід зумовлений тим, що адвокатська

таємниця становить невід'ємний елемент права на захист та є важливою складовою принципу верховенства права. Відповідно, будь-яке втручання органів досудового розслідування у сферу конфіденційних відносин між адвокатом і клієнтом підлягає особливо ретельній перевірці з боку суду [48].

Практика ЄСПЛ свідчить, що судовий контроль за дотриманням гарантій адвокатської таємниці має бути реальним та ефективним. У справах *Smirnov v. Russia*, *Iliya Stefanov v. Bulgaria*, *Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria* Суд дійшов висновку, що вилучення документів та електронних носіїв, які містять інформацію клієнтів адвоката, без належних процесуальних запобіжників становить непропорційне втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції, гарантоване ст. 8 Конвенції. Особливу увагу ЄСПЛ звертає на надмірно широкі формулювання ухвал про обшук, відсутність механізмів відокремлення конфіденційної інформації та недостатній судовий контроль за вилученням матеріалів, що містять адвокатську таємницю [177].

Національна судова практика також поступово формує підхід, відповідно до якого порушення гарантій адвокатської діяльності може впливати на допустимість отриманих доказів. Так, Апеляційна палата ВАКС у низці рішень звернула увагу на обов'язковість забезпечення участі представника ради адвокатів регіону під час проведення обшуку адвоката. Суд наголосив, що формальне або несвоєчасне повідомлення органу адвокатського самоврядування не забезпечує реального змісту цієї гарантії та може бути підставою для визнання подальших процесуальних рішень необґрунтованими [118].

У зв'язку з цим під час судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката предметом перевірки мають бути:

- законність підстав для проведення слідчих (розшукових) дій;
- дотримання спеціального порядку отримання доказів;
- участь представників органів адвокатського самоврядування;
- наявність механізмів захисту інформації, що становить адвокатську таємницю;

– а також можливість використання отриманих відомостей як доказів у кримінальному провадженні.

Лише за умови дотримання зазначених вимог може бути забезпечений баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

На нашу думку, у кримінальних провадженнях щодо адвокатів суди повинні застосовувати підвищений стандарт перевірки допустимості доказів, отриманих у результаті обшуків, тимчасового доступу до речей і документів або НСРД. Це зумовлено тим, що наслідком порушення адвокатської таємниці є не лише обмеження прав конкретного адвоката, а й потенційне порушення прав невизначеного кола його клієнтів, які не є учасниками відповідного кримінального провадження.

Досліджуючи дане питання, враховуючи практичний досвід, вважаємо за необхідне зазначити, що під час судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката суд має застосовувати більш високий стандарт перевірки допустимості доказів, ніж у звичайних кримінальних провадженнях. Такий підхід зумовлений необхідністю забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності. Суд має встановлювати не лише факт дотримання загального порядку отримання доказів, а й перевіряти, чи не призвело їх збирання до необґрунтованого розкриття відомостей, що становлять адвокатську таємницю, а також чи були забезпечені спеціальні гарантії, передбачені законодавством про адвокатуру та міжнародними стандартами захисту прав людини.

У зв'язку з цим доцільним видається нормативне закріплення на рівні КПК України додаткових процесуальних механізмів судового контролю за використанням доказів, отриманих у результаті проведення процесуальних дій щодо адвоката. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня гарантій незалежності адвокатської діяльності та забезпеченню відповідності національного законодавства до стандартів, сформовані у практиці ЄСПЛ.

Проведене нами дослідження особливостей судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката, аналіз положень чинного кримінального процесуального законодавства України, практики Європейського суду з прав людини та національної судової практики дає підстави констатувати наявність прогалин у правовому регулюванні процесуального статусу адвоката як спеціального суб'єкта кримінального провадження. Незважаючи на встановлення законодавцем окремих гарантій адвокатської діяльності, чинний КПК України не містить комплексного механізму забезпечення таких гарантій під час здійснення процесуальних дій щодо адвоката, а також під час судового розгляду кримінального провадження щодо нього.

Особливе занепокоєння викликає відсутність на законодавчому рівні дієвих процесуальних запобіжників, спрямованих на недопущення порушення адвокатської таємниці, необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката та використання у кримінальному провадженні відомостей, отриманих у зв'язку з наданням правничої допомоги клієнтам. Водночас практика ЄСПЛ свідчить про необхідність застосування підвищених стандартів захисту професійних прав адвокатів як одного з елементів гарантування права особи на справедливий суд та ефективний захист.

У зв'язку з викладеним, з метою посилення гарантій незалежності адвокатської діяльності, забезпечення належного захисту адвокатської таємниці, уніфікації правозастосовної практики та приведення положень КПК України у відповідність до міжнародних стандартів захисту прав людини, пропонуємо доповнити КПК України ст. 52-1 та викласти її у такій редакції:

Стаття 52-1. Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката

1. У разі проведення процесуальних дій щодо адвоката, які можуть призвести до отримання доступу до інформації, що становить адвокатську таємницю, обов'язковою є участь представника ради адвокатів регіону за місцем проведення відповідної процесуальної дії.

2. До процесуальних дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, належать:

- обшук житла чи іншого володіння адвоката;
- обшук приміщення, в якому адвокат здійснює адвокатську діяльність;
- тимчасовий доступ до речей і документів адвоката;
- огляд та вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерної техніки, мобільних терміналів зв'язку та електронних носіїв інформації адвоката;
- проведення НСРД дій щодо адвоката у випадках, передбачених КПК України;
- інші процесуальні дії, пов'язані з можливістю отримання інформації, що містить адвокатську таємницю.

3. Представник органів адвокатського самоврядування має право:

- бути присутнім під час проведення відповідної процесуальної дії;
- заявляти клопотання та заперечення;
- звертати увагу слідчого, прокурора та суду на документи, речі чи відомості, що можуть містити адвокатську таємницю;
- вимагати внесення до протоколу зауважень щодо порядку проведення процесуальної дії;
- отримувати копію протоколу процесуальної дії.

4. Відсутність представника органів адвокатського самоврядування допускається лише у разі його письмової відмови від участі або неможливості прибуття після належного повідомлення, що має бути підтверджено відповідними документами.

5. Недотримання вимог цієї статті є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та спричиняє недопустимість доказів, отриманих у результаті проведення відповідної процесуальної дії, якщо таке порушення призвело або могло призвести до обмеження гарантій адвокатської діяльності чи розголошення адвокатської таємниці.

6. Суд під час вирішення питання про допустимість доказів зобов'язаний перевірити дотримання гарантій, передбачених цією статтею, та надати оцінку їх впливу на забезпечення права на захист і збереження адвокатської таємниці.

Обґрунтовуючи дану пропозицію вважаємо за необхідне зазначити, що на відміну від існуючого правового регулювання, запропонована ст. 52-1 КПК України передбачає не лише обов'язкову участь представника органів адвокатського самоврядування під час обшуку адвоката, а й поширює відповідні гарантії на всі процесуальні дії, результатом яких може стати отримання доступу до відомостей, що становлять адвокатську таємницю. Такий підхід спрямований на імплементацію стандартів ЄСПЛ щодо посиленого захисту конфіденційних відносин між адвокатом та клієнтом і забезпечення ефективного судового контролю за втручанням у професійну діяльність адвоката.

З метою з'ясування ставлення практичних працівників до запропонованого доповнення КПК України ст. 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката» нами проведено опитування респондентів, серед яких адвокати, прокурори та судді.

На запитання: «Чи підтримуєте Ви запровадження обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвоката, які можуть призвести до розголошення адвокатської таємниці?» отримано такі результати:

- (90 %) адвокати підтримали зазначену пропозицію;
- (7,5 %) адвокатів висловили часткову підтримку;
- (2,5 %) адвокати не підтримали запропоновані зміни;
- (66 %) прокурори підтримали запропоновану норму;
- (22 %) прокурорів підтримали її частково;
- (12 %) прокурорів висловилися проти її запровадження;
- (78 %) суддів підтримали запропоновані зміни;
- (16 %) суддів підтримали їх частково;
- (6 %) судді не підтримали відповідну законодавчу ініціативу.

Узагальнення результатів опитування свідчить, що 144 респонденти із 180 опитаних (80%) підтримують необхідність законодавчого закріплення додаткових процесуальних гарантій захисту адвокатської таємниці шляхом запровадження ст. 52-1 КПК України, лише 11 респондентів (6,1 %) висловилися

проти запропонованих змін, тоді як 25 осіб (13,9 %) підтримали їх частково (Додаток Б).

Отримані результати свідчать про наявність суспільної та професійної потреби у вдосконаленні кримінального процесуального законодавства у частині забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Водночас більш стримана позиція окремих прокурорів пояснюється можливим ускладненням процедури проведення окремих процесуальних дій. Водночас із тим переважна більшість суддів та прокурорів визнали, що додаткові гарантії захисту адвокатської таємниці сприятимуть дотриманню стандартів справедливого судочинства та зменшенню кількості випадків визнання доказів недопустимими через порушення прав адвоката.

При оцінці доказів у кримінальних провадженнях щодо адвокатів суд має враховувати, що інформація, отримана у межах професійного спілкування адвоката з клієнтом, користується підвищеним рівнем правового захисту. Як зазначив ЄСПЛ у справі «*Michaud v. France*», адвокатська таємниця становить один із ключових елементів довірчих відносин між адвокатом і клієнтом та забезпечує ефективну реалізацію права на захист [161].

Метою судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката є встановлення об'єктивної істини у справі шляхом всебічного, повного та неупередженого дослідження доказів із одночасним забезпеченням процесуальних гарантій, що впливають із особливого статусу адвоката як учасника системи правосуддя. У цьому контексті особливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини, відповідно до якої втручання держави у професійну діяльність адвоката має відповідати принципу пропорційності та супроводжуватися ефективним судовим контролем.

Доречним, на нашу думку, окреслити те, що особливості судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката зумовлені насамперед подвійною правовою природою його процесуального статусу. З одного боку, адвокат у разі притягнення до кримінальної відповідальності виступає звичайним учасником кримінального провадження, на якого поширюються загальні положення

кримінального процесуального законодавства, з іншого боку – адвокат є невід’ємним суб’єктом системи правосуддя, на якого покладено функцію забезпечення права особи на професійну правничу допомогу. Саме тому кримінальне переслідування адвоката може впливати не лише на його особисті права та свободи, а й на функціонування інституту адвокатури загалом.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що незалежність адвокатури є однією з фундаментальних передумов існування демократичної правової держави. Зокрема, О. Г. Яновська зазначає, що гарантії адвокатської діяльності покликані не створити привілейоване становище адвоката, а забезпечити належне виконання ним професійних обов’язків та ефективну реалізацію права особи на захист [230].

Аналогічну позицію висловлює І. В. Гловюк, яка підкреслює, що процесуальні гарантії адвокатської діяльності мають розглядатися як складова механізму забезпечення справедливого правосуддя [41].

Погоджуємось з думкою М. Самайчука, який зазначає, що взаємовідносини адвокатури з державою визначаються на основі принципів незалежності, законності та професійної автономії. Адвокатура, залишаючись невід’ємною складовою системи правосуддя, водночас діє як самостійний інститут, що протистоїть будь-яким спробам втручання в її діяльність, забезпечуючи неупередженість та об’єктивність [178].

Додаткові гарантії захисту адвокатів від неправомірного кримінального переслідування передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що проголошує незалежність адвокатської діяльності та обов’язок держави забезпечувати її захист. Проте аналіз правозастосовної практики свідчить, що наявність нормативних гарантій не завжди супроводжується їх ефективною реалізацією [224, с. 148].

Проаналізувавши думки науковців та правників, можемо узагальнити, що під час судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката виникає необхідність забезпечення балансу між двома конкуруючими інтересами. Перший полягає у необхідності ефективної боротьби зі злочинністю та

забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності, у другий пов'язаний із недопущенням використання кримінального переслідування як інструменту тиску на адвоката через здійснення ним професійної діяльності. Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із професійною діяльністю адвокатів.

Наприклад, за даними Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, у 2023 р. до Комітету надійшло 98 звернень щодо порушення професійних прав адвокатів. Водночас статистика свідчить про тенденцію до збільшення випадків ототожнення адвокатів із клієнтами: якщо у 2022 р. було зафіксовано 13 таких випадків, то у 2023 р. – 21, а у 2024 р. – 28 випадків. Лише за перше півріччя 2025 р. їх кількість сягнула 32. Така динаміка свідчить про збереження ризиків використання механізмів кримінального переслідування як засобу впливу на адвокатів у зв'язку із здійсненням ними професійної діяльності [70].

При опитуванні нами респондентів, було поставлене запитання: «Чи потребує кримінальне провадження щодо адвоката додаткових процесуальних гарантій під час судового розгляду порівняно із загальним порядком кримінального провадження?».

Результати нашого опитування засвідчили відсутність єдиного підходу серед представників юридичної спільноти. Так, необхідність запровадження додаткових гарантій підтримали 87,5 % адвокатів, 62,5 % суддів та лише 37,5 % прокурорів. Водночас 52,5 % прокурорів висловили переконання, що чинний закон уже містить достатній комплекс правових механізмів для забезпечення прав адвоката як підозрюваного чи обвинуваченого. Серед суддів переважала позиція щодо необхідності збереження балансу між принципом рівності всіх перед законом та гарантіями незалежності адвокатської діяльності (Додаток А).

Проаналізувавши думки респондентів, можемо зазначити, що отримані результати свідчать про існування різних професійних підходів до визначення меж спеціального правового статусу адвоката у кримінальному провадженні. Якщо представники адвокатури здебільшого наголошують на необхідності

посилення процесуальних гарантій захисту адвокатської таємниці та запобігання необґрунтованому втручанню у професійну діяльність, то представники органів прокуратури акцентують увагу на необхідності забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Водночас значна частина суддів підтримує підхід, відповідно до якого додаткові гарантії повинні стосуватися виключно захисту професійної діяльності адвоката і не можуть розглядатися як особливий різновид процесуального імунітету від кримінального переслідування.

Таким чином, вбачаємо, що результати проведеного нами дослідження підтверджують необхідність подальшого вдосконалення законодавчого регулювання судового розгляду кримінальних проваджень щодо адвокатів із метою забезпечення належного балансу між публічними інтересами кримінального судочинства та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

Також вважаємо, що важливою є практика ЄСПЛ для формування належних стандартів судового розгляду кримінальних проваджень щодо адвокатів. Так, у своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що адвокати займають особливе місце у системі правосуддя та виконують роль посередника між суспільством і судами. Саме тому втручання держави у професійну діяльність адвоката потребує особливо ретельної перевірки на предмет його законності, необхідності та пропорційності.

Особливу увагу ЄСПЛ приділяє питанням захисту адвокатської таємниці. На переконання Суду, конфіденційність спілкування між адвокатом і клієнтом є одним із фундаментальних елементів права на справедливий суд. Відсутність гарантій захисту такої конфіденційності може поставити під сумнів ефективність права на захист та призвести до порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На думку О. Прокопенка, суб'єктивне право на справедливий суд можна розглядати у вузькому і широкому аспектах. У першому випадку це означає можливість звертатися до суду для захисту порушеного чи оспорюваного права або законного інтересу. У широкому – це комплекс правомочностей, які

включають безперешкодний доступ до суду, участь у розгляді справи, право бути вислуханим законним складом суду, оскарження судового рішення, вимагання його виконання, а також повне та ефективне відновлення у правах [152, с. 15].

О. Ткачук визначає поняття «справедливий судовий розгляд» у контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод можна визначити у трьох різних сенсах:

- як право, що охоплює всі елементи цієї статті;
- як складову цього права, що включає лише процесуальні елементи цієї статті (публічність, дотримання розумних строків, змагальність, рівноправність сторін, обґрунтованість судових рішень тощо);
- як справедливість слухання, що містить лише окремі процесуальні елементи, які не прямо зазначені у тексті статті, але витікають з практики ЄСПЛ (змагальність, рівноправність сторін, обґрунтованість рішень, недопустимість стороннього впливу на правосуддя) [199, с. 15].

Слушною є думка Н. Ортинської, про те, що Конституційний Суд України визначає, що «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, у рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності до вчиненого правопорушення. Окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненого злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин має бути домірним злочину [123, с. 16].

Цікаві висновки робить О. Ткаля, який зазначає, що право на справедливий суд є однією з найважливіших складових правової держави, що забезпечує дотримання прав і свобод людини. Це право виступає основою правосуддя, побудованого на принципах верховенства права, рівності, неупередженості, прозорості та змагальності. Право на справедливий суд характеризується своєю багатовимірністю та складною структурою, що включає інституційні, матеріальні, процесуальні та змістовні аспекти. Разом ці елементи формують

систему гарантій, спрямовану на забезпечення об'єктивного, незалежного та ефективного розгляду справи.

Отже, право на справедливий суд виходить за межі формальних правил і охоплює юридичні, соціальні, етичні та філософські аспекти. Його реалізація потребує постійного вдосконалення судової системи, перегляду законодавства та підвищення професійної компетентності учасників процесу [198, с. 71].

Системний та порівняльний аналіз вказує на те, що це право має комплексний та багатогранний характер.

Таким чином, принцип справедливості виступає універсальним критерієм оцінки як змісту правових норм, так і результатів їх застосування, забезпечуючи довіру суспільства до правосуддя та правової системи загалом.

Справедливе застосування норм права – це передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеня тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із сутності конституційних прав та свобод людини» [12].

Кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10 Загальної декларації прав людини) [65].

Право на справедливий судовий розгляд закріплено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄСПЛ) [85], яка гарантує кожній людині при визначенні її громадянських прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Право на справедливий суд охоплює вимоги до суду та його складу (суд, встановлений законом; вимоги щодо незалежності та

неупередженості), а також процесуальні гарантії під час судового розгляду (право на доступ до суду; рівність сторін; публічний розгляд справи; презумпція невинуватості; розгляд справи у розумний строк; доступ до адвоката або можливість представляти себе самостійно; обґрунтованість рішення) [142].

Отже, право на справедливий суд ґрунтується на дотриманні принципу верховенства права та реалізується через діяльність незалежного, безстороннього й утвореного відповідно до закону суду. Лише за наявності таких гарантій забезпечується належне здійснення правосуддя та ефективний захист прав учасників кримінального провадження.

Вважаємо у цьому контексті, що особливого значення набуває практика ЄСПЛ, яка конкретизує зміст права на справедливий суд у випадках, коли кримінальне провадження стосується адвоката або пов'язане із втручанням у сферу адвокатської таємниці. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що ефективність судового захисту залежить не лише від формального доступу до суду, а й від реального забезпечення процесуальних гарантій, зокрема незалежності адвокатської діяльності, конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом та недопущення свавільного втручання органів державної влади. Саме тому показовою є позиція Суду у справі *André and Another v. France*.

Так, у справі *André and Another v. France* Суд наголосив, що обшуки та вилучення документів у приміщеннях адвокатів неминуче становлять втручання у професійну таємницю, яка лежить в основі довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. ЄСПЛ зазначив, що хоча національне законодавство може передбачати можливість проведення таких слідчих дій, вони повинні супроводжуватися спеціальними процесуальними гарантіями, здатними ефективно захистити конфіденційну інформацію клієнтів. За відсутності належних гарантій втручання визнається непропорційним та таким, що порушує права, гарантовані Конвенцією [158].

Також ми хочемо звернути увагу на питання оцінки допустимості доказів у контексті судового розгляду кримінального провадження щодо адвоката, що набуває особливого значення. Отже, суд повинен перевіряти не лише їх

належність, достовірність та достатність, а й законність способу отримання. Передусім це стосується доказів, отриманих під час проведення обшуків у приміщеннях адвокатів, тимчасового доступу до документів, зняття інформації з електронних комунікаційних систем, а також проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порухення гарантій адвокатської діяльності під час отримання таких доказів може бути підставою для визнання їх недопустимими.

У вітчизняній доктрині дослідження допустимості доказів має тривалу основу як у історичному контексті формування інституту доказів та доказування, так і в аспекті істотного оновлення доказування у зв'язку з набуттям чинності КПК України 2012 р. Важливість тематики підкреслює різноджерельність досліджень, зокрема науково-практичні коментарі та доктринальні розробки питань доказів і доказування, а також дослідження допустимості як самостійної властивості доказу та наслідків порушення процесуальної форми [226; 181; 21].

Гловюк І. та Гринюк В., розглядаючи питання допустимості доказів, зазначали, що це питання неодноразово розглядалися у доктрині та вирішувалися у практиці ВС, втім, не можна сказати, що існує визнана чітка та несуперечлива доктринальна концепція допустимості доказів та підстав визнання їх недопустимими; наявна і неоднокова судова практика, яка демонструє як прояв процесуального формалізму, так і широке тлумачення правових норм інституту допустимості доказів. Дискусії до цих питань додала позиція Постанови Великої Палати Верховного Суду (далі – Постанова ВП ВС), за якою «імперативною законодавчою заборonoю використовувати результати процесуальних дій як докази охоплюються випадки, коли недотримання процедури їх проведення призвело до порушення конвенційних та/або конституційних прав і свобод людини», а отже, суд, вирішуючи питання про вплив порушень порядку проведення процесуальних дій на доказове значення отриманих у їх результаті відомостей, повинен насамперед з'ясувати вплив цих порушень на ті чи інші конвенційні або конституційні права людини, зокрема встановити, наскільки процедурні недоліки «зруйнували» або звузили ці

права або обмежили особу в можливостях їх ефективного використання» [133]. Ця Постанова ВП ВС активно дискутувалася у спільноті, як у аспекті саме змісту постанови, так і у аспекті більш широкої проблематики допустимості доказів у кримінальному провадженні [43, с. 127].

Проведене дослідження наукових підходів до розуміння допустимості доказів, зокрема концепції, запропонованої І. В. Гловюк, а також аналіз актуальної практики Верховного Суду дають підстави стверджувати, що інститут допустимості доказів поступово набуває більш складного та багаторівневого змісту. Якщо раніше оцінка допустимості доказів переважно зводилася до встановлення факту дотримання чи порушення процесуальної форми їх отримання, то сучасна судова практика дедалі частіше орієнтується на визначення реального впливу допущених порушень на забезпечення прав і свобод людини, а також на можливість використання отриманих відомостей для досягнення завдань кримінального провадження.

Специфіка правил регламентації допустимості доказів у кримінальному процесуальному законодавстві України полягає у:

- наявності загальних та спеціальних правил допустимості доказів;
- формальна імперативність загальних правил допустимості доказів у ст. 86 КПК України (недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення) та пов'язаність недопустимості доказів з абсолютною неможливістю їх використання.

Специфіка реального співвідношення регламентації допустимості доказів у кримінальному процесуальному законодавстві України та у судовій практиці полягає у:

- фактичному визнанні у судовій практиці доктринальної концепції диференціації правил впливу процесуальних порушень на оцінку допустимості доказів (елементи нормативізації цієї доктрини її прибічними вбачають у ст. 87 КПК України);

- позиціонуванні у Постанові ВП ВС від 31 серпня 2022 р. додаткових критеріїв допустимості доказів у невіддільному зв'язку з достовірністю доказів;
- урахуванні у судовій практиці формулювань Постанови ВП ВС від 31 серпня 2022 р.;
- малопередбачуваності судової практики щодо оцінки наслідків процесуальних порушень у контексті допустимості доказів [43, с. 136].

На нашу думку, у кримінальному провадженні щодо адвоката питання допустимості доказів має оцінюватися із застосуванням підвищеного стандарту судового контролю. Це зумовлено тим, що наслідки процесуальних порушень у таких провадженнях виходять за межі правового статусу підозрюваного чи обвинуваченого адвоката та можуть безпосередньо впливати на права його клієнтів, зокрема на збереження адвокатської таємниці, конфіденційність професійних відносин і реалізацію права на захист. Саме тому при вирішенні питання про допустимість доказів суд повинен оцінювати не лише формальне дотримання вимог кримінального процесуального закону, а й ступінь втручання у гарантії адвокатської діяльності, відповідність такого втручання принципу пропорційності та його вплив на справедливість судового розгляду загалом.

У зв'язку з цим заслуговує на підтримку підхід, відповідно до якого допустимість доказів має визначатися не ізольовано від інших засад кримінального провадження, а у взаємозв'язку з принципами верховенства права, забезпечення права на захист, змагальності сторін та справедливого судового розгляду. Такий підхід відповідає як практиці ЄСПЛ, так і сучасним тенденціям розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Не менш важливим аспектом є забезпечення принципу рівності сторін під час судового розгляду. Незважаючи на наявність спеціальних гарантій адвокатської діяльності, адвокат не повинен перебувати у привілейованому становищі порівняно з іншими учасниками кримінального провадження. Водночас суд зобов'язаний враховувати особливості професійного статусу адвоката та не допускати ототожнення його процесуальної діяльності із кримінально караною поведінкою. Такий підхід відповідає позиції ЄСПЛ,

відповідно до якої здійснення адвокатом своїх професійних обов'язків само по собі не може розглядатися як підстава для кримінального переслідування.

Отже судовий розгляд кримінального провадження щодо адвоката характеризується поєднанням загальних засад кримінального процесу із додатковими гарантіями, зумовленими особливим статусом адвоката. Основним завданням суду в таких провадженнях є забезпечення справедливого балансу між публічним інтересом у притягненні винної особи до відповідальності та необхідністю збереження незалежності адвокатури як одного з ключових інститутів демократичної правової держави.

3.2. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні щодо адвоката

Засвоєння нової ідеології норм КПК України та їх застосування у контексті практики Європейського суду з прав людини вимагає вивчення змісту положень КПК України на основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її тлумачення ЄСПЛ [39, с. 3].

Обраний Україною курс на побудову правової та демократичної держави свого часу призвів до необхідності переосмислення ролі та місця нашої країни у міжнародному співтоваристві. Прагнення до євроінтеграції та проведення широкого спектру реформ у політичній, соціально-економічній та правовій сферах зумовлюють не тільки удосконалення положень чинних законодавчих актів, а й створення зовсім нових, що відповідають загальновизнаним світовим стандартам та, як правило, ґрунтуються на принципах охорони та захисту прав людини і громадянина.

У цьому контексті нагальною стає потреба у вивченні та аналізі з метою запозичення і впровадження передового досвіду міжнародних організацій (ООН, ЄС) у галузі забезпечення прав людини, наближення національної нормативно-правової бази до стандартів цих міжнародних об'єднань та визначення механізму адаптації таких стандартів до законодавства України [98, с. 9].

У сучасних умовах реформування кримінальної юстиції особливої актуальності набуває дослідження міжнародних стандартів забезпечення незалежності адвокатської діяльності та гарантій здійснення захисту у кримінальному провадженні. Така потреба зумовлена не лише необхідністю виконання міжнародно-правових зобов'язань України, а й потребою вдосконалення національного механізму захисту професійних прав адвокатів відповідно до стандартів, сформованих у практиці ЄСПЛ.

Особливе значення у цьому процесі належить рішенням ЄСПЛ, у яких вироблено правові підходи до забезпечення незалежності адвокатури, захисту адвокатської таємниці, дотримання конфіденційності професійних відносин між адвокатом і клієнтом, а також визначено межі допустимого втручання держави у здійснення адвокатської діяльності. Саме практика ЄСПЛ сьогодні виступає одним із ключових орієнтирів для формування сучасної моделі кримінального провадження щодо адвоката, яка повинна забезпечувати баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями здійснення професійної правничої допомоги.

Водночас аналіз національного законодавства та правозастосовної практики свідчить про наявність окремих прогалин у механізмі реалізації зазначених міжнародних стандартів. Насамперед це стосується питань проведення процесуальних дій щодо адвокатів, захисту адвокатської таємниці, оцінки допустимості доказів, отриманих у результаті втручання у професійну діяльність адвоката, а також забезпечення ефективного судового контролю за дотриманням відповідних гарантій.

У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ з метою їх подальшої імплементації у кримінальне процесуальне законодавство України. Удосконалення правового регулювання у цій сфері сприятиме не лише посиленню гарантій адвокатської діяльності, а й забезпеченню права особи на справедливий суд, ефективний захист та дотримання принципу верховенства права під час здійснення кримінального провадження щодо адвоката.

Доречним буде згадати, що на прийняття КПК України покладалося багато надій і сподівань. Більшість його положень схвально оцінено експертами Ради Європи [30].

Однак КПК України, на думку самих європейських експертів, обізнаних із ситуацією щодо справ проти України, розглянутих ЄСПЛ, «скоріше введе належні правила, аніж створить судову систему, в рамках якої судді зможуть самі вирішувати як їм діяти, з урахуванням здорової дози скептицизму у відношенні до дій слідчих та прокурорів, а також дбати про інтереси осіб, утримуваних під вартою» [139].

На заваді стоїть правова культура, успадкована Україною від Радянського Союзу, яка не передбачає «ідею конституційних положень мірила», на підставі якого можна було б перевіряти окремі правові положення та позбавляти їх юридичної сили у разі їх невідповідності. Більш того, не існувало загального принципу відповідності правових положень до певних мінімальних стандартів, матеріальних та процесуальних, на підставі яких такі правові положення або їх застосування могли б бути визнані неприйнятними, наприклад, через довільність результату або несумірність впливу на свободу. Це створювало різкий контраст вимогливим концепціям верховенства права, що лежить в основі застосування ЄКПЛ [98, с. 48].

У цьому контексті особливої актуальності набуває практика ЄСПЛ, яка розглядає незалежність адвокатури як одну з необхідних передумов ефективного функціонування правосуддя у демократичному суспільстві. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що професійна діяльність адвоката потребує підвищеного рівня правового захисту від необґрунтованого втручання органів державної влади, а будь-які обмеження таких гарантій мають відповідати вимогам законності, легітимної мети та пропорційності.

Історія ратифікації та набрання чинності Конвенцією та протоколами до неї для України також пройшла кілька етапів. Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих

протоколах. У п. 1 ч. 1 Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [210, с. 6].

Законодавче визнання Україною обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ зумовлює необхідність використання сформованих Судом правових позицій під час здійснення кримінального провадження. Особливого значення це набуває у справах щодо адвокатів, оскільки практика ЄСПЛ містить розгорнуті стандарти захисту права на справедливий суд, професійної незалежності адвоката, адвокатської таємниці та інших гарантій, що мають враховуватися органами досудового розслідування, прокуратурою та судами.

Стаття 17 Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а ст. 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. При цьому варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у ст. 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. Важливо пам'ятати, що у Законі України № 3477-IV немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн. Тому використання у цьому посібнику рішень щодо України зумовлене винятково міркуваннями доступності та зручності користування саме такими рішеннями для читачів, які, у разі необхідності звернення до повного тексту (а не лише витягів) цитованих рішень, можуть відчувати певні труднощі, через недостатнє володіння офіційними мовами Ради Європи [210, с. 7].

Тема практики Європейського суду з прав людини у вітчизняному доказовому праві буде завжди актуальною. ЄСПЛ – один з органів у структурі Ради Європи, створений для контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, що зазначені в Європейській конвенції з прав людини. Прецедентна

практика цього органу є важливим інструментом для захисту прав людини [58, с. 103].

Важлива фігура, діяльність якої спрямована на захист прав людини відповідно до норм КПК України, – захисник, на якого покладено обов’язок застосовувати встановлені законом засоби захисту для забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного чи обвинуваченого. Захисник як суб’єкт кримінального процесуального доказування спрямовує свою діяльність на захист прав та законних інтересів осіб та надає їм юридичну допомогу в кримінальному провадженні. Поряд із тим, з огляду на надання захиснику статусу суб’єкта збирання доказів у кримінальному процесі, це питання необхідно ретельно та всебічно дослідити [58, с. 104].

На нашу думку, особливість участі захисника у кримінальному провадженні полягає не лише у виконанні функції захисту, а й у забезпеченні реалізації принципу змагальності сторін шляхом активної участі у процесі доказування. У сучасних умовах ефективність такої діяльності значною мірою залежить від належного врахування правових позицій Європейського суду з прав людини, які визначають стандарти допустимості доказів, рівності процесуальних можливостей сторін та гарантій права на справедливий судовий розгляд. Саме тому дослідження доказування крізь призму практики ЄСПЛ дозволяє більш повно оцінити роль захисника у механізмі забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження.

Доказування вважають основою кримінальної процесуальної діяльності, найбільш складним її видом, і саме тому захисник не має стояти осторонь процесу доказування [116, с. 14].

Окремі аспекти доказової діяльності захисника були предметом наукових досліджень Н.М. Обрізан, І.М. Одинцової, В.О. Попелюшко, О.В. Рибалки, М.І. Сірого, О.С. Старенького, О. Яновської та інших учених. Водночас питання впливу практики ЄСПЛ на реалізацію захисником своїх процесуальних повноважень дістали відображення у працях О. Бартовщук, С.Ю. Бутенка, В. Буткевича, О.І. Головка, Ю.М. Грошевого, Т.І. Дудаша, К.В. Завгородньої, В.А.

Капустинського, В.Г. Лукашевича, В.В. Лутковської, В.Т. Маляренко, Д.В. Сімоновича, С.Я. Фурси, С.В. Шевчука та інші. Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що проблематика використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні саме щодо адвоката, зокрема під час оцінки допустимості доказів, забезпечення адвокатської таємниці та гарантування незалежності адвокатської діяльності, досі не отримала комплексного висвітлення, що зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

На наше переконання, особливе значення для діяльності адвоката у кримінальному провадженні має практика Європейського суду з прав людини, яка сформувала низку стандартів щодо збирання, дослідження та оцінки доказів. На відміну від національного законодавства, яке переважно регламентує процесуальний порядок отримання доказової інформації, практика ЄСПЛ акцентує увагу на справедливості всієї процедури доказування та дотриманні прав людини на кожному її етапі.

У рішеннях Суду неодноразово наголошувалося, що питання допустимості доказів нерозривно пов'язане із забезпеченням права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому Суд виходить із необхідності оцінки не лише окремого доказу, а й справедливості кримінального провадження загалом.

Правильними є висновки Д. О. Дубового та Т. Ю. Страшнюк, які зазначили, що стан дотримання рішень ЄСПЛ в Україні є недостатнім для належного доказування. Для України є нагальним підвищення рівня виконання рішень ЄСПЛ, адже це надважливо як у сфері захисту прав людини, так і для запровадження системи покращення вже діючих механізмів захисту. Наслідком обмеження повноважень захисника в українському кримінальному процесуальному законодавстві є ускладнення процесу реальної змагальності сторін у суді. Тому стає необхідним процес регламентації законом самостійної діяльності захисника з отримання доказової інформації. Враховуючи вітчизняну судову практику, варто наголосити на важливості міжнародних стандартів та

імплементатії їх у національне законодавство. Але водночас варто пам'ятати про низку негативних прикладів, що свідчить про неправильне розуміння змісту прав людини, підходів ЄСПЛ і його правової природи [58, с. 105].

За дослідженням А. В. Панової та Д. Р. Тищенко зростання кількості справ, поданих до ЄСПЛ, свідчить про невирішені проблеми з дотриманням права на справедливий суд у багатьох країнах, включаючи Україну. Питання допустимості доказів є одним із ключових аспектів справедливого судового розгляду, адже саме від нього залежить законність та обґрунтованість судового рішення. Недотримання стандартів допустимості доказів, встановлених ЄСПЛ, може призвести до скасування судових рішень та порушення прав людини [125, с. 476].

Питання місця міжнародних договорів України та їх функціонування у системі національного права вже давно і досконально вивчені, тому зазвичай не викликають серйозних теоретичних чи практичних ускладнень. Однак, важливо пам'ятати, що на основі Конвенції був створений ЄСПЛ, який, формально залишаючись контрольним механізмом дотримання Конвенції, фактично давно вже вийшов за межі цього статусу і перетворився на впливовий чинник загальноєвропейського, а можливо й світового рівня [11].

Європейський суд створив власне прецедентне право, яке має значну вагу, значення і вплив на національні правові системи європейських (і не тільки) держав. Висновок про те, що самого тексту Європейської конвенції недостатньо для розуміння механізму її дії, вже давно став аксіомою. Як зазначає відомий дослідник Джеремі Макбрайд, саме тлумачення положень Конвенції Європейським судом «надає руху цьому механізму». У зв'язку з цим надзвичайно важливо чітко визначити місце практики ЄСПЛ та її юридичне значення для здійснення кримінального судочинства в Україні [11, с. 225].

Особливої актуальності зазначені положення набувають у кримінальних провадженнях щодо адвокатів, оскільки під час проведення слідчих (розшукових) дій можуть бути порушені гарантії адвокатської діяльності, зокрема принцип конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом та режим

адвокатської таємниці. У зв'язку з цим ЄСПЛ виробив спеціальні стандарти оцінки правомірності втручання держави у професійну діяльність адвокатів.

Показовою у цьому аспекті є справа «Niemietz v. Germany», у якій Суд дійшов висновку, що професійна діяльність адвоката охоплюється гарантіями ст. 8 Конвенції, а проведення обшуку в адвокатському офісі становить втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції. Таке рішення фактично заклало підґрунтя для формування європейських стандартів захисту адвокатської таємниці та незалежності адвокатської професії.

Доказування у кримінальному провадженні є не лише засобом встановлення обставин кримінального правопорушення, а й важливою гарантією реалізації права особи на справедливий судовий розгляд. У цьому аспекті діяльність захисника має особливе значення, оскільки саме він забезпечує перевірку законності отримання доказів, їх належності, допустимості та достовірності, а також запобігає використанню стороною обвинувачення доказів, здобутих із порушенням прав людини.

У науковій літературі слушно звертається увага на те, що доказова діяльність захисника не може розглядатися як другорядна або допоміжна до діяльності сторони обвинувачення. Зокрема, О. Яновська [234], В. Попелюшко [132], М. Сірий [182], О. Старенький [187] та інші науковці обґрунтовують, що участь захисника у доказуванні є проявом принципу змагальності та рівності сторін у кримінальному провадженні. Водночас у кримінальних провадженнях щодо адвоката ця проблематика набуває додаткового значення, адже адвокат одночасно може виступати суб'єктом професійної правничої діяльності та особою, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування.

Практика ЄСПЛ свідчить, що допустимість доказів не може оцінюватися виключно з формальної позиції відповідно до національного процесуального закону. Суд послідовно виходить із того, що вирішальним є питання справедливості провадження загалом. Тому навіть доказ, отриманий відповідно до внутрішньої процедури, може поставити під сумнів справедливість судового

розгляду, якщо його здобуття супроводжувалося порушенням конвенційних гарантій.

Особливо показовими у цьому контексті є рішення ЄСПЛ у справах, пов'язаних із втручанням у професійну діяльність адвокатів. У справі «Niemietz v. Germany» [159] Суд визнав, що обшук в офісі адвоката становить втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції. Це рішення має принципове значення, оскільки адвокатський офіс був фактично прирівняний до простору, який охоплюється гарантіями ст. 8 Конвенції.

Сформульовані ЄСПЛ правові позиції дістають своє практичне відображення і в діяльності вітчизняних правозастосовних органів. Водночас результати проведеного нами опитування свідчать про неоднозначність сприйняття окремих стандартів ЄСПЛ учасниками кримінального провадження.

Так, на запитання щодо необхідності врахування практики ЄСПЛ під час вирішення питань про проведення обшуку в адвокатських приміщеннях та вилучення документів, які можуть містити адвокатську таємницю, позитивно відповіли 92 % адвокатів, 81 % суддів та 68 % прокурорів. Водночас 74 % адвокатів та 69 % суддів вказали на недостатній рівень процесуальних гарантій захисту конфіденційної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів.

Отримані результати підтверджують висновки ЄСПЛ про те, що забезпечення адвокатської таємниці є не особистою гарантією адвоката, а необхідною умовою реалізації права особи на захист та справедливий судовий розгляд. Саме тому правові позиції Суду у справах щодо обшуків, вилучення документів та втручання у професійну діяльність адвокатів повинні враховуватися під час формування та реалізації кримінальної процесуальної політики держави.

У справі «André and Another v. France» [158] ЄСПЛ наголосив, що обшук у приміщенні адвоката та вилучення документів можуть порушувати професійну таємницю, яка є основою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Відповідно, такі процесуальні дії мають супроводжуватися посиленими

гарантіями, зокрема чітким судовим контролем, обмеженням обсягу вилучення та запобіганням доступу слідства до матеріалів, що не стосуються предмета провадження.

Подібний підхід простежується й у справі «Petri Sallinen and Others v. Finland» [172], де Суд звернув увагу на необхідність існування достатньо чітких і передбачуваних правил щодо вилучення матеріалів, які можуть містити адвокатську таємницю. Відсутність таких гарантій створює ризик свавільного втручання у професійну діяльність адвоката та може негативно впливати на право клієнта на ефективний захист.

У справі «Robathin v. Austria» [173] ЄСПЛ окремо оцінив проблему вилучення електронних даних з адвокатського офісу. Суд дійшов висновку, що дозвіл на вилучення всіх електронних даних без достатнього обґрунтування є непропорційним втручанням. Це рішення є особливо актуальним для сучасного кримінального провадження, оскільки значна частина адвокатської інформації зберігається в електронній формі.

Важливе значення для України має справа «Golovan v. Ukraine» [175], у якій ЄСПЛ підкреслив, що посягання на професійну таємницю адвоката може мати негативні наслідки не лише для самого адвоката, а й для належного здійснення правосуддя та реалізації прав, гарантованих ст. 6 Конвенції. Таким чином, захист адвокатської таємниці розглядається Судом не як особиста перевага адвоката, а як необхідна умова забезпечення права особи на захист.

Отже, практика ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що участь захисника у доказуванні має розглядатися не лише як процесуальне право сторони захисту, а як важлива гарантія справедливого кримінального провадження.

Ми погоджуємося з думкою авторів О. А. Калганова, Б. П. Черниша, А. А. Пашкової які зазначають, що потрібно нормативно передбачити можливість сторони захисту, повною мірою користуватися наявним механізмом доказування, не обмежуючи її в цьому чи прив'язуючи до сторони обвинувачення, поставивши сторону захисту в залежність від першої. Насамперед це можливість ініціювання СРД, НСРД та інших процесуальних дій через незалежну сторону кримінального

провадження – суд, зокрема через слідчого суддю на стадії досудового розслідування. Це, на думку вказаних авторів, може пришвидшити реагування органів досудового розслідування на обставини, які потребують вивчення і можуть мати значення для кримінального провадження. Крім того, доцільно спростити процедуру отримання допуску захисника до матеріалів, що містять державну таємницю, якщо це необхідно для підготовки до захисту. [73, с. 218].

На думку В. Трофіменка, чинна правова модель здійснення доказування захисником у кримінальному провадженні надає йому нових можливостей для вирішення завдань захисту. Вона, як показує правозастосовна практика, потребує подальшого удосконалення, проте повинна визначатися змагальністю як засадою кримінального процесу, яка в суді першої інстанції за чинним законодавством України набуває системо утворюючого значення. [200, с. 167].

Смирнов Є. зазначає, що залучення до кримінального провадження захисника зобов'язує його здійснювати збирання доказів усіма засобами дозволеними процесуальним законом. Процесуальними гарантіями реалізації захисником своїх прав на збирання доказів відповідно до дії принципу (засади) змагальності сторін є заборона доступу до речей і документів, що мають відношення до листування або інших форм обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги (п. 1 ч. 1 ст. 161 КПК України). Також заборонено доступ до об'єктів, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією (п. 2 ч. 1 ст. 161 КПК України). Крім того, захисник як представник сторони захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, що можуть бути використані стороною обвинувачення для підтвердження винуватості підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 290 КПК України) [185, с. 201].

Отже, у провадженнях щодо адвокатів ця гарантія набуває підвищеного значення, оскільки будь-яке необґрунтоване втручання у професійну діяльність адвоката здатне порушити не лише його індивідуальні права, а й права клієнтів,

інтереси правосуддя та засади функціонування адвокатури як незалежного правозахисного інституту.

У межах даного питання доречним буде звернути увагу на значення практики ЄСПЛ для доказової діяльності адвоката.

Так, на наше переконання, значення практики ЄСПЛ для доказової діяльності адвоката не обмежується використанням окремих судових прецедентів під час обґрунтування процесуальної позиції сторони захисту. Практика ЄСПЛ фактично формує систему міжнародних стандартів оцінки законності отримання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Особливого значення для діяльності адвоката набуває сформований Європейським судом з прав людини підхід до Конвенції як до «живого інструменту» (living instrument), положення якого повинні тлумачитися з урахуванням сучасних суспільних відносин та актуальних викликів у сфері захисту прав людини. Такий підхід дозволяє забезпечити належний рівень захисту прав особи навіть у випадках, коли відповідні процесуальні механізми недостатньо врегульовані національним законодавством або потребують адаптації до нових умов правозастосування [206].

Не менш важливим для доказової діяльності адвоката є принцип автономного тлумачення, відповідно до якого ЄСПЛ самостійно визначає зміст конвенційних понять незалежно від їхнього закріплення у національному законодавстві держав-учасниць. Завдяки цьому забезпечується єдність стандартів захисту прав людини та унеможливорюється довільне звуження змісту процесуальних гарантій на національному рівні. У сфері кримінального судочинства це має особливе значення для розуміння таких категорій як «справедливий суд», «кримінальне обвинувачення», «приватне життя», «кореспонденція», «ефективний засіб юридичного захисту» та інших понять, безпосередньо пов'язаних із процесом доказування.

Саме тому практика ЄСПЛ виступає для адвоката не лише джерелом додаткової аргументації, а й ефективним інструментом перевірки законності дій

органів досудового розслідування, прокурора та суду. Звернення до правових позицій Суду дозволяє стороні захисту виявляти порушення конвенційних гарантій під час проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, негласних слідчих (розшукових) дій, вилучення інформації, що становить адвокатську таємницю, а також під час оцінки допустимості отриманих доказів.

Отже практика ЄСПЛ є одним із ключових елементів забезпечення ефективної доказової діяльності адвоката, оскільки сприяє реалізації принципу верховенства права, забезпеченню рівності сторін у кримінальному провадженні та формуванню додаткових гарантій захисту прав особи від необґрунтованого кримінального переслідування.

Віталій Уркевич у своїй презентації зазначав нормативні підстави застосування Конвенції та практики ЄСПЛ:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколи до неї ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР.

- згідно із ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права.

- застосуванню підлягають як рішення Суду, ухвалені щодо України, так і рішення, ухвалені щодо інших держав.

- застосуванню підлягають як практика Суду, сформована у справах, у яких констатоване порушення Конвенції, так і у справах, за результатами розгляду яких Суд констатував відсутність відповідного порушення [206].

Корисним є визначення автора щодо релевантності практики ЄСПЛ, де він зазначає, що «релевантний», як термін використовується для позначення того, що:

- певна правова позиція ЄСПЛ або конкретне рішення Суду може бути застосованим у справі, яка перебуває на розгляді національного суду;

- застосування практики Суду має здійснюватися на підставі ретельної оцінки обставин справи, за яких це рішення було ухвалене, та з приділенням істотної уваги їх зіставленню з обставинами справи, що розглядається судом;
- неприпустимими є випадки фрагментарного застосування практики Суду, що виявляється у цитуванні та, відповідно, у посиланні на правові позиції Суду, які не є релевантними для конкретної судової справи [206].

Проаналізувавши думки науковців та правників, вважаємо, що ефективне використання практики ЄСПЛ у доказовій діяльності адвоката потребує не механічного посилання на окремі рішення Суду, а комплексного аналізу їх релевантності до конкретних обставин кримінального провадження. При цьому визначальне значення мають схожість фактичних обставин справи, відсутність істотних відмінностей між правовими ситуаціями, а також співставність нормативного регулювання, що стало предметом оцінки ЄСПЛ.

У зв'язку з цим адвокат, формуючи правову позицію щодо допустимості доказів, законності проведення СРД чи дотримання гарантій права на захист, має враховувати не лише зміст правових висновків ЄСПЛ, а й контекст їх формування. Зокрема, важливим є встановлення того, чи стосувалося відповідне рішення аналогічних процесуальних інститутів, чи існували подібні ризики порушення прав людини та чи не відрізняються істотно національні правові механізми, що були предметом дослідження Суду.

Особливої актуальності такий підхід набуває у кримінальних провадженнях щодо адвокатів. Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що під час оцінки правомірності обшуків адвокатських приміщень, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення носіїв інформації, проведення НСРД та інших форм втручання у професійну діяльність адвоката Суд виходить із необхідності забезпечення підвищеного рівня процесуальних гарантій. Саме тому належне застосування релевантної практики ЄСПЛ дозволяє адвокату не лише ефективно відстоювати права клієнта, а й захищати гарантії власної професійної діяльності, що є невід'ємною складовою забезпечення права на справедливий суд.

Проведене нами опитування адвокатів, прокурорів та суддів також підтвердило важливість урахування критеріїв релевантності практики ЄСПЛ. Так, 89 % адвокатів, 76 % суддів та 64 % прокурорів зазначили, що при посилянні на рішення ЄСПЛ вирішальне значення має саме подібність фактичних обставин справи, а не лише наявність формального посилення на певне рішення Суду (Додаток В). Це свідчить про поступове формування у національній правозастосовній практиці підходу, відповідно до якого практика ЄСПЛ розглядається як інструмент змістовного правового аналізу, а не декларативного обґрунтування процесуальної позиції сторін.

Отже аналіз результатів опитування свідчить, що переважна більшість респондентів (78 %) пов'язує можливість застосування практики ЄСПЛ насамперед із наявністю подібних фактичних обставин між справою, що розглядається, та справою, вирішеною Судом. Це підтверджує, що практика ЄСПЛ сприймається професійною спільнотою не як формальне джерело аргументації, а як інструмент змістовного правового аналізу, що потребує встановлення релевантності відповідного прецеденту до конкретної правової ситуації.

Провівши дослідження загального значення практики ЄСПЛ для доказової діяльності адвоката, вважаємо за доречне розглянути декілька напрямів впливу практики ЄСПЛ на кримінальне провадження щодо адвоката.

Проведений аналіз підходів до застосування практики ЄСПЛ у національному кримінальному судочинстві дає підстави стверджувати, що рішення ЄСПЛ сьогодні виконують значно ширшу функцію, ніж звичайне тлумачення положень Конвенції. Фактично практика Суду виступає самостійним орієнтиром для правозастосовної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури та суду, забезпечуючи уніфіковане розуміння змісту конвенційних гарантій.

Важливим є те, що відповідно до положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [149] національні суди зобов'язані враховувати не лише рішення, ухвалені щодо

України, а й практику Суду, сформовану щодо інших держав-учасниць Конвенції. Такий підхід забезпечує інтеграцію європейських стандартів у національну правову систему та сприяє формуванню єдиних підходів до захисту прав людини.

На нашу думку, для кримінального провадження щодо адвоката зазначене положення має особливе значення. Це пояснюється тим, що переважна більшість правових позицій ЄСПЛ щодо гарантій адвокатської діяльності сформована саме у справах проти інших держав. Відповідно, можливість використання таких рішень у національній практиці дозволяє компенсувати відсутність достатньої кількості прецедентів щодо України та забезпечує належний рівень захисту адвокатської таємниці, незалежності адвокатської діяльності та права на ефективний захист.

Отже, практика ЄСПЛ має розглядатися не лише як додатковий аргумент сторони захисту, а як обов'язковий елемент правового обґрунтування процесуальних рішень у кримінальному провадженні щодо адвоката. Саме такий підхід забезпечує реалізацію принципу верховенства права, сприяє однаковому застосуванню кримінального процесуального законодавства та мінімізує ризики порушення конвенційних прав учасників кримінального провадження.

На наше переконання, одним із недоліків чинного кримінального процесуального законодавства України залишається відсутність прямого нормативного обов'язку врахування спеціальних стандартів ЄСПЛ під час проведення процесуальних дій щодо адвокатів. У зв'язку з цим доцільним є подальше вдосконалення КПК України шляхом нормативного закріплення додаткових гарантій захисту адвокатської діяльності, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини.

Одним із найважливих напрямів впливу практики ЄСПЛ на кримінальне провадження щодо адвоката є формування стандартів захисту адвокатської таємниці. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що конфіденційність комунікації між адвокатом та клієнтом становить фундаментальну передумову реалізації права на захист та справедливий судовий розгляд.

У справі «*Niemietz v. Germany*» [159] Суд дійшов висновку, що професійна діяльність адвоката охоплюється сферою захисту ст. 8 Конвенції, а обшук адвокатського офісу є втручанням у право на повагу до приватного життя та кореспонденції. При цьому Суд підкреслив, що діяльність адвоката не може бути штучно відокремлена від його приватної сфери, оскільки саме через професійну діяльність реалізуються гарантії доступу особи до правосуддя.

Розвиваючи зазначений підхід, у справі «*André and Another v. France*» [158] ЄСПЛ наголосив, що проведення обшуку в адвокатському бюро потребує особливо ретельного процесуального контролю, оскільки існує ризик розкриття відомостей, що становлять адвокатську таємницю. На думку Суду, недостатність процесуальних гарантій під час проведення таких слідчих дій може призвести до порушення ст. 8 Конвенції.

На нашу думку, наведені правові позиції ЄСПЛ свідчать про необхідність удосконалення процесуального механізму проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів шляхом посилення судового контролю та обов'язкового залучення представника органів адвокатського самоврядування.

Вважаємо, що однією з найбільш проблемних сфер застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні щодо адвоката є проведення обшуків, оглядів та вилучення документів, які можуть містити відомості, що становлять адвокатську таємницю. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував, що втручання держави у професійну діяльність адвоката потребує підвищеного рівня процесуальних гарантій, оскільки такі дії можуть впливати не лише на права самого адвоката, а й на права його клієнтів.

Так, у справі «*Niemietz v. Germany*» [159] Суд дійшов висновку, що обшук адвокатського офісу становить втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції, гарантоване статтею 8 Конвенції. При цьому ЄСПЛ фактично визнав, що професійна діяльність адвоката не може бути повністю відокремлена від сфери приватного життя, оскільки саме через неї реалізуються конвенційні гарантії права на захист.

Подальший розвиток зазначений підхід отримав у справі «André and Another v. France» [158], де Суд звернув увагу на особливий статус адвокатської таємниці. ЄСПЛ наголосив, що проведення обшуків у приміщеннях адвокатів має супроводжуватися ефективними гарантіями від свавільного втручання держави, а вилучення документів має бути чітко обмеженим метою кримінального провадження.

На наше переконання, важливе значення для сучасної практики має рішення у справі «Robathin v. Austria» [164], у якій Суд визнав непропорційним вилучення всієї електронної інформації з адвокатського офісу без належного обґрунтування необхідності такого втручання. Таке рішення демонструє, що гарантії адвокатської діяльності поширюються не лише на паперові документи, а й на електронні носії інформації, які дедалі частіше використовуються у професійній діяльності адвокатів.

Провівши дослідження практики ЄСПЛ, особливий інтерес для нас та української правозастосовної практики, на нашу думку, становить справа «Golovan v. Ukraine» [165]. У цьому рішенні ЄСПЛ констатував, що відсутність належних процесуальних гарантій під час проведення слідчих дій щодо адвоката може призвести до порушення ст. 8 Конвенції. Суд підкреслив, що захист адвокатської таємниці є необхідною умовою забезпечення довіри між адвокатом та клієнтом, без якої неможлива ефективна реалізація права на захист.

Зазначені справи, підсумували у додатку нашого дослідження (Додаток Г).

Для перевірки практичного сприйняття цих стандартів провели опитування адвокатів, прокурорів та суддів, результати якого викладені у Додатку Г.

Отже, аналіз наведених рішень дозволяє стверджувати, що практика ЄСПЛ сформувала три ключові стандарти проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів:

- по-перше, будь-яке втручання має бути необхідним і пропорційним до поставленої мети;
- по-друге, має забезпечуватися реальний захист адвокатської таємниці;

– по-третє, процесуальна процедура повинна містити додаткові гарантії від свавільного втручання органів державної влади.

Саме ці стандарти мають враховуватися під час подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування щодо адвокатів.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне зазначити, що проведений аналіз практики Європейського суду з прав людини дає підстави стверджувати, що вона справила суттєвий вплив на формування сучасної моделі кримінального провадження в Україні та розвиток процесуальних гарантій адвокатської діяльності. Насамперед це проявилось у поступовому впровадженні у національне законодавство стандартів справедливого судового розгляду, посиленні вимог до допустимості доказів, розширенні гарантій права на захист та удосконаленні механізмів судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування.

Отже, під впливом правових позицій ЄСПЛ український законодавець закріпив у КПК України положення щодо недопустимості використання доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, розширив можливості сторони захисту щодо збирання та подання доказів, а також посилив процесуальні гарантії під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Водночас аналіз чинного законодавства свідчить, що рівень правового захисту адвокатів під час здійснення щодо них кримінального провадження все ще не повною мірою відповідає стандартам, сформованим ЄСПЛ.

Особливу увагу, на нашу думку, Суд приділяє необхідності забезпечення конфіденційності відносин між адвокатом та клієнтом, захисту адвокатської таємниці, а також існуванню ефективних процесуальних запобіжників під час проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів та інших форм втручання у професійну діяльність адвоката. Проте чинні положення КПК України не містять комплексного механізму реалізації таких гарантій, що нерідко призводить до виникнення конфлікту між інтересами кримінального

переслідування та необхідністю забезпечення незалежності адвокатської діяльності.

Отже, подальша імплементація практики ЄСПЛ у національне законодавство має здійснюватися шляхом удосконалення спеціального процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів, запровадження додаткових гарантій збереження адвокатської таємниці, а також нормативного закріплення обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій, які можуть обмежувати професійні права адвоката.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють зробити висновок, що практика ЄСПЛ сьогодні виступає не лише джерелом тлумачення положень Конвенції, а й важливим інструментом удосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Саме через механізм імплементації правових позицій Суду забезпечується досягнення належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та необхідністю збереження незалежності адвокатури як одного з ключових інститутів захисту прав і свобод людини.

3.3. Напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства України до кримінального провадження щодо адвокатів

Сучасний стан кримінального процесуального законодавства України свідчить про наявність певних прогалин у регулюванні кримінального провадження щодо адвокатів як спеціального суб'єкта кримінального процесу. Незважаючи на існування окремих гарантій професійної діяльності адвоката, їх ефективність у практичній площині залишається недостатньою.

Дослідженню гарантій адвокатської діяльності в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, звернули увагу такі науковці як Ю. Басюк, Т. Вільчик, В. Заборовський, М. Коломойцев, О. Литвин, В. Манзюк, Ю. Оніщик, О. Орлова, Л. Остафійчук, С. Охріменко та інші.

Так, М. Коломойцев та С. Охріменко обґрунтовано наголошують, що кримінальне переслідування адвокатів має здійснюватися із дотриманням підвищених стандартів гарантій, оскільки такі особи виконують функцію забезпечення права на захист, що є фундаментальним елементом справедливого судочинства [83, с. 118].

Практика ЄСПЛ підтверджує, що будь-яке втручання у діяльність адвоката має бути пропорційним, обґрунтованим та не підривати довіру до інституту адвокатури.

Так, практика ЄСПЛ конкретизує зміст і межі допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката. Саме у рішеннях цього Суду сформовано ключові стандарти забезпечення незалежності адвокатури, захисту адвокатської таємниці та дотримання принципу пропорційності під час здійснення процесуальних дій.

У цьому контексті доцільним є звернення до релевантних рішень ЄСПЛ, які дозволяють не лише розкрити зміст відповідних гарантій, а й визначити напрями вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства України.

У рішенні по справі *Michaud v. France* (2012) [161] Суд досліджував питання обов'язку адвокатів повідомляти про підозрілі фінансові операції клієнтів. ЄСПЛ визнав, що таке втручання у діяльність адвоката може бути допустимим, однак лише за умови:

- наявності чіткої законної підстави;
- обмеження втручання виключно необхідними межами;
- забезпечення гарантій захисту адвокатської таємниці.

Суд наголосив, що адвокатська таємниця є основою довіри між адвокатом і клієнтом, а її обмеження можливе лише у виключних випадках.

У справі *André and Another v. France* (2008) [158] ЄСПЛ розглядав законність обшуку в офісі адвоката. Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції, зазначивши, що:

- обшук у адвоката становить серйозне втручання у професійну діяльність;

- держава зобов’язана забезпечити спеціальні процесуальні гарантії;
- відсутність належного контролю призводить до порушення прав як адвоката, так і його клієнтів.

У цілому ЄСПЛ підкреслив, що навіть формально законні дії можуть бути непропорційними, якщо не враховано специфіку адвокатської діяльності.

Проаналізувавши рішення *Niemietz v. Germany* (1992) [159], Суд розширив поняття «приватного життя», включивши до нього професійну діяльність адвоката, де зазначив, що:

- обшук адвокатського офісу є втручанням у приватне життя;
- таке втручання має бути «необхідним у демократичному суспільстві»;
- необхідно забезпечити баланс між інтересами слідства та правами захисту.

У результаті це рішення стало фундаментальним для формування стандартів захисту адвокатської діяльності.

Доречним, на нашу думку, є справа *Morice v. France* (2015) [174], де Суд розглядав питання свободи вираження адвоката. У цьому рішенні Суд встановив:

- адвокат має право на критичні висловлювання щодо судової системи;
- обмеження такої свободи можливе лише за наявності переконливих підстав;
- покарання адвоката за професійну позицію може мати «охолоджувальний ефект» для всієї адвокатури.

Ще одне цікаве рішення, на нашу думку, викладено у рішенні *Sallinen and Others v. Finland* (2005) [176], де Суд досліджував вилучення документів адвоката і визнав, що:

- втручання в адвокатську таємницю має супроводжуватися суворими гарантіями;
- органи влади не можуть отримувати доступ до матеріалів без належної процедури фільтрації;
- відсутність таких гарантій порушує ст. 8 Конвенції.

Узагальнюючи вищезазначене: аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що будь-яке втручання у діяльність адвоката допускається лише за умови одночасного дотримання трьох ключових критеріїв:

- **законність** – чітка нормативна підстава;
- **необхідність** – наявність суспільної потреби;
- **пропорційність** – мінімізація втручання з урахуванням ролі адвоката.

При цьому Суд послідовно наголошує, що порушення цих стандартів підриває довіру до адвокатури як інституту та негативно впливає на реалізацію права на справедливий суд.

У межах нашого дослідження вагомим, на нашу думку, є удосконалення гарантій незалежності адвоката. Так, проблематикою цього питання можна визнати необґрунтоване кримінальне переслідування адвокатів.

Отже, наявна практика свідчить про випадки необґрунтованого кримінального переслідування адвокатів, зокрема через їхню професійну діяльність, що створює ризики тиску на захист.

Зокрема, у наукових дослідженнях О. Євтушенко, Ю. Чорноус, В. Гвоздюк відзначається тенденція до системного порушення гарантій адвокатської діяльності під час обшуків, допитів та інших процесуальних дій [61, с. 25; 215].

У підрозділі 1.1. нашого дослідження ми визначали загальні положення гарантій адвокатської діяльності у межах цього питання ми хочемо зосередити увагу на вдосконалення окремих питань, наприклад: закріплення у КПК України принципу спеціального процесуального імунітету адвоката; встановлення обов’язкової участі представника ради адвокатів під час проведення слідчих дій щодо адвоката; введення процесуального механізму, що забезпечує комплексну реалізацію гарантії участі представника органів адвокатського самоврядування.

Переходячи до сутності аналізу наших пропозицій, доцільним буде згадати, що у 2025 р. Верховна Рада прийняла у цілому як закон – законопроект № 12320 про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КупАП) та Кримінального кодексу щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності.

КУПАП доповнять ст. 185-16 «Порушення заборони ототожнення адвоката з клієнтом», якою передбачають відповідальність за публічне, зокрема через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, цифрові платформи, соціальні мережі, інтернет-ресурси ототожнення особою адвоката з клієнтом, якому таким адвокатом надається професійна правнича допомога, вчинене без мети перешкодити виконанню адвокатом передбачених законом повноважень зі здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

Також, погоджуючись з думкою М. Коломойцева, який підкреслює, що адвокат не може ототожнюватися з клієнтом, а притягнення його до відповідальності повинно мати виключний характер [83, с. 124], слід наголосити, що публічне ототожнення адвоката з клієнтом створює передумови для дискредитації інституту адвокатури, підриває принцип незалежності адвокатської діяльності та негативно впливає на реалізацію права особи на професійну правничу допомогу. У цьому контексті запровадження адміністративної відповідальності за такі дії є обґрунтованим та відповідає потребі забезпечення належного балансу між свободою вираження поглядів та необхідністю захисту авторитету правничої професії.

Узагальнюючи наукову та юридичні думки, з метою посилення гарантій професійної діяльності адвоката хочемо запропонувати закріпити у КПК України принцип спеціального процесуального імунітету адвоката.

Так, вважаємо за доцільне підсилити ст. 23 КПК України «Безпосередність дослідження показань, речей і документів» включенням нової ст. 23-1 КПК України «Спеціальний процесуальний імунітет адвоката», яку викласти у такій редакції:

1. Адвокат не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, підданий процесуальному примусу або обмежений у правах у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності з надання правничої допомоги.

2. Забороняється втручання у професійну діяльність адвоката, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових)

дій, якщо такі дії пов'язані з виконанням ним функції захисту, крім випадків, коли існують обґрунтовані підозри у вчиненні адвокатом кримінального правопорушення, не пов'язаного із здійсненням захисту.

3. Проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів або негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді та за обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування.

4. Матеріали, що містять адвокатську таємницю, не підлягають вилученню та використанню як докази, крім випадків, прямо передбачених законом та підтверджених судом.

5. Докази, отримані з порушенням гарантій, передбачених цією статтею, є недопустимими.

Надані пропозиції до чинного КПК України зумовлені необхідністю закріплення спеціального процесуального імунітету адвоката такими факторами:

1. Відсутність системного регулювання у КПК України. Незважаючи на наявність окремих гарантій у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», КПК України не містить комплексної процесуальної моделі їх реалізації.

2. Практика ЄСПЛ послідовно наголошує, що втручання у діяльність адвоката має бути:

- законним;
- необхідним у демократичному суспільстві;
- пропорційним.

Відсутність спеціального регулювання у КПК України призводить до порушення цих стандартів.

3. Національна правозастосовна практика, яка в Україні фіксує випадки:

- обшуків у адвокатів без належних гарантій;
- вилучення матеріалів, що містять адвокатську таємницю;
- використання кримінального провадження як інструменту тиску.

4. Доктринальні підходи. Сучасні наукові дослідження у сфері кримінального процесу підкреслюють, що адвокат має особливий процесуальний статус, який вимагає підвищених гарантій, оскільки він є ключовим елементом реалізації права на захист.

5. Забезпечення балансу інтересів, що не встановлює абсолютного імунітету, а допускає кримінальне переслідування адвоката, може діяти виключно за умов дотримання підвищених процесуальних гарантій.

У запропонованій ст. 23-1 КПК України нами визначено один із пунктів викладений із обов'язковим підсиленням гарантій:

«...3. Проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів або негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді та *за обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування*».

Якщо окремо розглянути цю пропозицію, то можна зробити такі висновки.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, оглядів та інших процесуальних дій щодо адвокатів часто здійснюється без належного забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Зазначене може призводити до порушення адвокатської таємниці; вилучення документів, пов'язаних із захистом клієнтів; використання процесуальних інструментів як засобу тиску на адвоката [218].

На підсилення сказаного, доречно привести такі приклади судової практики. Так, у рішенні *Niemietz v. Germany* [159] Суд наголосив, що проведення обшуку в офісі адвоката становить втручання у його приватне життя та професійну діяльність, а отже, потребує особливо ретельного обґрунтування та дотримання принципу пропорційності. Відсутність належних процесуальних гарантій у таких випадках призводить до порушення ст. 8 Конвенції.

У справі *André and Another v. France* [158] ЄСПЛ дійшов висновку, що проведення обшуку без належного контролю та без забезпечення спеціальних гарантій захисту адвокатської таємниці є непропорційним втручанням у

діяльність адвоката. Суд підкреслив, що такі дії можуть негативно впливати не лише на самого адвоката, а й на права його клієнтів.

Крім того, у рішенні *Sallinen and Others v. Finland* [176] зазначено, що вилучення документів адвоката без належної процедури відбору (фільтрації) інформації порушує гарантії конфіденційності та не відповідає стандартам справедливого судочинства.

У національній практиці Верховного Суду також простежується підхід до посилення захисту адвокатської діяльності. Зокрема, у рішеннях Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду звертається увага на те, що під час проведення обшуків у приміщеннях адвокатів органи досудового розслідування зобов'язані забезпечити дотримання гарантій адвокатської таємниці та не допускати вилучення матеріалів, пов'язаних із наданням правничої допомоги, без належного процесуального обґрунтування (справи № 243/6674/16-к від 16 січня 2019 р.; № 761/26694/16-к від 13 лютого 2020 р.; 522/1915/17 від 03 березня 2020 р.). У зазначених постановках підкреслюється необхідність суворого дотримання процесуальних гарантій під час проведення СРД.

Аналіз такої судової практики дає підстави для висновку, що відсутність чітко визначених процедурних гарантій під час проведення процесуальних дій щодо адвокатів створює ризики порушення їх професійних прав та стандартів справедливого судочинства. Саме тому запровадження обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування є необхідним елементом удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Асоціація правників України у червні 2025 р. оприлюднила публічну заяву у зв'язку зі зростанням кількості випадків втручання правоохоронних органів у професійну діяльність адвокатів. У документі йдеться про численні порушення, які ставлять під загрозу реалізацію права на захист, принципи змагальності та справедливого суду. Зокрема, зафіксовані такі факти:

- повідомлення про підозру адвокатам у зв'язку з наданням правової допомоги;

- проведення прослуховування в офісі адвокатського об'єднання із втручанням у адвокатську таємницю;

- затримання адвоката у справі, де він був захисником;

- обшуки без ухвали слідчого судді та без участі представника Ради адвокатів;

- вилучення носіїв інформації, що містять адвокатську таємницю.

Крім того, дедалі частіше фіксуються випадки інформаційного тиску на адвокатів через медіа та соцмережі, що дискредитує сторону захисту та підриває презумпцію невинуватості [67].

При цьому чинний КПК України не містить прямої вимоги щодо участі представника ради адвокатів, що створює нормативну прогалину [220].

Якщо звернутися до міжнародних стандартів у розрізі нашого питання, тоді доречним є зазначити, що практика ЄСПЛ виходить із того, що втручання у діяльність адвоката потребує підвищених процесуальних гарантій; держава зобов'язана забезпечити ефективні механізми захисту адвокатської таємниці; відсутність незалежного контролю під час обшуків визнається порушенням ст. 8 Конвенції [219].

Зазначене вище свідчить про те, що одним із ключових напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України є запровадження обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування (ради адвокатів) під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій щодо адвоката.

Так, у рішеннях ЄСПЛ (зокрема *André v. France*, *Niemietz v. Germany*) наголошується, що саме наявність додаткових гарантій (зокрема незалежного контролю) є критерієм допустимості втручання.

На підтримання сутності викладеного пропонуємо закріпити у КПК України обов'язкову участь представника ради адвокатів як процесуальну гарантію, спрямовану на:

- недопущення порушення адвокатської таємниці;

- забезпечення фіксації порушень під час слідчих (розшукових) дій;

– захист професійних прав адвоката.

Підсумовуючи дану пропозицію, пропонуємо доповнити КПК України новою ст. 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката», яку викласти у такій редакції:

1. «Під час проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів, а також інших слідчих (розшукових) дій, що пов'язані з доступом до речей, документів або інформації адвоката, обов'язковою є участь представника ради адвокатів регіону.

2. У разі відсутності такого представника проведення відповідної процесуальної дії забороняється, крім невідкладних випадків, пов'язаних із необхідністю врятування життя людей або запобігання вчиненню тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.

У такому випадку слідчий, прокурор зобов'язані невідкладно повідомити раду адвокатів та забезпечити участь її представника у подальшому проведенні такої процесуальної дії.

3. Недотримання вимог цієї статті є підставою для визнання отриманих доказів недопустимими».

Отже, на нашу думку, одним із ключових напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України є запровадження обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування (ради адвокатів) під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій щодо адвоката.

Доречним є зазначити, що ефективність запропонованої процесуальної гарантії у вигляді обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування безпосередньо залежить від належного нормативного закріплення механізму її реалізації. Відсутність чіткої процедури може призвести до формального характеру такої гарантії або пошуку шляхів її формального невиконання у практичній діяльності [221].

У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно *передбачити комплексний механізм реалізації відповідної норми, що включає такі елементи, як:*

1. Обов'язок завчасного повідомлення ради адвокатів.

Досліджуючи це питання, ми пропонуємо такі дії: слідчий або прокурор зобов'язані завчасно повідомити раду адвокатів регіону про намір проведення процесуальної дії щодо адвоката.

Таке повідомлення має:

- 1) здійснюватися у визначеній процесуальній формі (письмово або через електронні засоби зв'язку);
- 2) містити інформацію про вид процесуальної дії, час і місце її проведення;
- 3) забезпечувати реальну можливість прибуття представника.

У науковій літературі підкреслюється, що гарантії адвокатської діяльності повинні мати не декларативний, а процедурно забезпечений характер. Зокрема, дослідники О. Капліна та М. Моторигіна [189] та О. Балацька наголошують на необхідності створення механізмів попереднього контролю за втручанням у діяльність адвоката як елементу забезпечення права на захист [9].

2. Встановлення чіткого строку прибуття представника.

З метою уникнення зловживань та штучного затягування процесу пропонується встановити граничний строк прибуття представника ради адвокатів (наприклад, до 1 години з моменту повідомлення). У разі неприбуття без поважних причин та відмови від участі, процесуальна дія може бути проведена за умови належної фіксації таких обставин.

Ми погоджуємося з думкою Н. Глинської та Д. Клепки, які зазначають, що процесуальні гарантії мають поєднувати ефективність із розумними строками, щоб не створювати перешкод для кримінального провадження [37].

3. Альтернативні форми участі (відеоконференція).

Так, з урахуванням цифровізації кримінального процесу доцільно передбачити можливість участі представника ради адвокатів у режимі відеоконференції. Це дозволить забезпечити оперативність проведення слідчих

(розшукових) дій; мінімізувати ризики порушення гарантій; адаптувати механізм до умов воєнного стану або територіальної віддаленості.

Сучасні дослідження у сфері цифровізації кримінального процесу були проведені А. Барабаш та Н. Глинською [214], С. Касапоглу [77], які підтверджують доцільність використання дистанційних форм участі як ефективного інструменту забезпечення процесуальних прав.

4. Процесуальні права представника ради адвокатів.

З метою реального, а не формального характеру участі представника доцільно законодавчо закріпити його процесуальні права, зокрема:

- бути присутнім під час усіх процесуальних дій щодо адвоката;
- робити зауваження щодо порядку проведення дії;
- вимагати дотримання гарантій адвокатської таємниці;
- фіксувати порушення (зокрема технічними засобами);
- подавати скарги слідчому судді;
- ініціювати питання про визнання доказів недопустимими.

Як підкреслює В. Тертишник, будь-яка процесуальна гарантія має бути забезпечена відповідними процесуальними правами суб'єкта, інакше вона не має практичного значення [196].

5. Процесуальні наслідки недотримання гарантії.

Ключовим елементом механізму є встановлення чітких правових наслідків порушення цієї гарантії. У зв'язку з цим пропонуємо передбачити:

- автоматичну недопустимість доказів, отриманих без участі представника;
- можливість визнання процесуальної дії незаконною;
- дисциплінарну відповідальність посадових осіб.

Такі процесуальні наслідки мають принципове значення для забезпечення реальності, а не декларативності відповідної гарантії. Зокрема, встановлення автоматичної недопустимості доказів узгоджується із загальними засадами кримінального провадження щодо допустимості доказів та спрямоване на недопущення використання результатів процесуальних дій, проведених із порушенням прав сторони захисту. Визнання процесуальної дії незаконною

забезпечує відновлення порушених прав адвоката та створює передумови для судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування. Водночас можливість притягнення посадових осіб до дисциплінарної відповідальності виконує превентивну функцію та сприяє належному дотриманню процесуальної форми.

Розглянута нами позиція у науковій доктрині, сформована з врахуванням думок учених-процесуалістів М. Михеєнко [109] та Ю. Грошевого [49], які зазначали, що відсутність санкцій за порушення процесуальних гарантій нівелює їх значення та сприяє формалізації кримінального процесу.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо сказати, що запропонований механізм забезпечить комплексну реалізацію гарантії участі представника органів адвокатського самоврядування та буде відповідати сучасним підходам до побудови кримінального процесу, орієнтованого на баланс між ефективністю розслідування та захистом прав людини. Його запровадження дозволить: підвищити рівень захисту адвокатської діяльності; мінімізувати випадки порушення адвокатської таємниці; забезпечити відповідність кримінального процесуального законодавства України до стандартів ЄСПЛ.

Отже на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України питання залучення представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвоката набуває особливої актуальності. Це зумовлено необхідністю забезпечення належного рівня гарантій адвокатської діяльності як складової права на захист.

Водночас слід зазначити, що участь представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвоката наразі не врегульована безпосередньо нормами КПК України. Відповідні положення закріплені переважно на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [146].

Так, відповідно до ст. 23 цього Закону [146] визначено систему гарантій адвокатської діяльності, серед яких особливе місце займає заборона втручання у діяльність адвоката, забезпечення збереження адвокатської таємниці, а також

встановлення спеціального порядку проведення обшуку, огляду чи інших процесуальних дій щодо адвоката. Зокрема, законодавець передбачає, що під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката або приміщення, в якому він здійснює професійну діяльність, має бути забезпечена участь представника ради адвокатів регіону.

Водночас практична реалізація зазначених гарантій здійснюється через акти органів адвокатського самоврядування, зокрема рішення Ради адвокатів України, якими визначається порядок участі представників ради адвокатів у відповідних процесуальних діях. Такі акти регламентують процедуру визначення уповноваженого представника, порядок його виклику, участі у процесуальних діях, а також фіксацію можливих порушень прав адвоката.

У правозастосовній практиці механізм залучення представника органів адвокатського самоврядування, як правило, реалізується шляхом повідомлення слідчим або прокурором відповідної Ради адвокатів регіону про проведення процесуальної дії. Після цього Рада адвокатів визначає уповноважену особу, яка має прибути для участі у відповідній дії. Однак у випадках, коли представник не прибуває, на практиці нерідко має місце проведення процесуальної дії без його участі або формальне документування неможливості його залучення.

Так, у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду неодноразово зверталася увага на необхідність суворого дотримання процесуальної форми під час проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, у постанові від 16 січня 2019 р. у справі № 243/6674/16-к [135] суд підкреслив, що недотримання встановленого порядку проведення процесуальних дій може бути підставою для визнання отриманих доказів недопустимими.

Зазначене свідчить про наявність суттєвих проблем у чинному правовому регулюванні. Зокрема, відсутність відповідних норм у КПК України призводить до фрагментарності правового регулювання, нечіткості процедури виклику представника ради адвокатів та строків його прибуття, а також відсутності чітко визначених правових наслідків у разі недотримання цієї гарантії. Крім того, у

практичній діяльності нерідко спостерігається формальний характер участі представника, що знижує ефективність відповідного механізму захисту.

Отже важливо є зазначити, що ефективність гарантій адвокатської діяльності безпосередньо залежить від їх належного процесуального закріплення. Зокрема, відсутність чітко визначеної процедури реалізації таких гарантій призводить до їх формалізації та ускладнює забезпечення права на захист.

Висновки до розділу 3

У результаті проведеного дослідження встановлено, що судовий розгляд кримінального провадження щодо адвоката має здійснюватися з урахуванням особливостей його професійного статусу та необхідності забезпечення ефективного балансу між інтересами кримінального правосуддя і гарантіями незалежності адвокатської діяльності. Суд у таких провадженнях має перевіряти не лише формальне дотримання вимог кримінального процесуального закону, а й відповідність втручання до критеріїв законності, необхідності та пропорційності, вироблених практикою ЄСПЛ.

Доведено, що практика ЄСПЛ має визначальне значення для формування сучасних стандартів оцінки допустимості доказів, отриманих під час проведення процесуальних дій щодо адвоката. Встановлено, що суд повинен оцінювати не лише процесуальну форму отримання доказів, а й вплив допущених порушень на забезпечення права на захист, збереження адвокатської таємниці та справедливості кримінального провадження у цілому. Обґрунтовано доцільність застосування підвищеного стандарту судового контролю при перевірці допустимості таких доказів.

На підставі аналізу національного законодавства, практики ЄСПЛ, правозастосовної діяльності та результатів проведеного опитування встановлено, що чинний механізм процесуальних гарантій не забезпечує належного рівня захисту професійної діяльності адвоката. Найбільш проблемними залишаються питання проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів,

вилучення електронних носіїв інформації, проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання отриманих матеріалів як доказів.

З метою усунення виявлених недоліків запропоновано комплексний механізм удосконалення кримінального процесуального законодавства, який передбачає нормативне закріплення обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування під час проведення процесуальних дій щодо адвоката, визначення порядку його повідомлення, процесуальних прав та обов'язків, можливості дистанційної участі, встановлення чітких правових наслідків недотримання відповідних гарантій, а також поширення таких гарантій на всі процесуальні дії, пов'язані з можливістю отримання інформації, що становить адвокатську таємницю.

Обґрунтовано необхідність доповнення КПК України ст. **23-1 «Спеціальний процесуальний імунітет адвоката»** та ст. **52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката»**, що сприятиме нормативному закріпленню додаткових процесуальних гарантій, забезпеченню належного судового контролю за втручанням у професійну діяльність адвоката, уніфікації судової практики та приведенню кримінального процесуального законодавства України у відповідність до стандартів Європейського суду з прав людини.

Отже результати дослідження підтверджують, що подальше вдосконалення судового розгляду кримінальних проваджень щодо адвокатів має здійснюватися шляхом посилення процесуальних гарантій адвокатської діяльності, забезпечення ефективного судового контролю за допустимістю доказів та імплементації стандартів ЄСПЛ у національне кримінальне процесуальне законодавство, що сприятиме підвищенню рівня захисту права на справедливий суд і зміцненню гарантій незалежності адвокатури в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз теоретичних, нормативно-правових і практичних засад кримінального провадження щодо адвоката з урахуванням практики ЄСПЛ, що дозволило сформулювати науково обґрунтовані висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження отримано такі результати.

1. Встановлено, що процесуальний статус адвоката у кримінальному провадженні має комплексний правовий характер, оскільки поєднує загальний процесуальний статус учасника кримінального провадження зі спеціальними професійними гарантіями, обумовленими конституційною функцією забезпечення права особи на професійну правничу допомогу та справедливий суд. Обґрунтовано, що такі гарантії мають функціональне призначення й не створюють процесуальних привілеїв адвоката, а забезпечують незалежність здійснення адвокатської діяльності, конфіденційність професійного спілкування з клієнтом та ефективну реалізацію права на захист. Доведено, що процесуальний статус адвоката у кримінальному провадженні характеризується наявністю спеціального порядку застосування окремих процесуальних заходів, який має тлумачитися та застосовуватися з урахуванням міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ як невід'ємної складової гарантій справедливого кримінального провадження. Встановлено, що особливий процесуальний статус адвоката визначається не його професією як такою, а суспільною значущістю виконуваної ним функції забезпечення права особи на професійну правничу допомогу, що обумовлює необхідність існування спеціальних процесуальних гарантій під час здійснення кримінального провадження щодо адвоката.

2. Встановлено, що міжнародні стандарти незалежності адвокатської діяльності становлять цілісну систему правових принципів і гарантій, спрямованих на забезпечення ефективного здійснення адвокатом професійної діяльності та реалізації права особи на професійну правничу допомогу.

Обґрунтовано, що міжнародні акти (Основні принципи щодо ролі адвокатів, прийняті ООН, Рекомендація № Rec (2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи, Хартія основоположних принципів європейської адвокатської професії та інші міжнародні документи) у взаємозв'язку з практикою ЄСПЛ формують єдині стандарти допустимого втручання держави у професійну діяльність адвоката. Доведено, що таке втручання є правомірним виключно за умови його законності, об'єктивної необхідності, пропорційності поставленій меті, забезпечення ефективного судового контролю та неухильного дотримання гарантій адвокатської таємниці. Встановлено, що імплементація зазначених міжнародних стандартів у кримінальне процесуальне законодавство України є необхідною передумовою забезпечення незалежності адвокатської діяльності, справедливості кримінального провадження та виконання державою міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини.

3. Встановлено, що практика ЄСПЛ є визначальним джерелом формування сучасних стандартів здійснення кримінального провадження щодо адвоката, конкретизуючи зміст міжнародних гарантій незалежності адвокатської діяльності та критерії їх практичного застосування. Доведено, що правові позиції ЄСПЛ сформували обов'язкові критерії оцінки законності втручання у професійну діяльність адвоката, які охоплюють перевірку законності, легітимної мети, необхідності та пропорційності такого втручання, а також забезпечення ефективного судового контролю й належного захисту адвокатської таємниці. Обґрунтовано, що під час вирішення питання про допустимість доказів, отриманих у результаті процесуальних дій щодо адвоката, національні суди повинні оцінювати не лише формальне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, а й відповідність таких процесуальних дій стандартам справедливого судового розгляду, з урахуванням практики ЄСПЛ та їх впливу на реалізацію права особи на захист. Це забезпечує однакове застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у національному кримінальному провадженні та підвищує ефективність судового захисту професійних гарантій адвокатської діяльності.

4. Встановлено, що початковий етап кримінального провадження щодо адвоката характеризується спеціальним процесуальним режимом, обумовленим необхідністю забезпечення незалежності адвокатської діяльності та недопущення необґрунтованого втручання у здійснення професійної правничої допомоги. Доведено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не забезпечує належного нормативного врегулювання особливостей початку кримінального провадження щодо адвоката, зокрема в частині визначення достатніх процесуальних гарантій від безпідставного кримінального переслідування та чіткого порядку реалізації спеціального процесуального статусу адвоката на початковому етапі досудового розслідування. Обґрунтовано, що така законодавча невизначеність зумовлює неоднакове застосування норм КПК України, створює передумови для необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката та не повною мірою відповідає міжнародним стандартам і правовим позиціям ЄСПЛ щодо забезпечення незалежності адвокатської діяльності. У зв'язку з цим доведено необхідність удосконалення нормативного регулювання початкового етапу кримінального провадження щодо адвоката шляхом запровадження додаткових процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності.

5. Встановлено, що проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката повинно здійснюватися із дотриманням підвищених процесуальних гарантій, зумовлених необхідністю забезпечення незалежності адвокатської діяльності, права особи на професійну правничу допомогу та збереження адвокатської таємниці. Доведено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не забезпечує належного нормативного регулювання порядку проведення таких процесуальних дій, що призводить до неоднакового правозастосування та створює ризики необґрунтованого втручання у професійну діяльність адвоката. Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення додаткових процесуальних гарантій під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо адвоката, зокрема

шляхом запровадження обов'язкової участі представника органів адвокатського самоврядування, визначення порядку його своєчасного повідомлення, процесуального статусу, прав та обов'язків, а також встановлення правових наслідків недотримання зазначених гарантій у вигляді визнання недопустимими доказів, отриманих із істотним порушенням спеціального процесуального порядку. Доведено, що реалізація запропонованих змін забезпечить належний баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності відповідно до стандартів ЄСПЛ.

6. Встановлено, що адвокатська таємниця є самостійною процесуальною гарантією забезпечення незалежності адвокатської діяльності та реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу, яка підлягає особливому захисту під час здійснення кримінального провадження щодо адвоката. Доведено, що порушення режиму адвокатської таємниці негативно впливає не лише на процесуальні права адвоката, а й на права та законні інтереси його клієнта, порушує принцип довіри між адвокатом і клієнтом та ставить під загрозу ефективність реалізації права на захист. Обґрунтовано, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не забезпечує належного механізму збереження конфіденційності інформації, яка становить адвокатську таємницю, під час проведення процесуальних дій щодо адвоката. У зв'язку з цим запропоновано комплексний механізм її захисту, який передбачає встановлення спеціального порядку доступу до інформації, що становить адвокатську таємницю, процесуального контролю за її вилученням і дослідженням, а також визначення правових наслідків порушення відповідних гарантій відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ.

7. Встановлено, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката повинно здійснюватися з дотриманням спеціального процесуального режиму, обумовленого необхідністю забезпечення незалежності адвокатської діяльності, права особи на професійну правничу допомогу та гарантій справедливого судового розгляду. Доведено, що під час застосування

таких заходів, зокрема тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна, а також інших процесуальних обмежень, слідчий суддя зобов'язаний перевіряти не лише наявність передбачених КПК України підстав, а й відповідність втручання критеріям законності, необхідності та пропорційності, сформованим у практиці ЄСПЛ. Обґрунтовано, що недотримання спеціальних процесуальних гарантій під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо адвоката створює ризик порушення не лише його професійних прав, а й права на захист осіб, інтереси яких він представляє, що негативно впливає на справедливість кримінального провадження в цілому. Встановлено, що ефективний судовий контроль має бути спрямований на забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності, виключаючи можливість непропорційного втручання у здійснення адвокатом професійної діяльності. Доведено необхідність застосування підвищеного стандарту судового обґрунтування під час вирішення питання про накладення арешту на майно адвоката або майно, що містить відомості, які становлять адвокатську таємницю, з обов'язковою перевіркою неможливості досягнення мети кримінального провадження менш обмежувальними процесуальними засобами.

8. Встановлено, що оцінка допустимості доказів, отриманих у кримінальному провадженні щодо адвоката, повинна здійснюватися із застосуванням підвищеного стандарту судового контролю, який передбачає перевірку не лише відповідності процесуальних дій формальним вимогам кримінального процесуального законодавства, а й дотримання спеціальних гарантій незалежності адвокатської діяльності, принципу пропорційності та права особи на професійну правничу допомогу. Доведено, що узагальнення практики Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду та Європейського суду з прав людини свідчить про необхідність комплексної оцінки наслідків процесуальних порушень під час отримання доказів щодо адвоката, з урахуванням їх впливу на забезпечення права на захист, дотримання адвокатської таємниці та справедливість кримінального провадження в цілому. Обґрунтовано,

що істотне порушення спеціального процесуального порядку проведення процесуальних дій щодо адвоката має розглядатися як підстава для визнання отриманих доказів недопустимими, якщо таке порушення призвело або могло призвести до необґрунтованого втручання у незалежність адвокатської діяльності чи обмеження права особи на ефективний захист. Встановлено, що застосування сформульованих критеріїв оцінки допустимості доказів забезпечить єдність судової практики, належну імплементацію стандартів ЄСПЛ у національне кримінальне судочинство та підвищить ефективність судового захисту гарантій адвокатської діяльності.

9. Обґрунтовано необхідність комплексного вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, що регулює особливості здійснення кримінального провадження щодо адвоката, з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів незалежності адвокатської діяльності та практики Європейського суду з прав людини. Запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України статтею 23-1 «Спеціальний процесуальний імунітет адвоката», у якій визначити зміст спеціальних процесуальних гарантій адвокатської діяльності, та статтею 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката», якою врегулювати процесуальний порядок його участі, права, обов'язки та гарантії здійснення відповідних повноважень.

Крім того, визнано доцільним доповнити частину третю статті 87 КПК України положенням, відповідно до якого недопустимими є докази, отримані внаслідок проведення процесуальних дій щодо адвоката з істотним порушенням установлених законом гарантій адвокатської діяльності.

Доведено необхідність внесення змін до статті 223 КПК України шляхом нормативного закріплення особливостей проведення процесуальних дій щодо адвоката, визначення порядку повідомлення представника органів адвокатського самоврядування, конкретизації його процесуальних прав та уточнення правових наслідків недотримання встановлених гарантій.

Встановлено, що реалізація запропонованих законодавчих змін забезпечить належний баланс між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями незалежності адвокатської діяльності, підвищить ефективність судового контролю за втручанням у професійну діяльність адвоката, сприятиме захисту адвокатської таємниці, забезпеченню права особи на професійну правничу допомогу та належній імплементації стандартів Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокат у кримінальному процесі: процесуальний статус адвоката; підтвердження повноважень адвоката; участь адвоката у досудовому провадженні; участь адвоката у судову провадженні; особливості діяльності адвоката під час дії воєнного стану. Під заг. ред. Петкова В. П. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 448 с.
2. Адвокатська таємниця як гарантія права на захист: міжнародні стандарти і українська реальність. 26.12.2025. URL: <https://radako.com.ua/advokatska-tayemnyczya-yak-garantiya-prava-na-zahyst-mizhnarodni-standarty-i-ukrayinska-realnist/>.
3. Альмужна А. С. Правовий статус адвоката у кримінальному провадженні. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 лист. 2022 р.). Одеса. 2022. С. 102-104.
4. Аніщенко К. Тимчасовий доступ до речей і документів: чи можна відмовити слідчому. 06.02.2026. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/242068_timchasoviy-dostup-do-rechey--dokumentv-chi-mozhna-vdmoviti-sldchomu.
5. Антонюк Н. Судова практики Верховного Суду з питань використання результатів НСРД як доказів у кримінальному провадженні. URL: https://precedent.ua/25000352?utm_source=chatgpt.com.
6. Арешт майна у кримінальному провадженні. URL: <https://surli.cc/uejhui>
7. Байдик О.А., Удалова Л.Д. Участь захисника у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. № 3–4. 2023. С. 223-243.
8. Бакаянова Н. М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 226-229. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/2/tom_1/48.pdf, с. 228.
9. Балацька О. Р. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: нормативні передумови реалізації. Часопис Національного

університету "Острозька академія". Сер. : Право. 2014. № 2.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_6.

10. Бедюк Н.А. Гарантії адвокатської діяльності в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали наукової конференції 20-21 березня 2015 р. (м. Івано-Франківськ). 2015. С. 158-161.

11. Беляєва К. В. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / За ред. проф. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.

12. Бережанський Г.І. Особливості розуміння права на справедливий суд. Вісник кримінального судочинства. №3. 2017. С. 191- 196.

13. Бігунець І. М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; НАВС. Київ, 2020. 236 с.

14. Бовнегра І. В. Процесуальна діяльність адвоката в стадії підготовчого судового провадження. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. С. 270.

15. Бондар І.В., Кучинська О.П., Циганюк Ю.В. Адвокат у кримінальному процесі: організаційно-правові засади. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. С. 524-528.

16. Боряк Г. Л. Повідомлення про підозру адвокату. 2021. URL: <https://advokatpost.com/povidomlennia-pro-pidozru-advokatu/>.

17. Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 14. 2023. С. 210-215.

18. Боса І. В. *Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації* // Наукові записки. Серія «Право». 2023. № 14. С. 210–215.

19. Брич Л. П. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо кримінального процесуального доказування торгівлі людьми : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 240 с.

20. Вакулік О. А., Азаров Ю.І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 184 с.

21. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

22. Василик І. Сторінки історії адвокатури України. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/stor%D1%96nki-%D1%96stor%D1%96i-advokatury-ukrainy.pdf>.

23. Василик Ірина. Проєкт Правосвідомість «Історія адвокатури України: становлення, традиції, особистості». URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/vasilik-irina-bogdanivna/articles/projekt-pravosvidomist-istoriia-advokaturi-ukrayini-stanovlennia-tradiciyi-osobistost>.

24. Василик І. Б. Адвокатська етика та дисциплінарна відповідальність адвокатів у імперський період. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 31-35.

25. В 2021 році відбувся 391 обшук адвокатів, понад половина – у Київській області й Києві. 20.01.22. URL: https://unba.org.ua/news/7201-v-2021-roci-vidbuvsya-391-obshuk-advokativ-ponad-polovina-u-kiivs-kij-oblasti-j-kyevi.html?utm_source=chatgpt.com.

26. В Україні за останній півтора року 119 адвокатам було вручено повідомлення про підозру у злочинах – Генеральний прокурор. 2026. URL: <https://unn.ua/en/news/in-ukraine-119-lawyers-have-been-served-with-notice-of-suspicion-of-crimes-over-the-past-year-and-a-half-prosecutor-general>.

27. Великою Палатою Верховного Суду надано правовий висновок щодо процедури здійснення повідомлення про підозру окремій категорії осіб у порядку, визначеному ст. 481 КПК України. 20.12.2019. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&fp=40&id=263262&utm_source=chatgpt.com.

28. Верховний Суд роз'яснив мінімальні вимоги ефективності захисту. 2023. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/223630_verkhovniy-sud-rozjasniv-mnmaln-vimogi-efektivnost-zakhist.

29. Висновок великої Палати Верховного Суду, викладений у постанові від 11.12.2019 у справі № 536/2475/14-к. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdzhest_VP_za_2019.pdf.

30. Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Страсбург, 02.11.2011 DG-1 (2011) 16.

31. Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. Право України № 12. 2019. С. 54-69.

32. Гайворонська В.В., Водолазкий С.Г., Микитюк О.С. Процесуальні гарантії адвокатської діяльності й деонтологічні стандарти в рішеннях Європейського суду з прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2021. С. 572-575.

33. Гарантії адвокатської діяльності: ЄСПЛ навів ключові рішення. 2018. URL: <https://kdkako.com.ua/garantii-advokatskoi-diynalnosti/>.

34. Гаркуша А., Каланча І. Як вилучати електронні носії інформації під час обшуку з користю для слідства і без шкоди для бізнесу. Алгоритм прийняття рішень. 11.11.2021. URL: <https://surli.cc/baqupw>

35. Гвоздій В. Ототоження – це удар не тільки по адвокату, а й по верховенству права. 2025. URL: <https://unba.org.ua/news/10707-ototozhnennya-se-udar-ne-til-ki-po-advokatu-a-j-po-verhovenstvu-prava-v-gvozdij.html>.

36. Геведзе Т. Г. Історичний генезис інституту адвокатури в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія право. 2012. Випуск 19. Ч. 1. С. 157-159.

37. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Принципи визначення розумних меж цифровізації кримінального провадження України. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2024. Вип. 47. С. 31.

38. Гловюк І. В. Адвокат свідка: питання регламентації кримінально-процесуального статусу. Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса.). с. 180-182.

39. Гловюк І. В. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні : навчально-методичний посібник / І. В. Гловюк, М. М. Стоянов, В. А. Завтур. Одеса : Юридична література, 2017. 224 с.

40. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. Одеса : Юрид. літ., 2015. 711 с.

41. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Гловюк Ірина Василівна. Одеса, 2016. 602 с.

42. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України) / І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 14. С. 141-149.

43. Гловюк, І. В., Гринюк, В. О. Допустимість доказів у кримінальному провадженні: українські практики та зарубіжний досвід. Вісник кримінального судочинства, (1), 2026. С. 126-144. URL: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.1/126-144>.

44. Головка Б.Ю. Організація та здійснення судового контролю на етапі досудового розслідування у зарубіжних країнах. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С. 780-784. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/121.pdf>, с. 783.

45. Гордусь І. Захист адвокатської таємниці у цифрову епоху. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zaxist-advokatskoyi-tajemnici-u-cifrovu-epoxu>.

46. Городній В. Процедурні особливості обшуків у адвокатів: аналіз ризиків та стратегії захисту. 2026. URL: <https://surl.li/gchmmo>

47. Горох Олексій. Кримінальна відповідальність адвоката. 06.02.2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kriminalna-vidpovidalnist-advokata-oleksii-gorox>.

48. Графський В. Докази з порушенням адвокатської таємниці: чи можна їх використати у суді. URL: <https://blog.liga.net/user/vhrafskyi/article/58895>.
49. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Пшонка В.П. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.
50. Данилів С. Судовий контроль на досудовій стадії. 2026. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/sudovii-kontrol-na-dosudovii-stadiyi>.
51. Денисовський М.Д., Ярошович А.Ю. Роль адвоката як захисника у кримінальному провадженні. Галицькі студії. Юридичні науки. № 6. 2024. С. 50-56.
52. Дідікін А. Рішення Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. Юридичний журнал. 2009. № 1. С. 65–68.
53. Доказове право: підручн. / В. М. Тertiшник, О. І. Тertiшник, А.Є. Фоменко, В.В. Ченцов; за заг. ред. д.ю.н, професора В.М. Тertiшника. Київ: Алерта, 2022. 448 с.
54. Допустимість доказів, отриманих під час обшуку: підходи судової практики. 26.03.2026. URL: https://radako.com.ua/dopustymist-dokaziv-otrymanyh-pid-chas-obshuku-pidhody-sudovoyi-praktyky/?utm_source=chatgpt.com.
55. Достатній Р. Обшук і права людини: національна судова практика. 08.04.2026. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/obsuk-i-prava-liudin-nacionalna-sudova-praktika?utm_source=chatgpt.com.
56. Дрогобицька О. Адвокатська доба. Чому в Галичині було найбільше юристів серед провінцій Австро-Угорщини. URL : <https://report.if.ua/istoriya/advokatska-doba-chomu-v-galychyni-bulo-najbilshe-yurystiv-sered-provincij-avstro-ugorshchyny/>.
57. Дроздов О. Аналіз правових позицій ЄСПЛ, які можуть бути використані у 2019 році для вдосконалення процесуального законодавства. URL: https://protocol.ua/ua/analiz_pравovih_pozitsiy_espl_yaki_mogut_buti_vikoristani_u_2019_rotsi_dlya_vdoskonalennya_protseusalnogo_zakonodavstva.
58. Дубовий Д.О., Страшнюк Т.Ю. Вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на вітчизняну доказову діяльність захисника

у кримінальному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 61 том 2. 2020. С. 103-106.

59. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ. 2010. 820 с.

60. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

61. Євтушенко О. Практика ЄСПЛ у правовому регулюванні обшуків у адвоката. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. № 4(16). 2025. С. 20-29.

62. ЄСПЛ: захист адвокатської таємниці поширюється і на електронні комунікації. 2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/lawnews/doc/NZ255821-yespl-zakhyst-advokatskoyi-tayemnytsi-poshyryuyetsya-i-na-elektronni-komunikatsiyi>.

63. Заборовський В.В., Манзюк В.В. До дефініції поняття «гарантії адвокатської діяльності». Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 лютого 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет. 2019. С. 144-147. URL: <https://cutt.ly/0wyRdfm3>, с. 146.

64. Завгородній В. Практика Європейського Суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз): дис. д-ра юрид. наук: 12.00. 01. Дніпро, 2021. 517 с.

65. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

66. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: Міжнародний документ від 01.10.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.

67. Заява АПУ щодо втручання в адвокатську діяльність та порушення права на захист. Асоціації правників України. URL: <https://uba.ua/ukr/news/zajava-apu-shhodo-vtruchannja-v-advokatsku-djalnst-ta-porushennja-prava-na-zakhist>.

68. Заяць О.С. Правове забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні. Серія ПРАВО. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Випуск 84: частина 4. С. 172-176.

69. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. URL: <https://surl.li/tujzhm>

70. Зростає кількість випадків ототожнення адвокатів із клієнтами – звіт НААУ. URL: https://unba.org.ua/news/10672-zrostaе-kil-kist-vipadkiv-ototozhnennya-advokativ-iz-klientami-zvit-naau.html?utm_source=chatgpt.com.

71. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури: принципи та система: монографія. Київ. Інтерсервіс. 2017. С. 59-60.

72. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури та адвокатська діяльність. Кваліфікаційний іспит адвоката. Розділ 1. URL : <https://advokatskyi-ispyt.com/rozdil-1-istoriia-advokatur>.

73. Калганова О. А., Черниш Б. П., Пашкова А. А. Участь сторони захисту у процесі доказування у кримінальному провадженні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 1–2 (10–11). 2018. С. 213-219.

74. Камінська М. У чому різниця між адвокатом та юристом? URL: <https://kaminska.com.ua/blog/u-chomu-riznytsya-mizh-advokatom-ta-yurystom>.

75. Капліна О.В., Марочкін О.І. Належна фіксація проведення негласних слідчих (розшукових) дій як передумова використання їх результатів у доказуванні в правоохоронній діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2024. С. 441-445. URL: https://lsej.org.ua/5_2024/111.pdf.

76. Карпенко В. Проблеми визначення суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. Юридичний вісник, № 1. 2022. С. 124-130.

77. Касапоглу, С. О. Забезпечення права на захист в умовах електронного кримінального процесу: перспективи цифровізації досудового розслідування в Україні. Український Політико-правовий Дискурс. № 11. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15567863>.

78. Київець О. В. Нормотворчість міжнародних організацій. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. № 4. С. 137-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2012_4_32, с. 92.

79. Кислий Є. Про судовий контроль під час досудового розслідування та існуючі проблеми і можливі шляхи вирішення. 30.12.2025. URL: <https://advokatpost.com/pro-sudovyyj-kontrol-pid-chas-dosudovoho-rozsliduvannia-ta-isnuiuchi-problemy-i-mozhlyvi-shliakhy-vyrishennia-advokat-ievhen-kyslyj/>.

80. Климчук М. П., Бігунець І. М. Гарантії прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ № 2 (115). 2020. С. 27-35.

81. Климчук М.П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. Часопис Академії адвокатури України. 2015. Т. 8, № 2. С. 55–60.

82. Козлов О. О. До питання міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності. Право та державне управління. № 2. 2023. С. 372-376.

83. Коломойцев М. Гарантії професійної діяльності захисника у кримінальному провадженні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2025. Випуск 2 (39). С. 118-132, с. 130; Охріменко С. С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. Держава та регіони. Серія: Право, 2023 р., № 2 (80). С. 115-119.

84. Конвенцію про захист прав адвокатів готують у Раді Європи. URL: <https://unba.org.ua/news/8163-konvenciyyu-pro-zahist-prav-advokativ-gotuyut-u-radi-evropi.html>.

85. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

86. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

87. Костін А. Незалежність адвокатури: Європа проти регулювання чи за? 2014. URL: <https://unba.org.ua/publications/168-nezalezhnist-advokatury.html>.

88. Кравченко М.О. Сучасні виклики в адвокатській діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 541–544. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/132.pdf.

89. Крикливець Д.Є. Моделі судового контролю за досудовим розслідуванням за законодавством зарубіжних держав. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 5. С. 112–115. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/33.pdf, с. 115.

90. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. Юстініан, 2012. 1224 с.

92. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків : Право, 2013. 376 с.

93. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

94. Крупнова Л.В. Адвокатська таємниця: сучасні реалії та міжнародний досвід. Право. Людина. Довкілля. 11, № 4, 2020. С. 145-153.

95. Крупнова Л.В. Правовий статус захисника (адвоката) у кримінальному судочинстві. Європейські перспективи № 1, 2021. С. 88-93.

96. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М., Дроздов О.М., Гриненко С.О. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової

діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. Харків: Оберіг, 2013. 344 с.

97. Кучерена А.Г. Адвокатская тайна. Законность. № 2. 2003. С. 47–50.

98. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. Ніжин : ТОВ “Видавництво “АспектПоліграф”, 2013. 228 с.

99. Лавадний О. Чому у адвоката не можна проводити «невідкладний» обшук. 15.09.2025. URL: <https://surl.li/eopsal>

100. Литвинчук О.І. та ін. Електронні докази. Обшук. Ч. 1. Посібник для адвокатів. Х. 2020. 80 с.

101. Лобойко Л. М. Підстави і момент початку досудового розслідування. Питання боротьби зі злочинністю. 2014. Вип. 27. С. 132-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2014_27_15.

102. Логінова С.М. Адвокатська таємниця: теорія і практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 19 с.

103. Малярєнко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук : 12:00:09. Харків, 2004. 449 с.

104. Мамченко Наталя. Прокурор надав доручення слідчому вручити особі підозру, що не було оформлено у формі постанови – Верховний Суд пояснив, коли це є правомірним. 19.05.2024. URL: <https://surl.lt/uvzbph>

105. Мамченко Н. Обшук в адвоката без належного повідомлення ради адвокатів регіону: позиція Верховного Суду. 14.12.2022. URL: <https://surli.cc/jfkmnz>

106. Мамченко Н. При здійсненні обшуку офісу адвоката відбулося посягання на професійну таємницю: позиція Верховного Суду. 25.12.2022. URL: <https://surl.li/dipssl>

107. Мандзик П.І. Історія адвокатури України до XX ст. Науковий вісник ХДУ. Серія Юридичні науки. 2023. № 3. С. 5-10.

108. Миронова В. В. Аналіз діяльності адвоката на різних етапах процесу обрання запобіжних заходів. Право та державне управління. № 2. 2023. С. 491-496.

109. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 1999. 536 с.

110. Михайленко В. Тимчасовий доступ до речей і документів за клопотаннями захисту і потерпілого. 05.02.2021. Юридична газета. URL: <https://surl.li/vfsuho>

111. Місяць А. Реформувати не можна залишити: адвокатське самоврядування за моделлю 2012 року. Закон і Бізнес. 15.01.25. URL: <https://unba.org.ua/publications/9883-reformuvati-ne-mozhna-zalishiti-advokats-ke-samovryaduvannya-za-modellyu-2012-roku.htm>.

112. Москвич Л. Уникнення конфлікту інтересів в системі гарантій незалежності адвоката за стандартами права ЄС. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (14 грудня 2023 р.) / редкол. : Т. В. Вільчик та ін. Харків : НІОУ імені Ярослава Мудрого, 2024. 268 с., С. 92-95. Електронне наукове видання. – URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferenczij/>.

113. Наливайко О. І., Братишко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 411-416. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282301/276482>.

114. Нор В.Т. Адвокат як єдиний суб'єкт надання правової допомоги у судовому провадженні: міжнародний досвід та вітчизняні законодавчі новели / В.Т. Нор, А.Б. Войнарович // Право України. – 2016. №12. – с.9-18.

115. Нор В.Т. Процесуальні можливості захисника під час застосування застави у кримінальному провадженні / В.Т. Нор, А.Б. Войнарович // Право України, 2019, №12, с.167-178.

116. Обрізан Н.М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 235 с.

117. Обшук у адвоката і гарантії діяльності: про висновки АП ВАКС, які варто знати. 2024. URL: https://radako.com.ua/obshuk-u-advokata-i-garantiyi-diyalnosti-8-vysnovkiv-ap-vaks-yaki-var-to-znaty/?utm_source=chatgpt.com.

118. Обшук у адвоката і гарантії діяльності: 8 висновків АП ВАКС, які варто знати. 28.08.24. URL: <https://surl.li/dhqwah>

119. Обшуки, бізнес і адвокатська таємниця: межі втручання визначали адвокати та судді. 2026. URL: <https://surl.li/zsdqch>

120. Огляд рішень Європейського суду з прав людини за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (кримінальний процесуальний аспект: обшук) / Відпов. за вип.: науковий консультант відділу аналізу судової практики Верховного Суду, ЄСПЛ та Суду ЄС департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду канд. юрид. наук О. В. Саленко. Київ, 2023. 45 с. URL: <https://surl.li/egfzje>

121. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по жовтень 2020 року. URL: <https://surl.li/dujsrf>

122. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо проведення огляду та обшуку (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР з 2020 року по травень 2024 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_oglyad_obshyk.pdf?utm_source=chatgpt.com.

123. Ортинська Н. Право на справедливий суд: концептуальні аспекти. Європейські перспективи № 3, 2021. С. 15-18.

124. Островська Марія. Практика ЄСПЛ в контексті обшуків у адвокатів. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/1730-praktika-espl-v-konteksti-obshukiv-u-advokativ.html>.

125. Панова А.В., Тищенко Д.Р. Допустимість доказів у практиці ЄСПЛ як гарантія справедливого судового розгляду. Юридичний науковий електронний

журнал № 3. 2024. С. 476-478. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/114>.

126. Погорецький М. М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Нац. акад. внутр. справ. К., 2015. 238 с.

127. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270-276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_48.

128. Погорецький М.М. Поняття кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 421–428.

129. Погорецький М. А., Погорецький М. М. Гарантії адвокатської таємниці у рішеннях Європейського суду з прав людини та їх імплементаційний вплив на кримінальне процесуальне законодавство України і правозастосовну практику. Вісник кримінального судочинства №2. 2016. С.77–87.

130. Погорецький М. А., Старенький О. С. Здійснення кримінального провадження щодо народних депутатів: окремі проблемні питання. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 79–90.

131. Положення про комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Рішення Ради адвокатів України № 182 від 27.07.2013 року (зі змінами і доповненнями). URL: <https://surl.li/gnxxlf>

132. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. 2-ге видання, змінене і доповнене. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010. 600 с.

133. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>.

134. Постанова Верховного Суду № 922/1865/20 від 28.01.2021. URL: <https://surl.li/rkvryj>

135. Постанова ККС ВП від 16.01.2019 у справі № 243/6674/16-к. URL: [Судді ККС у складі ВС розповіли про практику розгляду справ щодо захисту бізнесу](#)

136. Постанова ККС ВП від 02.07.2025 року у справі №711/1752/22. URL: <https://surl.li/uabebg>

137. Постанова ККС ВП від 19.01.2022 року у справі №569/14405/14-к. URL: <https://surl.li/yhoxfp>

138. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31.01.2024 у справі № 733/950/19. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116840234&utm_source=chatgpt.com.

139. Потреби навчання українських суддів та адвокатів з питань ЄСПЛ / Дж. МакБрайд. К. : Істина, 2011. С. 26–27.

140. Початок досудового розслідування. Чернявський С.С., Вознюк А.А., Шумейко Д.О., Таран О.В., Сербин Р.А., Запотоцький А.П., Сухачова І.О., Дуда А.В. Практичний посібник. К. 2025. С. 144.

141. Правила адвокатської етики. Затверджених Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

142. Право на справедливий суд. Судова влада в Україні. 2024. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1638117/>.

143. Правозахисні діалоги: як подолати систематичні порушення під час негласних слідчих дій. 11.06.2025. URL: <https://pravo.ua/pravozakhysni-dialohy-iak-podolaty-systematychni-porushennia-pid-chas-nehlasnykh-slidchykh-dii/>.

144. Приходько О. І. Міжнародні стандарти щодо функціонування адвокатської діяльності та їх імплементації в українське законодавство. Держава та регіони. Серія: Право. 2022. № 2 (66). С. 210-215.

145. Про адвокатуру. Закон України від 19.12.1992 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 9, ст. 62.

146. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. № 5076VI. URL: <https://surl.li/nslcix>

147. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України. Науково-практичний коментар. 2-ге вид. зі змін. та доповн. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2019. 346 с.

148. Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи. 05.10.2005 № 1466(2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text.

149. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

150. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення: Закон України від 17.06.2025 № 4496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4496-20#Text>.

151. Про недопущення ототожнення адвокатів з клієнтами та втручання в професійні права адвокатів. Рішення від 05.08.2020 № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS35595>.

152. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації : монографія. НУ ЮАУ. Харків : ФІНН, 2011. 248 с.

153. Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини як “праволюдінні” стандарти. 2003. 3. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993–2002 рр.) 9-30.

154. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовт. 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

155. Рішення ЄСПЛ у справі «SALDUZ v. TURKEY» № 36391/02. 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117602>.

156. Рішення ЄСПЛ у справі «Farmonov v. Uzbekistan», Opinion, 65/2012 (WGAD, Nov. 22, 2012). URL: <https://surl.li/yfrpio>
157. Рішення ЄСПЛ у справі «Idieva v. Tajikistan». 1276/2004. URL: https://juris.ohchr.org/casedetails/1502/en-US?utm_source=chatgpt.com.
158. Рішення ЄСПЛ у справі «André and Another v. France» (заява № 18603/03) від 24.07.2008. URL: <https://surl.li/yfrpio>
159. Рішення ЄСПЛ у справі «Niemiets v. Germany». № 13710/88. 1992. URL: <https://surl.li/wwnvpr>
160. Рішення ЄСПЛ у справі «Särgava v. Estonia». 698/19. 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-213208>.
161. Рішення ЄСПЛ у справі «Michaud v. France». 12323/11. 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115377>.
162. Рішення ЄСПЛ у справі «Versini-Campinchi and Crasnianski v. France». 49176/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164228>.
163. Рішення ЄСПЛ у справі «Smirnov v. Russia». 71362/01. 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80953>.
164. Рішення ЄСПЛ у справі «Robathin v. Austria». 30457/06. 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111890>.
165. Рішення ЄСПЛ у справі «Golovan v. Ukraine». 41716/06. 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-112021>.
166. Рішення ЄСПЛ у справі «Kolesnichenko v. Russia». 19856/04. 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92147>.
167. Рішення ЄСПЛ у справі «Kyprianou v. Cyprus». 73797/01. 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>.
168. Рішення ЄСПЛ у справі «Bagirov v. Azerbaijan». 81024/12 and 28198/15. 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203166>.
169. Рішення ЄСПЛ у справі «Namazov v. Azerbaijan». 74354/13. 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-200444>.
170. Рішення ЄСПЛ у справі «Nikula v. Finland». 31611/96. 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60333>.

171. Рішення ЄСПЛ у справі «Steur v. the Netherlands». 39657/98. 2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61410>.
172. Рішення ЄСПЛ у справі «Petri Sallinen and Others v. Finland». 50882/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70283>.
173. Рішення ЄСПЛ у справі «Robathin v. Austria». 30457/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111890>
174. Рішення ЄСПЛ у справі «Morice v. France». 29369/10. 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-204512>.
175. Рішення ЄСПЛ у справі «Golovan v. Ukraine». 41716/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112021>.
176. Рішення ЄСПЛ у справі «Sallinen and Others v. Finland». № 50882/99. 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70283>.
177. Саленко О. Правові особливості проведення обшуків у адвокатів (прикладі релевантної практики ЄСПЛ). 2023. URL: <https://surl.li/jttclf>
178. Самайчук, М. В. Гарантії адвокатської діяльності та проблеми їх реалізації : кваліфікаційна робота магістра Одеса, 2024. 82 с.
179. Святоцький О. Д. Адвокатура: історія і сучасність. Київ. Ін Юре. 1997. 320 с. URL : <https://lawbook.online/ukrajini-advokatura/advokatura-istoriya-suchasnist.htm>.
180. Семенов М.В. Адвокатська таємниця: проблеми визначення предмету та обсягу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 3. 2025. частина 3. С. 234-238.
181. Сергєєва Д. Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 80–87. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/708/625>.
182. Сірий М. Право адвоката вільно публічно висловлюватися – незаперечна гарантія професійної діяльності . Адвокат. 2012. № 12. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_12_1.

183. Слабан М.М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загально-теоретичний аспект): автореф. канд. юр. наук. 12.00.01. Львів, 2017. 19 с.

184. Слідчі (розшукові) дії як складова кримінального провадження: загальне поняття і значення; нормативно-правове регулювання; практичне застосування у досудовому розслідуванні; особливості здійснення під час воєнного стану; актуальна судова практика / [Бесчастний В. М., Бортняк В. А., Вітвіцький С. С. та ін.] За заг. ред. Копотуна І. М. Київ. ВД «Професіонал», 2025. 478 с.

185. Смирнов Є. В. Захисник як суб'єкт доказування у змагальному кримінальному процесі. Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса.) / уклад. : І. В. Гловлюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова ; відп. за вип. М.М. Стоянов; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2015. С. 198-201.

186. Соловійов В. О. Захисник як суб'єкт доказування при обранні, зміні, скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

187. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

188. Старенький О. С. Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1 (15). 2018. С. 190-204.

189. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : монографія / М. Г. Моторигіна ; за науковою редакцією д.ю.н., проф. О. В. Капліної. Харків : Оберіг, 2018. 306 с.

190. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Х. : Право, 2016. 96 с.

191. Татаров О. Особливості досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 4. С. 63-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_4_19.

192. Теория государства и права: курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2001. 776 с.

193. Термінологія законодавства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/33592>

194. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В.М. Тертишник. К.: А.С.К., 2003. 1119 с.

195. Тертишник В.М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини. Правова позиція. 2017. № 2. С. 128–137.

196. Тертишник В. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ : Алерта, 2018. 854 с.

197. Тижневий огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 10.06.2019 по 14.06.2019. URL: <https://surl.li/enpjbl>

198. Ткаля О.В. Право на справедливий суд як європейський стандарт прав людини. Приватне та публічне право № 2. 2025. с. 67-73.

199. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Х. : Право, 2016. 600 с.

200. Трофименко, В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 165–168. Бібліогр.: с. 168.

201. У НААУ представили звіт про порушення прав адвокатів у ТЦК. 02.12.25. URL: https://unba.org.ua/news/11064-u-naau-predstavili-zvit-pro-porushennya-prav-advokativ-u-tck.html?utm_source=chatgpt.com.

202. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія. К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2005. 324 с.

203. Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Скіф, 2012. 168 с.

204. Удалова Л., Савицька С. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката. Монографія. 2014. К. 175 с.

205. Узагальнення практики перегляду рішень слідчих суддів Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду у справах за скаргами на рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження. К. 2024. URL: <https://surl.li/cihcrl>

206. Уркевич В. Імплементация практики ЄСПЛ у національну юрисдикцію. 04.05.2026. URL: <https://surl.li/zqswth>

207. Урода О.В. Щодо визначення поняття «кримінальні процесуальні гарантії захисника на стадії досудового розслідування» Юридичний науковий електронний журнал № 2. 2026. С. 271-275.

208. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. Справа № 991/7202/24. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/121431312>.

209. Фельцан І. Ю. Історичний досвід функціонування інституту адвокатури за судовими статутами 1864 р. та сучасна реформа адвокатури в Україні. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 50-53.

210. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

211. Функціонування демократичних інституцій в Україні. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи. Рада Європи, Парламентська Асамблея; Резолюція, Міжнародний документ від 04.10.2010 № 1755(2010).

212. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/210257___210322.

213. Циганюк Ю.В., Гончаров М.С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 02. 2025. С. 1117-1123.

214. Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш]. Харків : Право, 2022. – 148 с. – URL: <https://doi.org/10.31359/9789669984395>.

215. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (19). С. 95–101. URL: <https://doi.org/10.33270/04201901.95>.

216. Чернявський С.С. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 2. С. 85-94.

217. Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвоката: загальні положення застосування практики Європейського суду з прав людини. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022. Випуск 3. С. 111-116. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.49>

218. Шаповал О.В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. №7. 2025. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/48>.

219. Шаповал О.В. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо правових особливостей проведення обшуків у адвокатів. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2025.С. 407-410. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/96>.

220. Шаповал О.В. Гарантії презумпції невинуватості щодо адвоката у кримінальному провадженні: правові підходи та судова практика. Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2025. С. 439-441.

221. Шаповал О. Гарантії адвокатської діяльності та їх вплив на кримінальне провадження. Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Die Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. канд. психол. наук, доц. Л.І. Кузьо. Львів: ЛьвДУВС, 2025. 556 с.

222. Шаповал. О.В. Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні: стандарти ЄСПЛ та національна практика. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 147-150. URL: <https://surl.li/lgwylx>

223. Шаповал О.В. Захист прав адвоката у кримінальному провадженні: взаємодія стандартів МКС та практики ЄСПЛ. Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 232-235. URL: <https://surl.li/rgmuos>

224. Степанова Г.М., Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвокатів: проблеми правового регулювання та напрями вдосконалення. Наукові перспективи. №5 (71). 2026. С. 1766-1775. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5\(71\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71)).

225. Шкелебей В. А. Початок досудового розслідування за заявою чи повідомленням: теорія та практика. Право і суспільство № 6. 2022. С. 275-280.

226. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2

т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація та ін. Харків: Право, 2012. С. 247–308. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/20794>.

227. Щирук М.М., Погорецький М.А. Функції адвоката в кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. № 3–4. 2021. С. 167-183. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3-4_2021-Shchyruk%20M.M..pdf, с. 180.

228. Щодо суб'єктів повідомлення адвокату про підозру та про наслідки порушення вимог ст. 481 КПК України – ККС. 01.05.2026. URL: <https://surl.li/ziypuc>

229. Яловий О. О. До питання міжнародних стандартів адвокатської діяльності. Актуальні питання фінансової безпеки : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 27 берез. 2023 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 209-211.

230. Яновська О.Г. Адвокатура України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2014. 368 с.

231. Яновська О. Адвокатська таємниця як правова гарантія адвокатської діяльності: пропозиції до законодавства. Право України. 1997. № 2. С. 33–36.

232. Яновська О. Г. Правові гарантії діяльності адвоката- захисника в кримінальному процесі України [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Яновська Олександра Григорівна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1997. 210 с.

233. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання в процесі доказування. Право України. 2014. № 10. С. 124–132.

234. Яновська О.Г. Правова та соціальна природа адвокатської професії. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 108–113.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати анкетування для необхідності додаткових процесуальних гарантій під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо адвокатів

Категорія респондентів	Так	%	Ні	%
Судді (n=40)	25	62,5	15	37,5
Прокурори (n=40)	15	37,5	25	62,5
Адвокати (n=40)	35	87,5	5	12,5
Усього (n=120)	75	62,5	45	37,5

Додаток Б

Результати опитування для доцільності доповнення КПК України ст. 52-1 «Участь представника органів адвокатського самоврядування у кримінальному провадженні щодо адвоката»

Категорія респондентів	Кількість опитаних	Підтримують	Частково підтримують	Не підтримують
Адвокати	80	72 (90,0%)	6 (7,5%)	2 (2,5 %)
Прокурори	50	33 (66,0%)	11 (22,0%)	6 (12,0%)
Судді	50	39 (78,0%)	8 (16,0%)	3 (6,0 %)
Усього	180	144 (80,0%)	25 (13,9 %)	11 (6,1 %)

Додаток В

Результати опитування щодо значення критеріїв релевантності практики ЄСПЛ при її використанні у кримінальному провадженні

Категорія респондентів	Кількість опитаних	Вважають вирішальним критерієм подібність фактичних обставин справи	Вважають достатнім формальне посилення на рішення ЄСПЛ	Не визначилися
Адвокати	40	36 (89%)	2 (5%)	2 (6%)
Прокурори	30	19 (64%)	7 (23%)	4 (13%)
Судді	30	23 (76%)	4 (13%)	3 (11%)
Усього	100	78 (78%)	13 (13%)	9 (9%)

Додаток Г

Справа ЄСПЛ	Порушене право	Висновок Суду	Значення для адвокатської діяльності
Niemietz v. Germany	ст. 8 Конвенції	Обшук адвокатського офісу є втручанням у приватне життя	Посилений захист офісу адвоката
André v. France	ст. 8 Конвенції	Недостатні гарантії під час обшуку	Необхідність спеціальних процедур
Robathin v. Austria	ст. 8 Конвенції	Непропорційне вилучення електронних даних	Захист цифрової інформації адвоката
Golovan v. Ukraine	ст. 8 Конвенції	Недостатній захист адвокатської таємниці	Необхідність удосконалення українського законодавства

Додаток Г

Питання	Адвокати	Прокурори	Судді
Чи потребують обшуки у адвокатів додаткових гарантій?	95 %	68 %	87 %
Чи достатньо чинного регулювання КПК?	18 %	56 %	34 %
Чи необхідна обов'язкова участь представника ради адвокатів під час обшуку?	92 %	41 %	78 %

Додаток Д

З'ясування практичного значення гарантій адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Питання: «Чи потребують гарантії адвокатської діяльності додаткового законодавчого врегулювання з урахуванням умов воєнного стану?»

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Усього
Так, потребують	52	24	76
Частково потребують	7	11	18
Не потребують	1	5	6
Разом	60	40	100

Додаток Е

**Результати опитування щодо ефективності забезпечення незалежності
адвоката під час кримінального провадження**

Запитання анкети: «Чи забезпечують чинні процесуальні механізми достатній рівень незалежності адвоката під час здійснення кримінального провадження щодо нього?»

№	Запитання	Адвокати (n=50)	Прокурори (n=50)	Загалом (n=100)
1	Вважають, що чинні процесуальні механізми не забезпечують достатнього рівня незалежності адвоката	42 (84%)	34 (68%)	76 (76%)
2	Вважають, що гарантії забезпечуються частково	6 (12%)	11 (22%)	17 (17%)
3	Вважають, що чинні гарантії є достатніми та ефективними	2 (4%)	5 (10%)	7 (7%)
Разом		50 (100%)	50 (100%)	100 (100%)

Додаток Є

**Результати опитування щодо оцінки ефективності механізму захисту
адвокатської таємниці під час кримінального провадження**

Запитання анкети:

«Чи вважаєте Ви, що чинний механізм забезпечення адвокатської таємниці під час кримінального провадження є достатньо ефективним?»

№	Варіант відповіді	Адвокати (n=50)	Прокурори (n=50)	Усього (n=100)
1	Потребує суттєвого вдосконалення	43 (86%)	35 (70%)	78 (78%)
2	Частково забезпечує належний рівень захисту	5 (10%)	9 (18%)	14 (14%)
3	Є достатньо ефективним	2 (4%)	6 (12%)	8 (8%)
Разом		50 (100%)	50 (100%)	100 (100%)

Запитання: «Які гарантії захисту адвокатської таємниці, на Вашу думку, потребують першочергового вдосконалення?» (Респондент мав можливість обрати декілька варіантів)

№	Варіант відповіді	Адвокати (n=50)	Прокурори (n=50)	Усього (n=100)
1	Проведення обшуків у адвокатів	45 (90%)	38 (76%)	83 (83%)
2	Тимчасовий доступ до документів адвоката	42 (84%)	34 (68%)	76 (76%)
3	Вилучення електронних носіїв інформації	44 (88%)	37 (74%)	81 (81%)
4	Захист електронного листування адвоката з клієнтом	46 (92%)	35 (70%)	81 (81%)
5	Посилення судового контролю за втручанням у професійну діяльність адвоката	47 (94%)	41 (82%)	88 (88%)
6	Законодавче уточнення меж адвокатської таємниці	39 (78%)	31 (62%)	70 (70%)

Додаток Ж

Результати опитування щодо необхідності посилення процесуальних гарантій під час вилучення електронних носіїв інформації адвоката

Запитання анкети:

«Чи вважаєте Ви, що чинний КПК України потребує запровадження спеціальної процедури вилучення та дослідження електронних носіїв інформації адвоката з метою захисту адвокатської таємниці?»

№	Варіант відповіді	Судді (n=30)	Прокурори (n=30)	Адвокати (n=40)	Усього (n=100)
1	Так, потребує	25 (83,3%)	24 (80,0%)	39 (97,5%)	88 (88,0%)
2	Частково потребує	4 (13,3%)	5 (16,7%)	1 (2,5%)	10 (10,0%)
3	Не потребує	1 (3,4%)	1 (3,3%)	0 (0%)	2 (2,0%)
Разом		30 (100%)	30 (100%)	40 (100%)	100 (100%)

Додаток З

Результати опитування щодо найбільших загроз незалежності адвокатської діяльності під час кримінального провадження

Запитання анкети: «Які процесуальні дії, на Вашу думку, сьогодні створюють найбільшу загрозу незалежності адвокатської діяльності?» (Респондентам можна обрати декілька варіантів відповіді)

№	Варіант відповіді	Судді (n=30)	Прокурори (n=30)	Адвокати (n=40)	Усього
1	Вилучення електронних носіїв інформації	24	22	35	81
2	Проведення обшуків	21	20	37	78
3	Тимчасовий доступ до документів адвоката	20	19	33	72
4	Прослуховування та контроль комунікацій	19	18	34	71
5	Недостатній судовий контроль	18	17	31	66

Додаток И

Результати опитування щодо вилучення електронних носіїв інформації під час обшуку адвоката

Питання: Чи підтримуєте Ви законодавче закріплення правила, за яким під час проведення обшуку щодо адвоката пріоритетним має бути копіювання інформації з електронних носіїв, а не вилучення самих пристроїв (за винятком випадків, прямо передбачених КПК України)?

Категорія респондентів	Кількість	Підтримують	Частково підтримують	Не підтримують
Судді	20	15 (75%)	3 (15%)	2 (10%)
Прокурори	20	11 (55%)	5 (25%)	4 (20%)
Адвокати	25	24 (96%)	1 (4%)	0 (0%)
Разом	65	50 (76,9%)	9 (13,8%)	6 (9,3%)

Додаток І

Питання: «Чи повинен слідчий суддя під час розгляду клопотань щодо проведення процесуальних дій щодо адвоката оцінювати не лише законність клопотання, а й можливий вплив майбутньої процесуальної дії на допустимість отриманих доказів?»

Категорія респондентів	Так	ні	Не визначились
Судді (22)	19	2	1
Прокурори (21)	12	6	3
Адвокати (22)	19	2	1
Разом (65)	50 (76,9%)	10 (15,4%)	5 (7,7%)

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, професор
 полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

02.07.2026

м. Київ

№ 205-48

Впровадження результатів дисертації
 Шаповал Олени Вікторівни «Кримінальне
 провадження щодо адвоката з урахуванням
 практики Європейського суду з прав
 людини» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ Шаповал Олени Вікторівни «Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства, удосконаленню правозастосовної практики та забезпеченню належного балансу між гарантіями адвокатської діяльності й ефективністю кримінального провадження відповідно до європейських стандартів захисту прав людини.

Проаналізовано основні результати дослідження Шаповал О.В., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвоката: загальні положення застосування практики Європейського суду з прав людини. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022. Випуск 3. С. 111-116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.49>
2. Шаповал О.В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. №7. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/48>
3. Шаповал О.В. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо правових особливостей проведення обшуків у адвокатів. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2025. С. 407-410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/96>
4. Шаповал О.В. Гарантії презумпції невинуватості щодо адвоката у кримінальному провадженні: правові підходи та судова практика. Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2025. С. 439-441. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/104>
5. Степанова Г.М., Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвокатів: проблеми правового регулювання та напрями вдосконалення. Наукові перспективи. №5 (71). 2026. С. 1766-1775. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5\(71\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71))
6. Шаповал О.В. Військовополонений як особливий суб'єкт кримінального процесу. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 355. URL: <https://clar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ece9dd4d-8c55-4ed1-bfae-ebb66a98894e/content>
7. Шаповал О.В. Правові гарантії презумпції невинуватості адвокатів у кримінальному провадженні: виклики та рішення. XV Всеукраїнська конференція молодих вчених «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики» (20 берез. 2025 р.). м. Дніпро. С. 264-267. URL: <https://nnipp.navs.edu.ua/naukovij-prostir/naukovigurtki/kafedra-civilno-pravovih-disciplin/>
8. Шаповал. О.В. Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні: стандарти ЄСПЛ та національна практика. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 147-150. URL: <https://clar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-e22a39059c74/content>
9. Шаповал О.В. Захист прав адвоката у кримінальному провадженні: взаємодія стандартів МКС та практики Європейського суду з прав людини. Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя : Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 232-235. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39-97cf-daf394676f54>

10. Шаповал О.В. Процесуальні гарантії незалежності адвоката у кримінальних провадженнях щодо фінансування повоєнного відновлення економіки України. Матеріали круглого столу на тему: «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» (04 червн. 2026 р.). Київ : : Нац. акад. внутр. справ, 2026. КРУГЛИЙ СТИЛ «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» - ННПІ

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Шаповал О.В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник юстиції
Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2026 року

АКТ02 . 07 . 2026

м. Київ

№ 204-07

Впровадження результатів дисертації
Шаповал Олени Вікторівни «Кримінальне
провадження щодо адвоката з урахуванням
практики Європейського суду з прав
людини» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, підполковника поліції Корольчук Віктор Володимирович;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцак Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ Шаповал Олени Вікторівни «Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

Проаналізовано основні результати дослідження Шаповал О.В., зокрема наукові праці, у яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвоката: загальні положення застосування практики Європейського суду з прав людини. Науковий

вісник публічного та приватного права. 2022. Випуск 3. С. 111-116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.49>

2. Шаповал О.В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. №7. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/48>

3. Шаповал О.В. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо правових особливостей проведення обшуків у адвокатів. Юридичний науковий електронний журнал. №2. 2025. С. 407-410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/96>

4. Шаповал О.В. Гарантії презумпції невинуватості щодо адвоката у кримінальному провадженні: правові підходи та судова практика. Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2025. С. 439-441. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/104>

5. Степанова Г.М., Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвокатів: проблеми правового регулювання та напрями вдосконалення. Наукові перспективи. №5 (71). 2026. С. 1766-1775. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5\(71\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71))

6. Шаповал О.В. Військовополонений як особливий суб'єкт кримінального процесу. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 355. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ece9dd4d-8e55-4cd1-bfac-ebb66a98894e/content>

7. Шаповал О.В. Правові гарантії презумпції невинуватості адвокатів у кримінальному провадженні: виклики та рішення. XV Всеукраїнська конференція молодих вчених «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики» (20 берез. 2025 р.). м. Дніпро. С. 264-267. <https://nnipp.navs.edu.ua/naukovij-prostir/naukovigurtki/kafedra-civilno-pravovih-disciplin/>

8. Шаповал О.В. Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні: стандарти ЄСПЛ та національна практика. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 147-150. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-c22a39059c74/content>

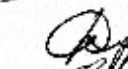
9. Шаповал О.В. Захист прав адвоката у кримінальному провадженні: взаємодія стандартів МКС та практики Європейського суду з прав людини. Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 232-235. <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39->

97cf-daf394676f54

10. Шаповал О.В. Процесуальні гарантії незалежності адвоката у кримінальних провадженнях щодо фінансування повоєнного відновлення економіки України. Матеріали круглого столу на тему: «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» (04 червн. 2026 р.). Київ : : Нац. акад. внутр. справ, 2026. КРУГЛИЙ СТИЛ «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» - ННПІ

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Шаповал О.В., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Особливі порядки кримінального провадження», «Докази і доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Адвокатура України», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Дар'я ГОРБЕНКО
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник голови

Солом'янського районного суду міста
Києва

Олександр БУРЛАКА

12.03.2026 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність
Солом'янського районного суду міста Києва
результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

Заступник голови

Солом'янського районного суду міста Києва,
к. ю. н., Олександр БУРЛАКА

Членів комісії:

Суддя Солом'янського районного суду міста
Києва, к. ю. н.,

Сергій КОРОБЕНКО

Суддя Солом'янського районного суду міста
Києва Оксана КРИВОРОТ

відповідно до листа Національної академії внутрішніх справ щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність суду було розглянуто основні положення та результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінальної юстиції ННІПІ Національної академії внутрішніх справ Шаловал Олена Вікторівни «Кримінальне провадження щодо адвоката з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

Комісією встановлено, що дослідження містить належне теоретичне обґрунтування наукових положень та комплекс практичних рекомендацій. У роботі сформульовано низку аргументованих висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства, підвищення ефективності правозастосовної діяльності, а також забезпечення оптимального співвідношення між гарантіями здійснення адвокатської

діяльності та завданнями кримінального провадження відповідно до європейських стандартів захисту прав людини.

Отримані автором висновки та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, становлять практичний інтерес для діяльності Солом'янського районного суду міста Києва та можуть бути використані під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях, зокрема при вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням права на захист, оцінкою допустимості доказів, дотриманням процесуальних гарантій адвокатської діяльності та врахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Голова комісії:

Олександр БУРЛАКА

Члени комісії:

Сергій КОРОБЕНКО

Оксана КРИВОРОТ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвоката: загальні положення застосування практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 3. С. 111-116. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.49>;

2. Шаповал О.В. Актуальні питання забезпечення гарантій адвокатської діяльності під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій стосовно захисника у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. №7. 2025. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/48>;

3. Шаповал О.В. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо правових особливостей проведення обшуків у адвокатів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2025. С. 407-410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/96>;

4. Шаповал О.В. Гарантії презумпції невинуватості щодо адвоката у кримінальному провадженні: правові підходи та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2025. С. 439-441. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/104>;

5. Степанова Г.М., Шаповал О.В. Кримінальне провадження щодо адвокатів: проблеми правового регулювання та напрями вдосконалення. *Наукові перспективи*. №5 (71). 2026. С. 1766-1775. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5\(71\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-5(71))

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Шаповал О.В. Військовополонений як особливий суб'єкт кримінального процесу. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу

(27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 355.
<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ece9dd4d-8e55-4ed1-bfae-ebb66a98894e/content>;

7. Шаповал О.В. Правові гарантії презумпції невинуватості адвокатів у кримінальному провадженні: виклики та рішення. *XV Всеукраїнська конференція молодих вчених «Молоді вчені 2025 – від теорії до практики»* (20 берез. 2025 р.). м. Дніпро. С. 264-267. <https://nnipp.navs.edu.ua/naukovij-prostir/naukovi-gurtki/kafedra-civilno-pravovih-disciplin/>;

8. Шаповал. О.В. Презумпція невинуватості адвоката у кримінальному провадженні: стандарти ЄСПЛ та національна практика. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 147-150.
<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-e22a39059c74/content>;

9. Шаповал О.В. Захист прав адвоката у кримінальному провадженні: взаємодія стандартів МКС та практики Європейського суду з прав людини. *Міжнародний кримінальний суд: у системі кримінального правосуддя* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 232-235. <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39-97cf-daf394676f54>.